

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

DELA – OPERA

65

Janez Orešnik

NARAVNA SKLADNJA

LJUBLJANA
2015

Naravna skladnja
Janez Orešnik

janez.oresnik@sazu.si

Delo posvečam
Lingvističnemu krožku Filozofske fakultete v Ljubljani
kot viru premišljevanja o jeziku

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOGIA ET LITTERAE

DELA – OPERA
65

Janez Orešnik

NARAVNA SKLADNJA

LJUBLJANA
2015

SPREJETO NA SEJI
IZVRŠILNEGA ODBORA PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 20. APRILA 2015

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

81'367

OREŠNIK, Janez, 1935-

Naravna skladnja / Janez Orešnik. - Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2015. - (Dela / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede = Opera / AcademiascientiarumetartiumSlovenica, Classis II: Philologiaetlitterae ; 65)

ISBN 978-961-268-037-4

279212288

KAZALO STRANI

Izvleček	6
Abstract	8
Osnove naravne skladnje	13
Obratna zaznamovanost v naravni skladnji	17
Filogenetsko načelo v sedeči kopeli	26
Naravno oblikoslovje in naravna skladnja (ob obisku prof. Dresslerja)	35
Prototipičnost v naravni skladnji	44
Moji zadržki glede tvorbene skladnje	54
Načelo naravne skladnje o sprejemljivosti	65
Izjeme od skladenjskih pravil	75
Ujemanje priredno zloženih osebkov	88
Atrakcija in polarnost	107
Oblikoskladnja svahilščine	121
Navedenke	141
Stvarno kazalo	144

IZVLEČEK

Delo je spisano v slovenščini in naslovnik je slovenska jezikoslovna skupnost. Vsebina se omejuje na slovensko šolo jezikovne naravnosti, imenovano naravna skladnja. V knjigi je enajst precej kratkih poglavij naslednje vsebine:

- (1) *Osnove naravne skladnje*. V Osnovah je navedenih (I) osem meril, s katerimi se tvorijo lestvice naravnosti formata >nat (A, B) in (II) dva načina, kako se povezujejo vrednosti lestvic naravnosti, namreč z vzporednim in križnim povezovanjem. Tako oblikovani algoritem izdeluje napovedi o vsakokratnem jezikovnem gradivu.
- (2) *Obratna zaznamovanost v naravni skladnji*. Poglavje vsebuje pojasnilo, zakaj je bilo treba v naravni skladnji obratno zaznamovanost (kot del opisne slovnice) zamenjati s t.i. križnim povezovanjem.
- (3) *Filogenetsko načelo v sedeči kopeli*. Filogenetsko načelo trdi, da so zgodovinsko starejši jezikovne enote in pojavi bolj naravni kot zgodovinsko mlajši enote in pojavi. Natančnejši pregled je pokazal, da načelo koti protislovja in zato ni uporabno ter da ga je treba iz naravne skladnje odstraniti.
- (4) *Naravno oblikoslovje in naravna skladnja (ob obisku prof. Dresslerja)*. Čeprav imata naravno oblikoslovje (kot ga goji šola prof. Dresslerja) in naravna skladnja iste korenine, sta v nadaljevanju prišli do skoraj nasprotnih zaključkov. Poglavje pripisuje take razmere okoliščini, da naravno oblikoslovje daje odločilno prednost naslovniku jezikovnega znaka.
- (5) *Prototipičnost v naravni skladnji*. Tu se trdi, da je (ne)prototipičnost zgolj posebni primer bolj/manj pogostnega, tako da naravna skladnja ne potrebuje samostojnega načela prototipičnosti.
- (6) *Moji zadržki glede tvorbene skladnje*. Tvorbena skladnja sprejema nekatere nauke, ki jim je težko verjeti; npr. da so skladenjski pojavi zvečine univerzalni. Obstoječi razločki med jeziki (na področju »istega« pojava) se pometejo pod preprogo s pomočjo parametrizacije, ki je skoraj nezamejeno orodje tvorbene skladnje.

-
- (7) *Načelo naravne skladnje o sprejemljivosti*. Načelo sprejemljivosti pravi, skoraj trivialno, da je sprejemljivo bolj naravno od nesprejemljivega. Poglavlje potrjuje koristnost tega načela v naravni skladnji.
 - (8) *Izjeme od skladenjskih pravil*. Poglavlje stoji na stališču, da vsebuje skladnja vseh jezikov zelo mnogo izjem od skladenjskih pravil in mnoga manjša pravila, vse tako pa je zvečine v opisnih slovnica zanemareno. Ponazoritve so iz slovenščine.
 - (9) *Ujemanje priredno zloženih osebkov*. Na podlagi eksperimentalnih podatkov iz Marušič in dr. (glej navednice) more naravna skladnja napovedati pogostnosti, ki se dotikajo zloženih osebkov v slovenščini.
 - (10) *Atrakcija in polarnost*. Ponazarja se, kako naravna skladnja obravnava (I) atrakcijo v oziralnih odvisnikih stare grščine in (II) pojav polarnosti, tako razvit v hamitskih in semitskih jezikih.
 - (11) *Oblikoskladnja svahilščine*. Poglavlje se osredinja na glagol in osebne zaimke svahilščine. Med dognanji je zanimiva dosledna korelacija med glasovno hierarhijo naravne skladnje in (I) predponami za glagolske čase ter (II) slovnično osebo samostojnih in predponskih osebnih zaimkov.

ABSTRACT

The present volume is written in Slovenian and addresses the Slovenian linguistic community. The subject matter is limited to the Slovenian school of Naturalness dubbed Natural Syntax. There are eleven fairly short chapters whose contents are as follows:

- (1) *The basics of Natural Syntax.* The basics include (i) eight criteria with whose help naturalness scales of the format $>\text{nat}$ (A, B) are supported and (ii) two ways in which the values of any two naturalness scales are aligned, with the parallel and the chiasitic alignment. The resulting algorithm yields the predictions about the language material under consideration.
- (2) *Markedness reversal in Natural Syntax.* The chapter explains why the mechanism of markedness reversal (as an option in descriptive studies) has had to be replaced, in Natural Syntax, by what is called the chiasitic alignment.
- (3) *The phylogenetic criterion in the sitting bathtub.* The phylogenetic criterion asserts that historically older language units or phenomena are more natural than the historically younger units or phenomena. A scrutiny of the criterion has shown that it is useless and has been abandoned in descriptive Natural Syntax.
- (4) *Natural Morphology vs. Natural Syntax (on the occasion of Professor Dressler's visit).* Although Natural Morphology (as practiced by Professor Dressler's school) and Natural Syntax share their roots, they have arrived at almost contrary results in the continuation. It is argued that the situation is a consequence of Natural Morphology insisting on the priority of the addressee of language signs.
- (5) *Prototypicality in Natural Syntax.* It is argued that (non-)prototypical is just a special case of more/less frequent so that an independent criterion of prototypicality is not necessary in Natural Syntax.
- (6) *My doubts about generative syntax.* Generative syntax accepts some tenets that are difficult to follow, for instance, that most syntactic phenomena are universal. The existing differences among languages (in the domain of the »same« phenomenon) are swept under the carpet with

the help of parametrization, which is an almost unconstrained tool of generative syntax.

- (7) *The acceptability criterion of Natural Syntax.* The acceptability criterion states, trivially, that what is acceptable in a language is more natural than what is not acceptable. The chapter confirms the usefulness of this criterion in Natural Syntax.
- (8) *Exceptions to syntactic rules.* It is argued that the syntaxes of all languages contain a great many exceptions from syntactic rules and many minor rules, mostly neglected in descriptive grammars. The exemplification is from Slovenian.
- (9) *Agreement of conjoined subjects.* Based on the experimental data in Marušič et al. (see the bibliography) Natural Syntax can predict the frequency phenomena related to conjoined subjects of Slovenian.
- (10) *Attraction and polarity.* It is illustrated how Natural Syntax treats (i) the attraction within the relative clauses in Ancient Greek, and (ii) the phenomenon of polarity widely spread in Hamitic and Semitic languages.
- (11) *Swahili morphosyntax.* The chapter concentrates on the verb and on the personal pronouns of Swahili. An interesting finding is the consistent correlation between the sound hierarchy of Natural Syntax and (i) the tense prefixes and (ii) the grammatical person of the independent and the prefixal personal pronouns.

UVOD

Knjiga je spisana v slovenščini. Namen je slovenskemu bralcu predstaviti naravno skladnjo na enem mestu, zlasti njeno strokovno izrazje in njene načine izražanja.

Zbranih je enajst krajših sestavkov. Vsi razen Osnov so prva objava. Začetnih šest besedil sem že smel predavati v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani; na to je vsakič posebej opozorjeno in dodani so kronološki podatki. Tu in tam je v besedilih nekaj ponavljanja, a ne veliko. Predavanja je po dogodku težje krajšati kot drugačna poglavja knjige, saj so predavanja zasnovana kot sestavki, v katerih ima prav vsaka podrobnost svoj delež v sklopu celote. To hkrati pomeni, da se more bralec lotiti katerega koli predavanja, ne da bi nujno začutil potrebo po ogledu še kakšnega poglavja (le Osnove je dobro prebrati najprej). Resda se nekatera besedila sklicujejo na to ali ono drugo mesto, a taki sklici niso vsebinske narave.

Posebni pomen prvih šest besedil je v okoliščini, da govorijo o zgodovini dosedanjih sprememb v naravni skladnji ali opisujejo neki pretekli trenutek v njeni zgodovini. Morda tako ni kdove kako zanimivo zdaj, ko je še sveže; a če se bo naravna skladnja nadaljevala, bo po dvajsetih letih ta tvarina zadobila dodatno vrednost, saj bo v pouk tistim, ki bi takrat želeli naravno skladnjo izpopolnjevati. Vedno je koristno vedeti, katere spreminjevalne možnosti so že bile preizkušene in kako je takrat potekal premislek.

Preostala besedila so nova, so pa namenjena za predavanja in razpravo v Lingvističnem krožku, kjer jim bo najbrž prej ali slej dovoljeno priti na spored.

Najbolj mi ugajajo poglavje o filogenetskem načelu (ker je zabavno), poglavje o skladenjskih izjemah (ker je pomembno) in poglavje o svahilščini (ker je o oddaljenem jeziku).

Ker se gibljemo v okviru naravne skladnje, se mi zdi primerno na tem mestu potožiti, kako nepopolno je raziskana slovenska skladnja. V Toporišičevi Slovenski slovnici je po moji oceni manjka 400 do 500 strani. Pogrešamo neverjetno mnogo takoj uporabljivega. Pomislite na drobni podatek, ki je za piščo in posledično za lektorje praktične vrednosti, da se namreč osebek iz dveh ali več samostalnikov srednjega spola ednine ujema s povedkom v moškem spolu (!), npr. *nebo in morje sta modr-a* (**modr-i*), *morje, gorovje in močvirje so zelen-i* (**zelen-a*). Nasprotno so s povedkom v ednini zgledi kakor *kot modna muha se je včasih nosilo črno in včasih sivo* (**sta se nosila*). Žal ne deluje v slovensitiki ta hip niti en strokovnjak posebej za skladnjo, in tudi v preteklosti je bilo tako.

Ne samo slovnici, tudi Slovarju slovenskega knjižnega jezika se vidi, da med izdelovalci niso premogli sintaktika. Tako pri glagolu *preprečiti* manjka zgled, v katerem bi bil rabljen *da bi*-stavek (kot malo redkejša vrsta *da*-stavkov) in morda še pleonastična nikalnica (kot ne priporočena); npr. *preprečila mu je, da (ne) bi šel tja*. Pod geslom *star* je navedena posamostaljena edninska oblika *stari*, ni pa stalne zveze z množino *stari in mladi*. Ni omenjena posamostaljena oblika srednjega spola *staro* ter stalna zveza *staro in mlado*, kateri bi bilo sploh treba dodati povedek, ker je nenavaden (v ednini): *staro in mlado je prišlo (*sta prišla)*. (Več o takem v poglavju o skladenjskih izjemah.)

Ne vem, kako bi se izmotali iz te silne zadrege.

OSNOVE NARAVNE SKLADNJE

Predstavitev osnov naravne skladnje, ki je podana v tem kratkem sestavku, se ni spreminjala že več let in se v predavanjih in v publikacijah o naravni skladnji venomer ponavlja – tudi tukaj. Predstavitev je ključna, ker so tu in samo tu našeta osnovna merila naravnosti (z malo pretiravanja se merila včasih imenujejo aksiomi naravnosti), na katera se naravna skladnja ves čas sklicuje. Bralcu priporočam, da Osnove dodobra preuči, preden se posveti kateremu od preostalih poglavij.

Pri oštevilčenju meril se rabi tudi točka (č); vseh meril je osem, zato od (a) do (g). V tujejezičnih publikacijah oštevilčenje s (č) izpuščam, zato je tam vseh meril od (a) do (h).

Naravna skladnja je poldeduktivna jezikoslovna teorija (v razvoju), ki določa predpostavke, na podlagi katerih se napovedo (in torej sinhrono razložijo) neke (obliko)skladenjske razmere. Osnovni vrsti predpostavk so lestvice naravnosti in pravila povezovanja med soodnosnimi vrednostmi katerih koli dveh lestvic. Vsake (obliko)skladenjske razmere so predstavljene kot dve primerljivi dvojnici. Naravna skladnja ne vsebuje tvorbenih sestavin.

Osnovna oblika lestvic naravnosti je $>\text{nat}$ (A, B), kjer je A bolj naravno od B. Dovoljeni sta tudi dve razširjeni lestvici, namreč $>\text{nat}$ (A + B, B) in $>\text{nat}$ (A, A + B), ki sta veljavni, če je veljavna soodnosna lestvica oblike $>\text{nat}$ (A, B).

Sledijo merila, s katerimi naravna skladnja utemeljuje lestvice naravnosti:

(a) Parameter govorca/ogovorjenega. V lestvici $>\text{nat}$ (A, B) je vrednost A naravna za govorca (in manj naravna za ogovorjenega); vrednost B je manj naravna za govorca (in naravna za ogovorjenega). Osnovna lestvica se glasi $>\text{nat}$ (ugodno za govorca, ugodno za ogovorjenega). Ta pogled na naravnost je v jezikoslovju dobro znan (Havers 1931: 171), in sicer pod imenoma težnja po gospodarnosti (ki jo goji predvsem govorec) in težnja po natančnosti (ki je predvsem v interesu ogovorjenega).

(b) Načelo najmanjšega napora (Havers 1931: 171). Kar je bolj v skladu s tem načelom, je za govorca bolj naravno. Kar je (za govorca) kognitivno preprosto, se tvori zlahka, se zlahka prikljiče iz spomina itd.

(c) Stopnja včlenjenosti v zgradbo. Kar je bolj včlenjeno v svojo zgradbo, je za govorca bolj naravno. Kot približek velja, da je za govorca manj naravno, kar tiči na robu zgradbe, in bolj naravno, kar je znotraj nje.

(č) Pogostnost. Kar je bolj pogostno kot pojavnica, je za govorca bolj naravno. Kar je govorcu kognitivno bolj preprosto, se bolj uporablja. (Toda obratno ni res: kar je za govorca naravno, ni nujno bolj pogostno.)

(d) Majhen nasproti velikemu razredu. Raba majhnega razreda je za govorca bolj naravna kot raba velikega razreda. Med sporočanjem govorec lažje izbira iz majhnih razredov kot iz velikih. (Tu gre za pogostnost različnic.)

(e) Načelo potekov. Vsak potek je naraven. Zgledi poteka: premik, ujemanje.

(f) Sprejemljiva nasproti nesprejemljivi rabi. Sprejemljivo je za govorca bolj naravno kot nesprejemljivo. Temeljni razlog za sprejemljivost neke skladišne enote je ravno njena večja naravnost (za govorca) v primerjavi z neko soodnosno nesprejemljivo enoto.

(g) Kar je bolj razširjeno po jezikih sveta, je za govorca bolj naravno (tipološko merilo). Kar je za govorca kognitivno bolj preprosto, se uresničuje v več jezikih.

Zgornja merila naravnosti se uporabljajo za utemeljevanje lestvic naravnosti. Navadno zadošča, da se neka lestvica utemelji z enim samim merilom, ki podpre vrednost A ali vrednost B lestvice; nepodprta vrednost zavzame edini preostali položaj na lestvici. Seveda se sme lestvica podpreti z več kot enim merilom. Morebitna protislovja med merili, uporabljenimi ob neki lestvici, se razrešijo z omejitvami, veljavnimi za kombinacije meril. Doslej sem izrekel le malo takih omejitev, saj še nisem naletel na veliko uporabnega ključnega jezikovnega gradiva.

Lestvice naravnosti so bistveni del t. i. izpeljav, s katerimi naravna skladnja izraža svoje napovedi o razmerah v jezikovnem gradivu. Zgled izpeljave:

Angleščina. Kratnostni števniki sestojijo navadno iz glavnega števnikar in besede *times* (npr. *four times* 'štirikrat'), le za najnižje števnike so na voljo enobesedni izrazi: *once* 'enkrat', *twice* 'dvakrat' in starinsko *thrice* 'trikrat' (*Collins Cobuild* 1990: 270–71).

Dvojnici: tip *once* in tip *four times*.

1 Domneve naravne skladnje.

1.1 >nat (tip *once*, tip *four times*)

Tj., tip *once* je bolj naraven kot tip *four times*. – Po merilu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2 >nat (nizko, manj nizko) / število

Tj., nizko število je bolj naravno od manj nizkega števila (Mayerthaler 1981: 15).

– Nizka števila so govorcu lažje dostopna. Po parametru o govorcu/ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

2 Pravila vzporednega povezovanja soodnosnih vrednosti:

2.1 vrednost A teži po povezavi z vrednostjo C,

2.2 vrednost B teži po povezavi z vrednostjo Č. Glej spodaj opombo 4.1.

3 Posledice.

Če jezik pri kratnostnih števnikih loči med nizkimi in manj nizkimi števili, tako

da uporablja ena vrsta števil vzorec *four times* in druga vrsta števil vzorec *once*, tedaj težijo nizka števila k rabi vzorca *once* in manj nizka števila k rabi vzorca *four times*. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

4 Opombe.

4.1 Vrednost A lestvice 1.1 (= tip *once*) teži k povezavi z vrednostjo C lestvice 1.2 (= nizko število). Vrednost B lestvice 1.1 (= tip *four times*) teži k povezavi z vrednostjo Č lestvice 1.2 (= manj nizko število). Podobno v preostalih izpeljavah, s tem da je povezovanje (drugače kot tukaj) pogosto križno. Križno povezovanje je razloženo v nadaljevanju.

4.2 Naravna skladnja ne more napovedati, kje je meja med nizkimi in manj nizkimi števili.

4.3 Henning Andersen (osebno sporočilo) me je opozoril na vzporeden sestav kratnostnih števnikov, in sicer *one additional time, two/three/four additional times* itd., ki ne vsebuje razdelitve na dva dela, kakršna je predmet zgornje izpeljave. Donald Reindl (osebno sporočilo) je dodal še *one more time, two/three/four more times* itd.

Ta izpeljava trdi, da razmere ne morejo biti obratne, tj. da bi števniki nad *two* (ali *three*) bili enobesedni in števniki pod *three* (ali *four*) dvobesedni. Vse napovedi naravne skladnje se omejujejo na take skromne trditve o majhni verjetnosti obratnih razmer.

V izpeljavah igrajo pomembno vlogo pravila povezovanja; primerjaj točko 2 v zgornji izpeljavi. Pravila povezovanja uravnavajo povezave soodnosnih vrednosti v lestvicah, udeleženih v kateri koli posamezni izpeljavi.

Povezovanje je vzporedno ali križno. Recimo, da se soodnosni lestvici glasi-
ta $>\text{nat}(A, B)$ in $>\text{nat}(C, \check{C})$. Vzporedno povezovanje združi v par vrednosti A in C ter vrednosti B in Č. Križno povezovanje združi A s Č in B s C.

Vprašanje velike pomembnosti je, kdaj je povezovanje vzporedno in kdaj križno. Privzeti primer je vzporedno povezovanje. Križno povezovanje je nujno, kadar je izpeljava omejena na jezikovno gradivo znotraj »nenaravnega okolja«. Slednje je opredeljeno kot vrednost B v lestvici $>\text{nat}(A, B)$.

Zgled. V lestvici $>\text{nat}$ (glavni, odvisni) / stavek tvori vrednost »odvisni stavek«
nenaravno okolje. Vse izpeljave, katerih jezikovno gradivo se nahaja v okolju »odvisni stavek«, torej zahtevajo križno povezovanje.

Če se aksiom pojavlja kot ena izmed lestvic v izpeljavi, tudi za tak aksiom velja običajna izbira pravil povezovanja. Naravna skladnja se sicer ne ukvarja s pomenoslovnimi pojavi, a v redkih primerih pomenoslovje vendarle zaide v kako izpeljavo. Dosedanja izkušnja uči, da pomenoslovni pojavi ne sprožajo križnega povezovanja.

Vztrajanje naravne skladnje pri razlikovanju med vzporednim in križnim povezovanjem izhaja posredno iz dela Henninga Andersena v okviru teorije zaznamovanosti. Andersen je v vseh človeških semiotskih sistemih opazil razmere, kot so naslednje: ob vsakdanji priložnosti so nezaznamovana neformalna oblačila, formalna pa zaznamovana; ob praznični priliki so formalna oblačila nezaznamovana, neformalna pa zaznamovana (glej Andersen 1972: 45, zlasti op. 23). Ta zgled, izražen z našimi lestvicami: (i) >nat (neformalna, formalna) / oblačila, (ii) >nat (–, +) / zaznamovano. Tretja lestvica kot vir okolja izpeljave: >nat (vsakdanja, praznična) / priložnost. Če je okolje »vsakdanja priložnost«, je povezovanje v (i–ii) vzporedno; če je okolje »praznična priložnost«, je povezovanje v (i–ii) križno.

OBRATNA ZAZNAMOVANOST V NARAVNI SKLADNJI

To je besedilo predavanja, ki sem ga imel 10. oktobra 2005 v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani. V času, ko pišem te uvodne vrstice, ima predavanje sicer samo še zgodovinsko vrednost, a nikakor ne majhno. Predstavlja namreč razmišljanje, ki je takrat vodilo – na podlagi t.i. obratne zaznamovanosti – k uvedbi t.i. križnega povezovanja v naravno skladnjo. To je bila prelomna točka. Križno povezovanje je imelo na nadaljnje delo v okviru naravne skladnje velikanski vpliv. Marsikatera podrobnost, ki se ne dotika neposredno premisleka o križnem povezovanju, pa je sedaj zastarela. Kljub temu utegne besedilo zainteresiranemu bralcu ponuditi uvid, ki se iz drugih del o naravni skladnji ne da pridobiti.

V današnjem predavanju bi vam rad predstavil prijem ali postopek naravne skladnje, imenovan obratna zaznamovanost ali obrat zaznamovanosti. Obratna zaznamovanost je v jezikoslovju znana že 40 in več let. Ker jo naravna skladnja izkorišča v lestvicah naravnosti, te pa so mlajše kot obratna zaznamovanost, je treba obratno zaznamovanost oblikovno ali formalno nekoliko prilagoditi našim potrebam. Ta okolnost je povod, da o obratni zaznamovanosti spregovorimo n drobneje, predvsem torej z vidika njene vloge v naravni skladnji.

Moj načrt je naslednji. Najprej bom predstavil razmeroma pregleden zgled, ki izsiljuje naslonitev na obratno zaznamovanost, nato bom segel v zgodovino tega prijema, na koncu pa se pomudil pri njegovih oblikovnih vidikih.

Prehajam na uvodni zgled: glavni števniki angleščine in nekaterih drugih jezikov od 11 dalje. Začenjam z angleškimi in se osredinjam na njihovo notranjo zgradbo. 11 in 12 (*eleven* in *twelve*) opisno nista jasna (kakor opisno niso jasni števniki 1–10), od 13 pa razločimo (ali vsaj slutimo) enice in prvino *-teen*, npr. *four-teen* '14'. Vzemimo brez razlage na znanje, da ima prvina *-teen* pomen 'deset'. Od 21 je vrstni red drugačen, namreč desetica + enica, npr. *twenty-one* '21'. V skladu z aksiomi naravne skladnje sprejemamo, da so nizka števila bolj naravna od manj nizkih. To narekuje načelo o pogostnosti (točka (č) v seznamu aksiomov), saj se nizka števila rabijo več kot manj nizka (če odštejemo čiste desetice). V enako smer kot načelo o pogostnosti kaže načelo o majhnem nasproti velikemu razredu (točka (d) v seznamu aksiomov), saj je nizkih števil vsaj po ljudskem mnenju odločno manj kot nenizkih. Tako se da postaviti lestvica naravnosti $>_{\text{nat}}$ (enica + desetica, desetica + enica), tj. vrstni red enica + desetica je bolj naraven kakor vrstni red desetica + enica. Angleške razmere so v lepem skladu s to lestvico.

Poglejmo še slovenščino. Slovenski glavni števniki so že bili deležni precej jezikoslovne pozornosti od Helene Dobrovoljc, in to ravno v povezavi z obratno zaznamovanostjo. V tem uvodnem zgledu se bom vidikom, ki jih je obdelovala kolegica, ognil, saj so njeni doneski objavljeni v monografiji in torej dostopni.

Osredinimo se na slovenske glavne števnike od 11 do 99 (brez čistih desetec kot 20, 30) in si oglejmo njihovo notranjo zgradbo. Števniki 11–19 so tvorjeni iz enic in iz prvine *-najst*, števniki 21–29 so sklopi iz enic in prvine *dvajset*, npr. *enaindvajset*. Podobno je pri 31–39 itd. Če za namene tega predavanja privzamemo brez razlage kot opisno dejstvo, da ima prвина *-najst* pomen ‘deset’, velja naslednji osnovni vzorec dvoštevilčnih glavnih števnikov: enica stoji pred desetico. To pomeni: tista vrednost, ki smo jo v gornji lestvici določili kot bolj naravno, je v slovenščini uresničena povsod. To bi bila lepa ugotovitev, ko je ne bi kvarila stvarna možnost, ki jo zagovarja in utemeljuje Donald Reindl 2003, po kateri je slovenski vrstni red enica + desetica od 21 dalje prevzet iz nemščine. V nemščini se 21 glasi *ein-und-zwanzig*. Zaradi tega je slovenski zgled, kolikor zajema glavne števnike nad 21, za naravno skladnjo brez uporabne vrednosti. Naravna skladnja se namreč na sedanji stopnji svojega razvoja omejuje na t.i. sonaravne pojave, med katerimi pa ni prevzemanja iz drugih jezikov. Morda se bo ta samoomejitev na sonaravne razmere v prihodnosti pokazala kot pretirana (saj navsezadnje sonaravnosti ni tako lahko določati), a za sedaj se mi zdi zdrava. Vsekakor se slovenskega zgleda v današnjem predavanju ne bomo več dotikali, čeprav nam sploh ne nagaja.

Toda ne glede na slovenščino se zgoraj navedena lestvica zaplete v težave, če vzamemo v pošte tipološka dejstva, ki jih je odkril Reindl 2003. Iz njih vzemo, da je po jezikih sveta od 21 dalje bolj razširjen vrstni red desetica + enica kakor vrstni red enica + desetica. Torej je od 21 dalje vrstni red desetica + enica (po načelih naravne skladnje) naraven za govorečega, te okolnosti pa gornja lestvica ne odseva, saj navaja vrstni red desetica + enica na neprvem mestu (ki je po naše za govorečega neugodno). Preti nam torej naslednje neskladje:

- >nat (enica + desetica, desetica + enica)
- >nat (desetica + enica, enica + desetica) / od 21 dalje

Navidez si lestvici nasprotujeta, v resnici pa nista povsem enakovredni: druga lestvica ima namreč zoženo okolje (tako da velja samo od 21). Take razmere spominjajo na že videno, in sicer na neki prijem, ki je v jezikoslovju navzočen od mojih mladih let; merim na t.i. obratno zaznamovanost. (Slovenski izraz posnema angleškega *markedness reversal*; nemški je *Markiertheitsumkehrung*, fran-

coski inversion de marque.) O obratni zaznamovanosti sem dolžan nekaj besed, preden se znova lotim rdeče niti.

Opiram se na davni članek Andersen 1972, objavljen v ameriškem jezikoslovnem časopisu *Language*. Članek se sicer osredinja na razlaganje podvoglašnja ali diftongizacije v okviru fonologije na podlagi razločevalnih oznak ali distinktivnih obeležij, a spotoma predstavlja obratno zaznamovanost na način, ki daje misliti, da ta pojem v tistih časih bralcem časopisa *Language* še ni bil blizu. Andersen se sklicuje na primere obratne zaznamovanosti zunaj jezika. Njegov nazorni in pozneje v strokovni literaturi večkrat ponovljeni zgled postavlja človekov vsakdanjik nasproti kaki slovesni priložnosti. Med vsakdanjikom je nezaznamovano nositi navadno obleko, zaznamovano je nositi nedeljsko obleko. Na slovesnosti je nezaznamovano nositi nedeljsko obleko, zaznamovano je nositi navadno obleko. Zavzemimo razumljivo stališče, da je vsakdanjik nezaznamovan, slovesnost pa zaznamovana (slovesnosti so namreč manj pogostne kot vsakdanjik). Tedaj uvidimo, kaj je bistvo obratne zaznamovanosti; namreč to, da je v okviru slovesnosti oblačenje obrnjeno glede na vsakdanjik. Zdaj prenesimo vse to v lestvice naravnosti:

- >nat (navadna, nedeljska) / obleka v okviru vsakdanjika
- >nat (nedeljska, navadna) / obleka v okviru slovesnosti
- >nat (vsakdanjik, slovesnost)

Jasno se vidi, da sta prva in druga lestvica vsebinsko sorodni, saj omenjata domala iste stvari. Povezavo med njima je Andersen formaliziral tako, da je razmere v naši drugi lestvici s prijemom obratne zaznamovanosti tvoril iz razmer v naši prvi lestvici. Andersenova jedrnata ubeseditev obratne zaznamovanosti se glasi: "V zaznamovanem okolju se vrednosti zaznamovanosti obrneta." (Andersen 1972:45 – moj prevod.) Tudi mi izhajajmo v Andersenovem duhu iz lestvice, ki okolja bodisi nima bodisi ima naravno okolje, tu "v okviru vsakdanjika". Sprejmimo, da vrednosti v tej lestvici zamenjata mesto, če se okolje lestvice spremeni v nekaj manj naravnega oziroma se zoži na nekaj manj naravnega, v našem zgledu na okolje "v okviru slovesnosti". V takem ravnanju je predpostavljen obstoj še neke tretje lestvice (pri nas je to ravno tretjenavedena), iz katere je razvidno, kaj more biti bolj in kaj manj naravno okolje.

Oglejmo si zdaj Andersenov jezikoslovni zgled obratne zaznamovanosti. Zgled je iz fonologije in se dotika zvenečnosti soglasnikov, tako zvočnikov kot nezvočnikov. Zapisana po naše je osnovna lestvica >nat (–, +) / zveneči soglasnik. Utemeljena je kot znano s tem, da terjajo zveneči soglasniki od govorečega več napora kot nezveneči soglasniki; zveneče soglasnike spremlja namreč doda-

tna dejavnost, tj. zven glasilk. Če osnovno lestvico zožimo na zvočnike, se vrednosti v lestvici obrneta: $>\text{nat } (+, -) / \text{zveneči zvočnik}$. Kakor vemo, so nezveneči zvočniki dokaj redke pojavnosti. Velja dalje $>\text{nat } (-, +) / \text{zvočnik}$, saj se pri zvočnikih usta razprejo bolj kot pri nezvočnikih, razprtje pa je povezano z dodatnim naporom. Tudi v tem primeru imamo opraviti z obratno zaznamovanostjo.

Prehajam na podrobnosti o izkoriščanju obratne zaznamovanosti v okviru naravne skladnje. V ta namen se vrnimo k angleškim glavnim števnikom. Izdelajmo lestvico $>\text{nat } (13-19, 21-99)$, kjer je 13–19 bolj naravno od 21–99, saj tvorijo števniki 13–19 majhen razred. Ta lestvica nam bodi t.i. tretja lestvica, tj. njeno manj naravno vrednost 21–99 uporabimo kot okolje nadaljnjih lestvic. Če v lestvici $>\text{nat } (\text{enica} + \text{desetica}, \text{desetica} + \text{enica})$ zožimo okolje na 21–99 (kar je kot rečeno manj naravno okolje), dobimo s pomočjo obratne zaznamovanosti obrnjeno lestvico $>\text{nat } (\text{desetica} + \text{enica}, \text{enica} + \text{desetica}) / \text{v okolju } 21-99$. Izdelajmo izpeljavo, ki bi napovedala Reindlovo ugotovitev, da je v okviru okolja 21–99 vrstni red desetica + enica bolj razširjen po jezikih sveta kot vrstni red enica + desetica:

V okviru glavnih števnikov (ki se končajo na) 21–99 (brez čistih desetic) je po jezikih sveta bolj navaden vrstni red desetica + enica kot vrstni red enica + desetica (Reindl 2003).

Dvojnici: vrstni red enica + desetica in vrstni red desetica + enica v zoženem in manj naravnem okolju števnikov (ki se končajo na) 21–99. To okolje je določeno s "tretjo" lestvico $>\text{nat } (13-19, 21-99)$. – Lestvica je sicer narejena na podlagi angleščine, tu pa izkoriščena v tipološkem okviru, kar ne moti, saj med jezikovnimi silnicami, ki uravnavajo angleščino, in silnicami, ki uravnavajo jezike nasploh, ne more biti nikakega načelnega nasprotja.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>\text{nat } (\text{enica} + \text{desetica}, \text{desetica} + \text{enica})$

Tj. vrstni red enica + desetica je bolj naraven od vrstnega reda desetica + enica. – V jezikih, ki ločijo med tema vrstnima redoma, je vrstni red enica + desetica uveljavljen pri nižjih, in zato bolj pogostnih števnikih kot vrstni red desetica + enica. Načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.1:

1.1.1. $>\text{nat } (\text{desetica} + \text{enica}, \text{enica} + \text{desetica}) / \text{v okolju } 21-99$

Tj. v okolju 21–99 je vrstni red desetica + enica bolj naraven od vrstnega reda enica + desetica. – Lestvica 1.1.1 je izdelana iz osnovne lestvice 1.1 z dovoljenim prijemom obratna zaznamovanost. Lestvica 1.1.1 je samodejno utemeljena, ker je že utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.1.

1.2. $>\text{nat } (\text{bolj}, \text{manj}) / \text{razširjeno po jezikih sveta}$

Tj. tisto, kar je po jezikih bolj razširjeno, je naravnejše od tistega, kar je po jezikih manj razširjeno. – To je kar tipološko načelo, točka (g) v seznamu aksiomov.

2. Pravila ujemanja:

2.1. Vrednost A teži po ujemanju z vrednostjo C.

2.2. Vrednost B teži po ujemanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če obstajata v okviru glavnih števnikov (ki se končajo na) 21–99 vrstna reda enica + desetica in desetica + enica, tako da je en vrstni red bolj, drugi pa manj razširjen po jezikih sveta, potem teži vrstni red desetica + enica po tem, da bi bil po jezikih bolj razširjen, in vrstni red enica + desetica po tem, da bi bil po jezikih manj razširjen. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Na tem mestu bi obravnavo obratne zaznamovanosti sicer lahko za prvo silo končali, vendar nam je pretresti še nekatere pomembne nadrobnosti, povezane z oblikovnimi lastnostmi obratne zaznamovanosti.

Najprej naj – zaradi reda – samo bežno omenim, da tiste t.i. tretje lestvice, na katero se naslonimo pri določanju manj naravnega okolja neke druge lestvice L, ne smemo uporabiti kot soodnosno lestvico lestvice L.

Bolj bistveno je, da se je v našo dosedanje izrabo obratne zaznamovanosti zalezla prvina poljubnosti ali arbitrarnosti. Poljubnost se da na srečo odpraviti in teorija spotoma celo izboljšati. Par lestvic iz gornje izpeljave bi namreč lahko zapisali tudi takole, ne da bi se spremenile posledice izpeljave:

>nat (enica + desetica, desetica + enica)

>nat (manj, bolj) / razširjeno po jezikih sveta v okolju 21–99

To se pravi: zgornjo lestvico bi pustili v prvotni obliki, zoženo okolje 21–99 pa dodali spodnji lestvici in v njej obrnili vrednosti naravnosti, kot narekuje obratna zaznamovanost. V tem primeru napovedo pravila ujemanja enak izid kot v prejšnji izpeljavi, namreč vrstni red enica + desetica je manj razširjen po jezikih kot vrstni red desetica + enica, če se omejimo na okolje 21–99. Vprašanje je torej, kako bi se znebili poljubnosti, ki je v tem, da se da obratna zaznamovanost izvesti brez razločka bodisi na eni bodisi na drugi lestvici dane izpeljave. Predlagam preprosto rešitev:

V izpeljavi, v kateri se uresničuje obratna zaznamovanost, naj obe lestvici ostaneta kar vsaka v svoji osnovni obliki, spremeni pa naj se način ujemanja med soodnosnimi vrednostmi naravnosti. Naš edini dosedANJI način ujemanja je vzporedni: prva vrednost prve lestvice se povezuje s prvo vrednostjo druge lestvice;

druga vrednost prve lestvice se povezuje z drugo vrednostjo druge lestvice. Bolj nazorno:

>nat (A, B)

⇕ ⇕ (⇕ = vzporedno povezovanje med soodnosnima vrednostima)

>nat (C, Č)

Uvedimo zdaj kot novost še križno ujemanje: prva vrednost prve lestvice se povezuje z drugo vrednostjo druge lestvice; druga vrednost prve lestvice se povezuje s prvo vrednostjo druge lestvice. Bolj nazorno:

>nat (A, B)

X (X = križno povezovanje med soodnosnima vrednostima)

>nat (C, Č)

Predpišimo, da se pri obratni zaznamovanosti (in samo pri obratni zaznamovanosti!) ravna takole: izvaja se križno ujemanje osnovnih, torej nič spremenjenih (= neobrnjenih) lestvic. Potemtakem obratna zaznamovanost ni več odvisna od neke posamezne lestvice in s tem je grozeča poljubnost odpravljena. Izpeljava, ki se dotika glavnih števnikov 21–99, poteka po novem takole:

V okviru glavnih števnikov (ki se končajo na) 21–99 (brez čistih desetih) je po jezikih sveta bolj navaden vrstni red desetica + enica kot vrstni red enica + desetica (Reindl 2003).

Dvojnici: vrstni red enica + desetica in vrstni red desetica + enica v zoženem in manj naravnem okolju števnikov (ki se končajo na) 21–99. – To okolje je določeno s „tretjo“ lestvico >nat (13–19, 21–99).

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (enica + desetica, desetica + enica)

Tj. vrstni red enica + desetica je bolj naraven od vrstnega reda desetica + enica. – V jezikih, ki ločijo med tema vrstnima redoma, je vrstni red enica + desetica uveljavljen pri nižjih, in zato bolj pogostnih števniki kot vrstni red desetica + enica. – Načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / razširjeno po jezikih sveta

Tj. tisto, kar je po jezikih bolj razširjeno, je naravnejše od tistega, kar je po jezikih manj razširjeno. – To je kar tipološko načelo, točka (g) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega ujemanja, ki veljajo, kadar je okolje izpeljave zoženo na manj naravno okolje:

2.1. Vrednost A teži po povezavi z vrednostjo Č.

2.2. Vrednost B teži po povezavi z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če obstajata v okviru glavnih števnikov (ki se končajo na) 21–99 vrstna reda enica + desetica in desetica + enica, tako da je en vrstni red bolj, drugi pa manj razširjen po jezikih sveta, potem teži vrstni red desetica + enica po tem, da bi bil po jezikih bolj razširjen, in vrstni red enica + desetica po tem, da bi bil po jezikih manj razširjen. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Zdaj v naravni skladnji ni več potrebe po strokovnem izrazu obratna zaznamovanost, ki je povrhu obremenjen zgodovinsko, temveč bomo odslej rabili samo križno ujemanje; ta izraz pove naravnost, kaj se v izpeljavi zgodi.

Preti nevarnost, da bi križno ujemanje zlorabili. Nevarnost je v skušnjavi, da bi neupravičeno segali po križnem ujemanju namesto po navadnem vzporednem kar vsakič, ko bi med izdelovanjem kake izpeljave zašli v težave. Táko ravnanje bi ujemanju vzelo njegovo omejevalno moč, razvrednotilo bi célo teorijo in jo spravilo ob dober glas. (Recimo, da teorija zdaj uživa nekaj slovesa.)

Posebni primer te nevarnosti je naslednji. Manj naravno okolje je pod nekimi pogoji tudi bolj naravno. Npr. 21–29 je bolj naravno od 31–39 in hkrati manj naravno od 11–19. Če pojma “zoženo manj naravno okolje”, ki daje zeleno luč za uporabo križnega ujemanja, nekako ne ukrotimo, se bomo spet otepali s poljubnostjo. Ta hip vidim izhod v dodatni domnevi, da mora vsaka prava tretja lestvica navajati kot manj naravno vrednost neko skrajno nenaravno vrednost naravnosti, tj. táko vrednost, ki sploh nima kake soodnosne še manj naravne vrednosti. V tem smislu ustreza npr. lestvica $>\text{nat}$ (neprehodnost, prehodnost), kajti s čim manj naravnim od prehodnosti se ta lestvica ne da podaljšati v desno. Dobra je tudi lestvica o določnosti in nedoločnosti samostalniških zvez, $>\text{nat}$ (določnost, nedoločnost) / samostalniška zveza, saj se ta lestvica tudi ne da podaljšati s čim manj naravnim od nedoločnosti samostalniških zvez. V redu je dalje zgoraj izkoriščena lestvica o 11–19 in 21–99, kajti glavnih števnikov, ki bi bili manj naravni od tistih, ki so 21–99 ali se končajo na 21–99, ni. Šele pregled nadaljnjih primernih zgledov bo pokazal, ali domneva o skrajno nenaravnih vrednostih res popolnoma izniči tisto poljubnost, ki se je pri t.i. tretjih lestvicah bojimo.

Zaradi uvedbe križnega ujemanja je mogoča neka izboljšava pri t.i. razširjenosti lestvic. Iz mojih prejšnjih predavanj ste si morda zapomnili, da se v naravni skladnji ne naslanjamo samo na t.i. osnovno lestvico oblike $>\text{nat}$ (A, B), temveč še na t.i. razširjeno lestvico oblik $>\text{nat}$ (A, A + B) in $>\text{nat}$ (A + B, B). Dokler smo obratno zaznamovanost izvajali v okviru ene izmed lestvic neke izpeljave, in ko-

likor je bila lestvica, na kateri smo izvajali obratno zaznamovanost, t.i. razširjena, sta pri tem postopku samodejno nastajali dve dodatni obliki razširjene lestvice, namreč obrnjeni $>\text{nat}$ ($A + B, A$) in $>\text{nat}$ ($B, A + B$). Teorija je morala predvideti, da ima razširjena lestvica dve stalni obliki in dve dodatni, slednji sta bili vsaka posledica morebitnega delovanja obratne zaznamovanosti. Po novem, ko obratne zaznamovanosti ne izvajamo z lestvicami, ampak s križnim ujemanjem, ni več potrebe po obeh dodatnih oblikah razširjene lestvice. Ostajata nam samo tisti stalni obliki razširjene lestvice, ki nista odvisni od obratne zaznamovanosti. To je stranski dobiček uvedbe križnega ujemanja; teorijo in izpeljave napravi malo bolj pregledne.

Dodajam izpeljavo, v kateri nastopata hkrati razširjena lestvica in križno ujemanje:

Angleščina. Omejevalni oziralni odvisniki. Oziralnik (izraz po Cazinkiću) *that* se sme izpustiti, npr. *the man (that) I can see there* 'človek, ki ga vidim tam', razen če je *that* osebek, npr. *the man that is standing there* 'človek, ki stoji tam'. (Take razmere so čudne, saj bi na podlagi slovenščine in številnih tipološko podobnih jezikov domnevali, da bi se rajši izpuščal osebek kot neosebek. Nemalo jezikov dopušča namreč sploh samo oziralnik, ki je osebek oziralnega stavka. Zato pričakujemo, da bi taki oziralniki kazali težnjo po bolj preprostem – ne po manj preprostem – kodiranju kot drugi oziralniki.) Gradivo te izpeljave bi se lahko predstavilo še na druge načine, predvsem glede na to, kako neka slovnica skladenjsko obravnava besedico *that* na začetku oziralnih odvisnikov. V takih primerih bi izpeljava v nadrobnostih potekala nekoliko drugače, napovedi pa bi bile enake.

Dvojnici: *that* kot osebek in *that* kot neosebek na začetku omejevalnih oziralnih odvisnikov, tj. v zoženem in manj naravnem okolju odvisnikov. T.i. tretja lestvica se glasi: $>\text{nat}$ (glavni, odvisni) / stavek. Ta lestvica se da utemeljiti s tipološkim načelom (točka (g) v seznamu aksiomov): vsi jeziki namreč premorejo glavne stavke, odvisni pa marsikod manjkajo ali so vsaj redki in se namesto njih rabijo polstavki raznih vrst. Dalje se da ta lestvica podpreti z načelom pogostnosti (točka (č) v seznamu aksiomov). Glavni stavki so namreč v jeziku, ki premore glavne in odvisne stavke, pogostnejši od slednjih. Glavni stavki se rabijo v prostih stavkih, v priredjih in v podredjih; odvisniki pa se rabijo domala samo v podredjih. – Odvisnik je VEDNO manj naraven od česa drugega, ker ne poznamo ob tem parametru nobene soodnosne dvojnice, ki bi bila še manj naravna in bi zaradi tega zmogla odvisnik povzdigniti na bolj naravno mesto.

1. Domneve teorije naravnosti:

1.1. $>\text{nat}$ (+, -) / osebek v okviru stavčnih členov

Tj. osebek je bolj naraven od neosebka. – Za osebkje je značilna bistveno večja izpušljivost oziroma pozajimljivost kot za druge stavčne člene, zato je osebek naraven že po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov. Možne so tudi drugačne utemeljitve.

1.2. >nat (–, +) / oziralnik *that*

Tj. odsotnost oziralnika *that* na začetku oziralnega odvisnika je bolj naravna kot njegova navzočnost na tem mestu. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.2:

1.2.1. >nat (+/–, +) / oziralnik *that*

Tj. neobvezna navzočnost oziralnika *that* na začetku oziralnega odvisnika je bolj naravna kot njegova obvezna navzočnost na tem mestu. – Lestvica je dovoljene razširjene oblike >nat (A + B, B) in je samodejno utemeljena, ker je že utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.2.

2. Pravila križnega ujemanja:

2.1. Vrednost A teži k povezovanju z vrednostjo Č.

2.2. Vrednost B teži k povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če loči jezik oziralnik *that* kot osebek in kot neosebek, tako da je ena vrsta tega oziralnika obvezna, druga pa neobvezna, potem teži oziralnik kot osebek k temu, da bi bil obvezen, in oziralnik kot neosebek k temu, da bi bil neobvezen. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Križno ujemanje je torej pomembna pridobitev naravne skladnje. Odpira nam pot do gladke obravnave res številnih zgledov, ki bi drugače veljali za protiprimere in ki bi nas morda zapeljali v slepo ulico, saj bi nas po krivem silili v tako spreminjanje teorije, kakršno bi se najbrž šele po preteku časa razodelo kot napaka, kot zamudna napaka.

FILOGENETSKO NAČELO V SEDEČI KOPELI

To je besedilo predavanja, ki sem ga imel 12. decembra 2005 (ob svoji sedemdesetletnici) v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani. Zaradi posebne priložnosti je v predavanju nekaj (pol)hudomušnih vložkov. Filogenetsko načelo (aksiom), ki mu je besedilo posvečeno, trdi, da je bolj naravno tisto, kar je v zgodovini jezika nastalo prej kot nekaj soodnosnega.

Povedje ali predikat “naraven” je pri nas povezan s predpostavko, da se vsi ali domala vsi jezikovni pojavi in jezikovne enote družijo v pare dvojnic. Na podlagi te predpostavke se povedje “naraven” v naši teoriji razlaga na dva načina, ki sta drug od drugega neodvisna:

1. Naravno je tisto, kar je za človeške možgane lažje. Ena dvojnica para je namreč za možgane lažja, druga bolj težavna. Ta pogled na naravnost vlada v naravnem jezikoslovju že dolgo.
2. Naravno je tisto, kar je bolj ugodno za govorečega. Ena dvojnica para je namreč ugodnejša za govorečega, druga je ugodnejša za ogovorjenega. Tudi ta pogled na naravnost pozna jezikoslovje že dolgo, in sicer pod imenom težnja po gospodarnosti (to izkorišča predvsem govoreči) in težnja po natančnosti (ta godi predvsem ogovorjenemu). Isto se pove tudi z izrazoma posredovanje čim manj informacij in posredovanje čim več informacij.

Vprašanje je, kateremu pristopu dati prednost. Razmislek pokaže, da zmore razlaga 2 nekaj več od razlage 1. Razlaga 2 namreč pojasni, zakaj jezik lovi ravnotežje v tem smislu, da nikoli ne zmaga samo težnja po gospodarnosti (ki bi jezikovne enote bolj in bolj krajšala) in da nikoli ne zmaga samo težnja po natančnosti (ki bi jezikovne enote bolj in bolj daljšala). Razlaga 2 daje vedeti, da si težnji nasprotujeta, se očitno v veliki meri izničujeta, in tako kljub neprestanemu zgodovinskemu razvoju jezikov ohranjata v vsakem jeziku približno ravnovesje.

Zato je prav videti v številki 2 nekaj bolj temeljnega kot v številki 1. Ker torej razlaga številka 2 več vidikov kot številka 1 in ker je povedje “naraven” drugotnega porekla (izpeljano) tako glede na številko 1 kot glede na številko 2, je smiselno osnovno lestvico $>_{\text{nat}}$ (A, B) tolmačiti v skladu s številko 2 takole: A je ugodno za govorečega, B je ugodno za ogovorjenega. Povedja “naraven” in sklicevanja na delovanje možganov *stricto sensu* ne potrebujemo več. To je dobrodošel izid, kajti po moji izkušnji je lažje določati, kaj je ugodno za govorečega in/ali za ogovorjenega, kakor spoznavati, kaj je lažje ali težje za možgane. Seveda smemo že ustaljeno povedje “naraven” še naprej rabiti kot udoben način govorjenja, in tako bomo tudi ravnali.

Podrobnosti. Na mestu A stoji, kar je ugodno za govorečega in hkrati neugodno za ogovorjenega. Na mestu B stoji, kar je ugodno za ogovorjenega in hkrati neugodno za govorečega. Ta domneva o razmerju med govorečim in ogovorjenim je dokaj zaostrena in kot taka pušča le malo ali nič možnosti za še tako spretno izmikanje. Zato smemo upati, da jo bodo gradivska dejstva izpodbila kmalu, kolikor ni prava.

Osnovna lestvica $>\text{nat}$ (A, B) se skrajšano glasi "A je bolj naravno od B". Poigrajmo se zdaj s pregrešno mislijo, da je resnica nasprotna, namreč da je "B bolj naravno od A", da bi bilo torej bolj naravno tisto, kar je ugodno za ogovorjenega. (Aksiome puščamo nota bene nedotaknjene v dosedanji obliki.) Pri izločanju te "pregrešne" lestvice bi se bilo treba nasloniti na kake ključne zglede, ki bi jo pobijali. Doslej sem po srečnem naključju naletel na naslednje morda odločilno gradivo.

Preberite tole bosansko šalo. Ponoči se sliši trkanje na hišna vrata. Gospodar odpre, vidi obris neke postave in vpraša: "Ko si, šta tražiš?" Postava odgovori: "Ja sam smrt, tražim tvoju dušu." Gospodar se obrne v hišo: "Dodi, Fato, dušo, neko te traži." (Prevedki: "Kdo si, kaj želiš?" – "Jaz sem smrt, želim tvojo dušo." – "Pridi, Fata, dušica, nekdo te želi.")

Osredinimo se na besedo *duša*. Rabljena je v dveh pomenih: v osnovnem 'neumrljivo bistvo človeka' in v prenesenem 'ljubljena in draga oseba' (kar se je razvilo iz pomena 'oseba z dušo', ta pomen pa je nastal po metonimiji iz pomena 'duša = neumrljivo bistvo človeka'). Pomenski razlagi sta približni. Obravnavajmo navedena pomena kot dvojnici in izdelajmo zanju lestvico naravnosti. Lestvica lahko zadobi dve izključujoči se obliki, namreč $>\text{nat}$ ('ljubljena in draga oseba', 'neumrljivo bistvo človeka') / pomen slovarske enote DUŠA ali $>\text{nat}$ ('neumrljivo bistvo človeka', 'ljubljena in draga oseba') / pomen slovarske enote DUŠA. Poglejmo, katera lestvica je v skladu z našimi aksiomi. Razmerje med osnovnimi in prenesenimi pomeni je po jezikih naslednje: ob marsikaterem osnovnem pomenu prenesenega sploh ni, prenesenih pomenov brez soodnosnih osnovnih pa še celo ni (saj neki pomen nikakor ne more biti preneseni, če ga ne spremlja soodnosni osnovni pomen). Torej je razred osnovnih pomenov velik, razred prenesenih pomenov pa manjši. Po našem aksiomu o majhnem nasproti velikemu razredu velja lestvica $>\text{nat}$ (majhen, velik) / razred, in ta zajema kot posebni primer lestvico $>\text{nat}$ ('ljubljena in draga oseba', 'neumrljivo bistvo človeka') / pomen slovarske enote DUŠA.

Premislmo dalje, kateri različek lestvice podpira šala. Šala je primerno dovtipna samo pod predpostavko, da je gospodar obiskovalko smrt takoj razumel dobesedno (namreč da omenja smrt njegovo dušo, torej osnovni pomen), da pa se je nato zvijačno zatekel k prenesenemu pomenu 'ljubljena in draga oseba'.

Ključno je, da se je gospodarju kot ogovorjenemu najprej utrnil osnovni pomen. Osnovni pomen je torej zanj kot ogovorjenega lažji od prenesenega pomena. To dejstvo odseva v lestvici >nat ('ljubljena in draga oseba', 'neumrljivo bistvo človeka') / pomen slovarske enote DUŠA, kajti tu stoji osnovni pomen na mestu B, to mesto pa je za ogovorjenega ugodno. Prav to lestvico, ki je oblike >nat (A, B), podpirajo tudi naši aksiomi. – Ko bi bilo jedro šale v tem, da bi gospodar kot ogovorjeni razumel omembo duše najprej s pomenom ljubljene in drage osebe, in bi bil torej ta preneseni pomen zanj lažji, bi morali lestvico *ceteris paribus* obrniti v >nat ('neumrljivo bistvo človeka', 'ljubljena in draga oseba') / pomen slovarske enote DUŠA, kajti – ponavljam – kar je za ogovorjenega ugodno, stoji na mestu B v lestvici. A ost šale ni taka, torej ta lestvica ne more biti prava. Prava je samo gornja lestvica. Zato ohranjamo stari pristop k naravnosti.

Morebitne take šale, v katerih bi ogovorjeni hitreje dojel preneseni pomen neke slovarske enote kot njen osnovni pomen, bi tvorile po mojem mnenju protiprimer in bi nas najbrž prisilile h koreniti prenovi sistema. Za taka besedila se vam toplo priporočam. Seveda morajo biti preprosta in pregledna. Zapletlo bi se lahko že s tem, da bi v besedilu kot morebitni nadaljnji ogovorjeni sodeloval naslovnik šale.

Zaradi našega vztrajanja pri dosednji naravni skladnji vznikne mestoma neskladnost med zdravorazumskim in našim strokovnim pomenom izraza "naraven". Npr. nemški zgled *Ihr Mann ist tot und läßt Sie grüßen* (Goethe) 'Vaš soprog je mrtev in Vas pozdravlja' je nedvomno naporen in zamuden za ogovorjenega, torej zanj neugoden, saj mora ogovorjeni na podlagi vednosti o svetu najprej dognati, da sporočeni vrstni red dogodkov ne ustreza dejstvu, in nato določiti pravi vrstni red dogodkov. Zato bi stal zgled v lestvici naravnosti na mestu A (mesto A je kot že rečeno za ogovorjenega neugodno) in bi se potemtakem pri nas štel za naravnega, medtem ko je zdravorazumsko komaj naraven.

Podoben razkorak slutimo v zgledu *gole slike* (Irena Kovačič viva voce 5/05). Spet se mora ogovorjeni potruditi, da dožene, kako pridevnik *gol* pravzaprav ne opisuje slik kot predmeta, temveč njihovo spotikljivo vsebino. Torej stoji samostalniška zveza *gole slike* na mestu A v lestvici, in je tako predstavljena kot nekaj naravnega; Vi, poslušalci, ki v tem primeru zastopate interese ogovorjenega in zdravi razum, pa to sodbo neradi sprejmete. Enako: *neumna napaka*, *vroči spomini*. Enako z drugačnega področja: *Vi, ljudje, ste nam povzročili bolezni in zdaj te bolezni jeste* (lepak s slikami krav, v Ljubljani 11/05).

Glavni donesek predavanja do zdaj, namreč da nam vsaj ta hip ne kaže spreminjati osnov naravne skladnje, bo iz ozadja soodločal ves čas. Nadaljevanje se

bo sukalo v okviru aksiomov. Naznanjam spremembo: odpravljam t.i. filogenetsko načelo. Ko sem načelo pretresel nadrobneje, se je namreč pokazalo, da se nekateri zgledi resda ravna po tem načelu; vendar mu še več zgledov oporeka. Pri tej tvarini se bomo mudili do konca predavanja.

Najprej navajam skladijski zgled, ki filogenetskemu načelu sicer ne dela težav, a skupaj z zgledi, ki še pridejo na vrsto, dokazuje, da se filogenetsko načelo ne da rabiti dosledno. Zgled je iz nemščine in se dotika pristavka ali apozicije. Iz slovenščine gre sem zgled *France Prešeren, naš največji pesnik, se je rodil v Vrbi*. Kakor znano se pristavek in njegova odnosnica navadno ujemata vsaj v sklonu. V nemščini je načeloma enako, vendar sta v nekaterih primerih dve nadaljnji možnosti, in sicer pristavek v (nepričakovanem neujemalnem) imenovalniku in pristavek v (prav tako nepričakovanem neujemalnem) dajalniku. Npr. *die Bedeutung des Flusses als wichtigster/wichtigstem Handelsweg* 'pomen reke kot najvažnejše trgovske poti' Duden Gutes und richtiges Deutsch 1985 pod Apposition. Pristavek v neujemalnem imenovalniku je precej starejšega nastanka kot pristavek v neujemalnem dajalniku. To je razvidno že iz okolnosti, da zgodovinske slovnice neujemalni imenovalnik omenjajo, neujemalnega dajalnika pa zvečine še ne; slovnica Duden 1998:744 navaja, da je neujemalni dajalnik izpričan šele od začetka 19. stoletja, npr. *Die Perser wenden sich /.../ gegen die aufgehende Sonne, als der herrlichsten Erscheinung* 'Perzijci se obračajo /.../ proti vzhajajočemu soncu kot najbolj veličastnemu pojavu' (Goethe; tu navedeno po Leirbukt 1978: 4). Neki namig zgodovinske narave se dalje izlušči iz okolnosti, da je neujemalni imenovalnik v predpisovalnih slovnicaх že dopuščen, neujemalni dajalnik pa še ne. Ker je imenovalnik po splošnem mnenju kot sklon bolj naraven od dajalnika, so te zgodovinske razmere v lepem skladu s filogenetskim načelom. Ponavljam: v okviru pristavka je naravnejši imenovalnik bolj zgodnjega nastanka kot manj naravni dajalnik. – Na tej točki zapuščam nemški pristavek, opozarjam pa, da je že sam po sebi zanimivo poglavje nemške slovnice, vredno preučevanja tudi z vidika naravne skladnje. Najnovejša meni znana monografija o nemškem pristavku (morda edina sploh) je Schindler 1990. Prim. tudi Gallmann 1990.

Žal koti filogenetsko načelo v številnih drugih primerih protislovja. Protislovja so sicer v naravni skladnji tu in tam pričakovana, kot sem v preteklih predavanjih že omenjal in kot opozarjajo tudi drugi privrženci naravnega jezikoslovja. Človeški možgani namreč ne delujejo po pravilih matematične logike, torej od protislovij ne bežijo. Ko zdaj ugovarjam filogenetskemu načelu, in se pri tem sklicujem ravno na protislovja, moram postreči s takimi zgledi, da bo verjetnost tako rekoč naključnega protislovja čim manjša. V ta namen potrebujemo gradivo primerne splošnosti in razširjenosti.

V ta koš gre iz zgodovinskega jezikoslovja dobro znano poenobesedenje, mednarodno univerbizacija. Po jezikih sveta (najbrž kar v vseh) se namreč često dogaja, da se dve besedi (redkeje več kot dve besedi) zlijeta v eno. Npr. dvobesedno *Kaži pot!* kot velelna poved je postalo enobesedni samostalni *kažipot* kot poimenovanje smerokazne tablice ob poti. Če tak razvoj sprejmemo, terja filogenetsko načelo, da nastavimo lestvico naravnosti >nat (*Kaži pot!*, *kažipot*). Ta lestvica pa je v nasprotju z načelom o najmanjšem naporu (točka (b) v seznamu aksiomov), ki bi zahtevalo obratno lestvico, saj je enobesedni *kažipot* bolj lahkotne izgovarjave kot dvobesedni *Kaži pot!*.

Drug zgled, ki kaže v isto smer, se dotika krajšanja jezikovnih izrazov, kakršno se dogaja v hitrem govorjenju in se potem širi tudi v počasnejše govorjenje. Npr. pozdrav *dober dan* postane *dan*, želja *imej se dobro* postane *mej se*. (Na krajšanje me je v tej zvezi opozorila Varja Cvetko Orešnik 5/05.) Itd. Tu bi filogenetsko načelo spet terjalo lestvice kot >nat (*dober dan*, *dan*), take lestvice pa se bijejo z načelom o najmanjšem naporu.

Ker poenobesedenj in krajšanj kakor rečeno mrgoli po vseh jezikih, ob tem nasprotju med načelom o najmanjšem naporu in filogenetskim načelom ne moremo kar zamahniti z roko, temveč se moramo zganiti. Po mojem se moramo znebiti bodisi enega bodisi drugega načela. Odrekel sem se kot že napovedano filogenetskemu načelu, in sicer prav njemu (ne morda rajši načelu o najmanjšem naporu) iz naslednjih dveh razlogov:

1. Načelo o najmanjšem naporu je udeleženo v mnogih zgledih oziroma t.i. izpeljavah, medtem ko je filogenetsko načelo v dosednji praksi naravne skladnje rabno zelo malo. Še največkrat smo ga izkoriščali zaradi utemeljevanja lestvice >nat (glavni, odvisni) / stavek. Dokazano so namreč glavni stavki zgodnejšega nastanka kakor odvisni. Na srečo se da ta lestvica enako prepričljivo utemeljiti tudi s tipološkim načelom (točka (g) v seznamu aksiomov): vsi jeziki namreč premorejo glavne stavke, odvisni pa marsikod manjkajo ali so vsaj redki in se namesto njih rabijo polstavki raznih vrst. Dalje se da ta lestvica podpreti z načelom pogostnosti (točka (č) v seznamu aksiomov). Glavni stavki so namreč v jeziku, ki premore glavne in odvisne stavke, pogostnejši od slednjih. Glavni stavki se rabijo v prostih stavkih, v priredjih in v podredjih; odvisniki pa so doma domala samo v podredjih.

2. Nasprotje sploh ni vedno med filogenetskim načelom in načelom o najmanjšem naporu, temveč najbrž enako pogosto med filogenetskim načelom in tretjimi načeli.

Točko 2 naj ponazorim z zgledom *sedeča kopel*. V slovenščini in številnih drugih jezikih je na voljo samostalniška zveza vrste *rezgetajoči konj*, izdelana iz samostalniške besede kot jedra in njenega levega prilastka, ki je deležnik na

-č. V deležniku je izraženo dejanje ali stanje, katerega vršilec ali nosilec je jedro samostalniške zveze; naš zgled pomeni 'konj, ki rezgeta'. Zgled iz angleščine *the dancing pair* 'plešoča dvojica', iz nemščine *eine liebende Mutter* 'ljubeča mati', iz hrvaščine *vrludajući profesor* 'tavajoči (opotekajoči se) profesor', iz ruščine *načinajuščij pisatel'* 'pisatelj začetnik', iz pozne latinščine *aqua fervens* 'kipeča voda'. Seveda ta tip v nekaterih jezikih manjka, največkrat ker pač manjka ustreznik deležnika na -č. Tisti jeziki pa, ki ta tip poznajo, so nemalokrat razvili še dodatno rabo, kakršno vidimo v zgledu *sedeča kopel* s pomenom 'kopel, v kateri se sedi'. Jedro takih zvez ni vršilec ali nosilec dejanja ali stanja, izraženega v deležnikovem glagolu, saj ne sedi kopel, temveč sedi t.i. splošni vršilec ali nosilec (v navedbah pomena ga izražam s splošnoosebnim *se*).

Kolikor vem, je pri nas na take zglede prvi opozoril in o njih razpravljaj klasični filolog Milan Grošelj 1950. Navaja zglede iz nadaljnjih jezikov, npr. iz hrvaščine *pisači sto* pišoča miza 'pisalna miza', *spavaća soba* speča soba 'spalnica', iz francoščine *café chantant* pojoča kavarna 'kavarna s petjem'. Jaz dodajam iz angleščine (pomagala sta mi anglist Rastislav Šuštaršič in Google, oba 4/05) *standing / rising / jumping / sitting / squatting / walking / lying ovation* stoječa / vstajajoča / skakajoča / sedeča / čepeča / hodeča / ležeča ovacija 'ovacije, pri katerih se stoji / vstaja / poskakuje / sedi / čepi / premika (odhaja) / leži', iz nemščine starinsko *fallende Sucht* padajoče hiranje 'padavica, božjast'. Irena Kovačič je 9/05 prispevala angleško *running battle* tekajoča bitka 'poulični spopadi'. Poznani so mi tudi zgledi iz domala vseh skandinavskih jezikov.

Glede zgodovinskega izvora izraza *sedeča kopel* omenja Grošelj iz sive devnine izpričano omahovanje med tvornim in trpnim pomenom deležnika sedanjika z indoevropskim rekonstruiranim obrazilom *-ont-* (ki se skoraj povsod nadaljuje kot obrazilo *-nt-*). Tako omahovanje glagolskega načina mi je znano iz hetitsčine, ki je kot vemo izumrli indoevropski jezik, ohranjenih pa je mnogo hetitskih besedil. V hetitsčini je deležnik na *-nt-* neprehodnih glagolov tvornega pomena, deležnik na *-nt-* prehodnih glagolov pa trpnega pomena. Npr. neprehodno in tvorno *ašant-* 'bivajoč' (ta deležnik rabim tu kot deležnik glagola *BITI*), izpričani pomen 'resničen' <– 'bivajoč'; prehodno in trpno *kunant-* 'ubit, umorjen' (Schmitt-Brandt 1998: 269). Kljub temu, da tako omahovanje glagolskega načina torej ni sporno, Grošlju žal ne morem pritrditi, čeprav je tako natančen znanstvenik, da mu je največkrat treba dati prav. Med sicer nespornimi pradaavnimi razmerami in poznim časom, v katerem se pokaže tip *sedeča kopel*, je namreč v jezikovnem gradivu velikanski presledek. V indoevropskih jezikih mimo hetitsčine je takega omahovanja glede na glagolski način malo ali nič, deležnik na *-nt-* je domala zmeraj in povsod samo tvornega pomena. Kronoloških podatkov o tipu *sedeča kopel* je v strokovni literaturi sicer malo. Zanesljivo vem samo, da se tip v germanskih jezikih pojavlja nekako od poznega srednjega veka.

Sploh pa *kopel* v izrazu *sedeča kopel* ni vzeta trpno, kot prizadeto: *kopel* ni prizadeta od sedenja v njej. Še manj je kavarna prizadeta od petja med njenimi zidovi ali spalnica od spanja. Žal sem po strokovni literaturi zaman brskal za razlago, drugačno od Grošljeve. Odlični nemški sintaktik Behaghel 1924: 379 navaja samo, da je tip *sedeča kopel* nekakšen nelogičen izrastek bolj navadnega tipa *rezgetajoči konj*. Iz sklicevanja na nelogičnost sklepam, da se pomišlja na nastanek tipa *sedeča kopel* v nižjih plasteh jezika. Temu dodajam iz svojega, da se je tip *sedeča kopel* morda osamosvojil iz tistih zgledov tipa *rezgetajoči konj*, ki se dajo razumeti na dva načina. Npr. *molčeča večina* se lahko razume kot 'večina, ki molči' (tu je nosilec molka jedro *večina*) ali kot 'večina, v kateri se molči' (tu je izražen splošni nosilec molka; naj mimogrede opozorim, da tudi v pomenski razlagi ni trpnika). Na taki podlagi so morebiti vznikali zgledi, ki premorejo samo drugonavedeni pomen s splošnim vršilcem ali nosilcem, a pozneje v rasti niti od daleč niso dohiteli prvotnega tipa *rezgetajoči konj*.

Porajanje česa novega iz nedrij večpomenskega jezikovnega gradiva je po jezikih veliko. Recimo izraz *slovensko jezikoslovje* ima dva pomena: [*slovensko*] [*jezikoslovje*] pomeni 'jezikoslovje na Slovenskem', [*slovensko jezik*]oslovje pa pomeni 'veda o slovenskem jeziku'. Po takih zgledih je nastalo [*jezikovni kotičk*]ar 'urejevalec jezikovnega kotička'; medtem ko zveze [*jezikovni*] [*kotičkar*] najbrž nimamo oziroma ne potrebujemo.

Podobno in še bolj razvejano v nemščini. Na podlagi zgradbenih vzorcev kot [*deutsche*] [*Sprachwissenschaft*] 'jezikoslovje na Nemškem' in [*deutsche Sprach*]wissenschaft 'veda o nemškem jeziku' je nastalo z enim samim pomenom *das* [*nukleare Brennstoff*]problem 'problem jedrskega goriva' in šaljivo [*vi-erköpfiger Familien*]vater četveroglavi družinski oče 'oče četveroglave družine'. (Duden Gutes und richtiges Deutsch 1985: 400–1.)

Taki zgledi so poučni ne glede na današnjo snov. Nekaj jih zato navajam v Dodatku (na koncu).

Dvopomenski zgled *molčeča večina* kajpak najbrž ni dobesedno izhodišče za tip *sedeča kopel*. Bolj verjetni vir je kak zgled, ki vsebuje deležnik od glagola telesne drže, saj so domala vsi slovenski primerki tipa *sedeča kopel* od takih glagolov. Vendar doslej primernejšega vzorca, kot je *molčeča večina*, nisem izvirtal. Morda lahko po predavanju pomaga kdo med poslušalci.

Če je v moji zgodovinski razlagi tipa *sedeča kopel* kaj resnice (in upam, da je), nam filogenetsko načelo narekuje lestvico naravnosti >nat (tip *rezgetajoči konj*, tip *sedeča kopel*), kajti tip *rezgetajoči konj* je razvojno vsekakor starejši od tipa *sedeča kopel*. Vendar trčimo vsaj v okviru slovenščine ob nasprotje med filogenetskim načelom in načelom o majhnem nasproti velikemu razredu (točka (d) v seznamu aksiomov). Razmere so namreč pri nas naslednje. Tip *rezgetajoči*

konj se dela načeloma od vseh glagolov, pri katerih je smiseln deležnik na -č. Taki glagoli tvorijo torej velik razred. Tip *sedeča kopel* pa se pri nas dela – kakor že omenjeno – samo ali domala samo od glagolov, ki pomenijo telesno držo. Npr. *stoječi, sedeči poklic, ležeči, čepeči položaj, hodeča drža, klečeča molitev*. Ti glagoli tvorijo majhen razred. Take razmere izsiljujejo lestvico naravnosti >nat (tip *sedeča kopel*, tip *rezgetajoči konj*), kajti majhen razred je bolj naraven od velikega. Spet smo – ponavljam – v sporu s filogenetskim načelom, vendar tokrat ne zaradi načela o najmanjšem naporu, temveč zaradi načela o majhnem nasproti velikemu razredu. Ta okolnost govori za odpravo filogenetskega načela – v skladu s točko 2 zgoraj. Toliko o *sedeči kopeli*.

Bolj v zabavo kot iz nuje naj se dotaknem še zgleda *dobro jutro*. Ta izraz ima vsaj dve rabi, namreč kot pozdrav in kot posmeh. Kot pozdrav se sliši v jutranjih ali dopoldanskih urah, kot posmeh pa kadar koli, češ ali si se končno zbudil. Oseba A (pozimi, zunaj, popoldne): *Premrzlo je za kopalko*. Oseba B: *Dobro jutro!* – Obe rabi izraza *dobro jutro* sta obrazec. Za ogovorjenega je vsekakor ugodnejši pozdravni *dobro jutro*, saj je pomen pozdrava lažje dekodirati kot pomen posmehljivo ostrega odgovora, slednji se namreč vzame v poštev šele, potem ko je med dekodiranjem na podlagi sobesedila in/ali sotvarja izločena pozdravna možnost. Iz tega sledi lestvica naravnosti >nat (*dobro jutro* [posmeh], *dobro jutro* [pozdrav]). (Kar je ugodnejše za ogovorjenega, stoji namreč v lestvici naravnosti vedno na mestu B.) A ta lestvica se bije s filogenetskim načelom, če privzamemo kot verjetno domnevo, da se je različek posmeh razvil drugotno iz različka pozdrav. Torej bi v skladu s filogenetskim načelom pričakovali obratno lestvico >nat (*dobro jutro* [pozdrav], *dobro jutro* [posmeh]). Kot rečeno se da protislovje odpraviti, če se v skladu s točko 2 zgoraj odpovemo filogenetskemu načelu. Konec zgleda *dobro jutro*.

Mimogrede: v nasprotju s filogenetskim načelom je tudi lestvica >nat ('ljubljen in draga oseba', 'neumrljivo bistvo človeka'), kajti preneseni pomen je gotovo mlajšega izvora kot soodnosni osnovni pomen, zato bi preneseni pomen po filogenetskem načelu pričakovali na mestu B, ne na mestu A, kamor ga stavi načelo o majhnem nasproti velikemu razredu, kot je bilo povedano v prvi polovici predavanja.

Prehajam na zaključne pripombe.

Potrjuje se, da je teorija naravne skladnje dovolj natančna, da omogoča določanje protiprimerov, in da je po delih ovrgljiva. Ovrgljivost je nujna lastnost vsake znanstvene teorije.

Videli smo v nadrobnostih, kako ovrženje nekega dela teorije poteka. Poiskati je treba protiprimerne zadostne splošnosti in razširjenosti ter iz njih sklepati, kako

je treba teorijo spremeniti. Danes smo na taki podlagi odpravili filogenetsko načelo. V tej zvezi smemo sicer reči, da se je tresla gora, rodila pa miš, kajti – kot je bilo omenjeno – filogenetskega načela že doslej nismo kdove kako izkoriščali. A prav je, da smo to stvar uredili.

Z nobenim prijemom se ne da dokazati, da je neka teorija pravilna, hitro pa se da dokazati, da je teorija vsaj v neki točki napačna, namreč s protiprimeri. Zato je nujno, da je v vsaki znanstveni teoriji odprta široka pot k določanju protiprimerov.

V tej zvezi naj vas spomnim na znamenitega filozofa naravoslovnih ved Karla Popperja. Izrazil se je približno takole. Domneve A, da so vsi labodi beli, ne more dokazati še tako nadroben pregled belih labodov, obstoj že enega samega črnega laboda pa domnevo A ovrže. Temu bi dodal bolj osebno: doslej sem užival predvsem v družbi belih labodov; skrajni čas je, da me proti koncu mojega že kar dolgega življenja obišče še kar največ črnih labodov.

Dodatek

Zgledi tipa [*jezikovni kotic*]*ar* so velikanski izziv vsaki teoriji besedotvorja, zato jih navajam še nekaj. Angleški in romanski zgledi, ki sledijo, so iz Hofstadter 1995. Oglati in zaviti oklepaji so moji.

Angleški zgledi: [*used book*]*store* rabljena knjigarna ‘antikvariat’, [*incompressible aero*]*dynamics* nestisljiva aerodinamika ‘dinamika nestisljivih plinov’, [*abnormal psycho*]*logist* nenormalni psiholog ‘psihopatolog’, [*star warr*]*rior* zvezdni vojščak ‘pristaš (Reaganove) vojne zvezd’, [*almost period*]*icity* ‘skoraj periodičnost’, [*almost everywhere converg*]*ence* ‘konvergenca skoraj povsod’ (zadnjenavedena slovenska matematična strokovna izraza sta ustaljena; matematik Zvonimir Bohte viva voce 4/05), [*high jump*]*er* visok skakalec ‘skakalec v višino’, [*big eat*]*er* ‘[velik jed]ec’, [*fast driv*]*er* ‘[hiter voz]nik’, [*elegant dress*]*er* ‘kdor ima [elegantne obleke]’, [*heavy sleep*]*er* težek spalec ‘[dober spa]lec’, a [*very {mathematical} physic*]*ist* zelo matematični fizik ‘zelo vnet (dober, ozek?) strokovnjak za matematično fiziko’, a [*very {high} jump*]*er* zelo visok skakalec ‘skakalec v zelo veliko višino’, [*twenty-four*]*th* dvajset četrta ‘24.’ – Tip [*velik jed*]*ec* ‘kdor veliko je’ ni edina besedotvorna možnost svoje vrste. Npr. *velik pesnik* ni [*velik pesn*]*ik* ‘kdor veliko pesni’, temveč [*velik*] [*pesnik*] ‘pomemben pesnik’; velik pesnik je lahko tudi, kdor pesni malo.

Francosko *la presque totalité* ‘skoraj celota’, italijansko *la quasi totalità* enak pomen. Prim. slovensko: *pri skoraj celoti/polovici/četrtni je nekaj manjkalo*. Franc. *une [très petite dorm]euse* zelo majhna spalka ‘[zelo {slaba} spa]lka’. Italijansko [*d'accord*]*issimo* ‘sigurno! zanesljivo!’, [*in fret*]*tissima* ‘v skrajni naglici’.

NARAVNO OBLIKOSLOVJE IN NARAVNA SKLADNJA (OB OBISKU PROF. DRESSLERJA)

To je besedilo mojega predavanja v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani dne 13. februarja 2006. Takrat se je bližal dan, ko bi imel nastopiti v krožku dunajski profesor splošnega jezikoslovja Wolfgang U. Dressler. Ker sem predvideval, da bo njegovo predavanje za poslušalce precej težavno, ne najmanj zaradi posebnega strokovnega izrazja, sem štirinajst dni pred Dresslerjevim obiskom skušal obiskovalcem krožka z besedilom, ki sledi, predstaviti njegov način jezikoslovnega razmišljanja.

Naša naravna skladnja je zrasla v okvirih jezikovne naravnosti kot posebne veje jezikoslovja. Teorija naravnosti je vstopila v jezikoslovje konec 60-ih let, in sicer najprej v glasoslovju. Takrat se je ločevalo med fonetiko kot pretežno naravoslovno znanostjo in jezikoslovnim glasoslovjem. Slednjega so imenovali fonologija, vključevalo pa je čisto glasoslovje, fonematiko, oblikoglasje in nekaj časa celo oblikoslovje. Leta 1968 je izšla vplivna monografija Chomskega in Halleja "Glasovni ustroj angleščine", v kateri so tvorbeniki zagovarjali m.dr. številne take konkretne rešitve fonoloških pojavov, ki so bile v nasprotju z jezikoslovnim izročilom, namreč kar nenavadno abstraktne, tj. marsikje so uvajale velik razkorak med t.i. globinsko in soodnosno t.i. površinsko zgradbo morfov oziroma besed. Npr. angleški samostalniki *boy* 'fant' je monografija izvajala iz globinskega /bœ/ s prepisnim pravilom, ki je enoglasnik /œ/ spreminjalo v površinski dvoglasnik /oi/. Tu je izzivala nejevero predvsem okolnost, da angleščina nikjer v svojem glasovnem sestavu ne premore glasu /œ/ in da monografija ni zmogla podpreti domneve, da bi naravni govorci angleščine imeli tako enoto v možganih. Seveda so obstajali neki sistemski razlogi, ki so zaradi doslednosti silili oba avtorja monografije k takim rešitvam. A zunanjim opazovalcem so bile take rešitve znamenje, da je monografija zgrešila cilj. Zato so nekateri odgovorili z novo vrsto fonologije, s tako, ki je vsebovala precej manj abstraktne rešitve in ki je zatrjevala, da je v skladu z duševnostnimi danostmi. Nove fonologije se je prijelo poimenovanje "naravna fonologija". Začetnik te usmeritve je bil Američan David Stampe. Pridružili so se mu Evropejci Theo Vennemann, zdaj že pokojni Willi Mayerthaler, zdaj že pokojni Wolfgang Wurzel in Wolfgang Dressler. Vennemann je podobno kot Stampe deloval v okviru fonologije, pozneje pa se je kot profesor germanistike na Münchenski univerzi posvetil drugačnim vidikom jezikoslovja. Mayerthaler, profesor splošnega jezikoslovja na celovski univerzi, Wurzel, raziskovalec na jezikoslovnem inštitutu v vzhodnem

Berlinu, in Dressler, profesor splošnega jezikoslovja na dunajski univerzi, so jezikovno naravnost programsko razširili iz fonologije na vse jezikoslovje, podrobno pa so se lotili naravnega oblikoslovja in na tem področju opravili res pomembno delo. Žal je zdaj dejaven samo še Dressler, vendar zavzeto in učinkovito; pomaga mu vrsta mlajših kolegov, tako na Dunaju kot drugod. Sploh sem naštel samo vodilne osebe; privrženec jezikovne naravnosti je v resnici precej več.

Sam sem med leti 1969 in 1979 spoznal vse navedene jezikoslovce, poslušal njihova predavanja, se z njimi pogovarjal in se zlagoma navzel duha jezikovne naravnosti. Sklenil sem jo razširiti na skladnjo. Sodil sem, da potrebuje skladnja zaradi svoje posebne narave nekoliko drugačne prijeme kot oblikoslovje, zato sem vztrajal pri raziskovalni neodvisnosti, tako da je glede na naravno oblikoslovje prišlo do delnega razhoda. Ker se nam bliža obisk prof. Dresslerja, se mi zdi prav, da si predočimo, "kje ta hip stojimo" v razmerju do njegovih prizadevanj.

Najprej samo mimogrede opozorim na lani objavljeno publikacijo Kilani-Schoch & Dressler 2005, ki obravnava oblikoslovje francoskega glagola in ki gotovo posega v vse ali domala vse vidike dunajske šole. Žal te monografije še nisem videl.

Sam se bom pri predstavljanju naravnega oblikoslovja oprl na nedavni Dresslerjev sestavek Dressler 2005, ki je zlahka dosegljiv, saj je izšel v naši *Linguistici*. Sestavek Dressler 2005 ocenjuje s teorijo naravnosti, kakršno gojijo na Dunaju, različne vrste zložen, pretežno ob angleškem gradivu. Ker stojijo zloženske kot znano na meji med oblikoslovjem in (obliko)skladnjo, nam je avtor s to stvarino tako rekoč kolegialno ponudil udobno sredstvo za primerjanje njegove teorije naravnosti z našo. To priliko bomo danes dodobra izkoristili. Kot predstavitev celotnega naravnega oblikoslovja je sestavek o zloženkah morda preozek, a za posredovanje prvega vtisa več kot primeren.

V sestavku Dressler 2005 so zloženske obdelane z osmimi načeli naravnega oblikoslovja. Ta načela so: 1. ikoničnost, 2. indeksikalnost, 3. morfosemantična transparentnost, 4. morfotaktična transparentnost, 5. enoenoličnost, 6. preference glede na lik in ozadje, 7. binarnost, 8. prototipičnost.

Vsa načela – Dressler jim največkrat pravi parametri – so iz semiotike ali znakovslovja. (Najpomembnejši znakovslovec je Američan Charles Peirce; njegovi zbrani spisi so izšli kot Peirce 1965.) Glavna enota znakovslovja je znak. Optimalni znak je ikoničen ali indeksikalen ali kaže transparentnost itd. Znak sestoji iz nečesa telesnega – to se imenuje signans ali označevalec – in iz nečesa pojmovnega – to se imenuje signatum ali označenec. Vsak znak je torej dodelen, je kakor list papirja, ki ima seveda dve strani. Npr. prometni znak je kot

označevalec neka tabla, največkrat trikotne ali okrogle oblike, kot označenec pa pomeni "stoj" ali še kaj hujšega.

Prehajam na kratko predstavitev naštetih načel in na ponazoritve z zloženkami. Sestavine zloženek bodo v zgledih ločene s presledki ali z vezaji, tako da bomo v tem pogledu pogosto odstopali od pravopisnih pravil tistega jezika.

1. Ikoničnost je semiotični ali znakovni parameter, ki temelji na pojmu ikona. Med ikonami so za jezikoslovje najpomembnejši diagrami, in samo s temi se bomo ukvarjali. Diagram predstavlja analogijo med odnosi, v katere vstopa označenec danega znaka, in odnosi, v katere vstopa označevalec tistega znaka. Diagramskost se da ponazoriti z zloženko *corner stone* 'vogelni kamen, temeljni kamen'. Na ravni označenca je jedro zloženke sestavina *stone* (jedro zato, ker gre za vrsto kamna), temu pa na ravni označevalca ustreza okolnost, da se oblikospreminjevalno gradivo (namreč končnica za množino) pritika prav na to sestavino. Analogija (in diagramskost) se kaže v tem, da je sestavina *stone*, ki je glavna z vidika označenca, obravnavana kot glavna tudi z vidika označevalca. Diagramsko šteje Dresslerjeva teorija za optimalno ali naravno. Zato – pravi Dressler – je večina angleških zloženek take zgradbe in takih odnosov, vsekakor vse produktivne.

Zgled nečesa nediagramskega – in torej manj naravnega – je zloženka *pick-pocket* 'žepar'. Tu je z vidika označenca glavna sestavina glagol *pick* (ki je nadrejen prememu predmetu *pocket*), z vidika označevalca pa je glavna sestavina *pocket*, saj se na to sestavino pritika oblikospreminjevalno gradivo. Zato – pravi Dressler – ta tip kot neoptimalen ni produktiven.

Ko bi Dressler uporabljal lestvice naravnosti na naš način, bi v tem primeru postavil >nat (tip *corner stone*, tip *pick-pocket*). Mi se s to lestvico ne strinjamo, ker sodimo, da ogovorjeni lažje dekodira tip *corner stone* kot tip *pick-pocket*, torej je tip *corner stone* za ogovorjenega ugoden in mora kot tak biti omenjen na mestu B v lestvici. Zato bi se naša lestvica glasila obratno: >nat (tip *pick-pocket*, tip *corner stone*). Znali bi jo utemeljiti tudi s sklicevanjem na majhen razred nasproti velikemu in morda še kako. Kar zadeva produktivnost, je pri nas vse produktivno navedeno na mestu B. (O tem bom natančneje govoril v svojem predavanju o prototipičnosti, ki je že prijavljeno.) Kar se tiče pogostnosti, pa je povsem odprto, ali je posamezni primerek tipa *corner stone* manj ali bolj pogosten od posameznega primerka tipa *pick-pocket*. O tem Dressler ne govori, mi pa bi napovedali večjo povprečno pogostnost primerkov tipa *pick-pocket*. To je izkustveno preverljivo.

V tej primerjavi lestvic že postaja vidna rdeča nit, ki nas bo spremljala ves čas, da so namreč naše lestvice ravno obrnjene glede na tiste, ki jih predvidevamo

na podlagi Dresslerjevih izvajanj. Do teh razmer bomo zavzeli stališče na koncu predavanja.

2. Indeksikalnost se meri tako, da se oceni razdalja med označencem in označevalcem. Recimo označenec *dim* je vedno blizu označevalca *ogenj*, indeksikalnost znaka *ogenj-dim* je torej velika.

Prenešana na zloženke nam indeksikalnost pomaga oceniti naravnost endocentričnih ali znotrajsrediščnih in eksocentričnih ali zunajsrediščnih zloženek. V endocentričnih ali znotrajsrediščnih zloženkah kot *black-board* 'šolska tabla' je jedro *board* navzočno v zloženki. V eksocentričnih ali zunajsrediščnih zloženkah kot *pick-pocket* 'žepar' je jedro 'oseba' zunaj zloženke: žepar je, kdor obira žepe. Indeksikalnost od *black-board* je zato večja kot indeksikalnost od *pick-pocket*. Z Dresslerjevo potencialno lestvico: >nat (*black-board*, *pick-pocket*). Naša lestvica bi bila obratna: >nat (*pick-pocket*, *black-board*), in sicer zato, ker ogovorjeni lažje dekodira *black-board* kot *pick-pocket*, in kar je ugodno za ogovorjenega, stoji v naših lestvicah na mestu B.

Dressler s svojo lestvico utemeljuje, da je tip *black-board* (kot po njegovem naravnejši) bolj razširjen po jezikih kot tip *pick-pocket*. Slovarskih enot kot *black-board* je v posameznem jeziku res več kot slovarskih enot vrste *pick-pocket*. To napovedujemo tudi mi na podlagi načela o majhnem nasproti velikemu razredu.

3. Morfosemantična transparentnost. Znaki naj bi bili v optimalnem primeru transparentni. Dressler loči iz praktičnih razlogov med morfosemantično in morfotaktično transparentnostjo. Najprej bo govor o morfosemantični. Morfotaktična transparentnost bo obravnavana v naslednji točki.

Morfosemantična transparentnost je podana, kadar je pomen izraza popolnoma sestavljiv v smislu Fregejevega načela o sestavljivosti pomena. V tem duhu je morfosemantične transparentnosti največ v skladnji, a tudi tam so izjema frazemi, npr. *kick the bucket* 'umreti'. V besedotvorju optimalna transparentnost ni dosegljiva, ker so vse ustaljene besede vskladiščene v slovarskem delu možganske slovnice. Celo novotvorbe in enodnevnice imajo samo po enega od možnih pomenov svojih sestavin.

Najmanjšo stopnjo morfosemantične transparentnosti izkazujejo t.i. okamni-ne ali fosili, npr. angleško *lord*, *lady*, ki sploh nista več prepoznavna kot zloženki. V *nostril* 'nosnica' je prepoznaven vsaj začetek besede.

V primerjavi s samostalniško zvezo *a high school* 'šola precejšnje višine' je zloženka *high-school* 'vrsta srednje šole' sicer manj transparentna, a še vedno kar precej transparentna; druga sestavina je popolnoma transparentna, prva se-

stavina pa vsaj metaforično pomeni višino (taka šola namreč prekaša osnovno šolo).

Tako ločimo zloženke, a) v katerih sta obe sestavini transparentni, npr. *door-bell* 'hišni zvonec', b) v katerih je jedrna sestavina transparentna, nejedrna pa ne, npr. *straw-berry* 'rdeča jagoda', c) v katerih je jedrna sestavina netransparentna, nejedrna pa je transparentna, npr. *jail-bird* 'nekdanji zapornik, povratnik', č) v katerih sta obe sestavini netransparentni, npr. *hum-bug* 'besedičenje, prevara'. Transparentnost jedra je bolj pomembna kot transparentnost nejedra. In dalje: vsaka točka a)–č) se da razdeliti na dvojce glede na to, ali je zmanjšana transparentnost metaforičnega ali kakega drugega izvora.

Načeloma so zloženke bolj transparentne kot izpeljanke, npr. *dishwashing machine* 'pomivalni stroj' je bolj transparentno kot *dishwash-er* enak pomen.

V tistih primerih, ko se da kaj primerjati, se spet pokaže, da bi bila Dresslerjeva lestvica obrnjena glede na našo. Npr. >nat (zloženka, izpeljanka) bi pri nas bilo >nat (izpeljanka, zloženka), ker ogovorjeni lažje dekodira zloženko kot izpeljanko.

4. Morfotaktična transparentnost. Optimalno morfotaktično (oblikospreminevalno in oblikotvorno) transparentnost premorejo tiste zloženke, katerih sestavine so samostojne besede v nepregibani obliki, npr. *door-bell* 'hišni zvonec'. Odkloni od optimalnosti: a) prva sestavina je v pregibani obliki, npr. *sport-s-man* 'športnik, lovec', b) zloženka je iz besedne zveze, npr. *lion-heart-ed* 'levjesrčen', c) sestavina zloženke je stavek, npr. *do-it-yourself movement* 'gibanje naredi sam', č) sestavina zloženke je koren, npr. nemško *Kirsch-baum* '(drevo) češnja', d) sestavina zloženke je osnova, npr. latinsko *pont-i-fex* 'graditelj mostov' (papežev naslov), e) med sestavinama zloženke je medpona, npr. angleško *gas-o-meter* 'plinski rezervoar', nemško *Frieden-s-vertrag* 'mirovna pogodba'.

Dresslerjeva potencialna lestvica bi bila >nat (*door-bell*, a)–e)). Ker je tip *door-bell* za dekodiranje najlažji, bi v naši lestvici stal na skrajni desni: >nat (*Kirsch-baum*, *pont-i-fex*, *door-bell*). Lestvica je utemeljena z načelom najmanjšega napora. Zaradi tega načela bi bil še bolj desno tip *sport-s-man/gas-o-meter* ter tip *do-it-yourself movement*. Tokrat torej odstopamo od Dresslerjeve ocene, in sicer pri tipih *sport-s-man/gas-o-meter*, *do-it-yourself movement*, ki po naše zahtevajo več napora kot tip *door-bell*. (Nekatere sestavine so namreč več kot beseda.) Vsekakor je za domnevno optimalnost tipa *door-bell* zelo verjetno v resnici odgovorno znakovje, medtem ko znakovje drugih tipov najbrž sploh ne obravnava, saj so to notranjejezikovna razlikovanja. Za manj kot optimalne jih je domala zanesljivo razglasil kar Dressler sam, žal pa svojih odločitev ni utemeljil.

Meni se zdi naše odstopanje od Dresslerjevih rešitev razmeroma nedolžno. Težko bi ga bilo vzeti kot podlago trditve, da so med Dresslerjem in nami kaki bistveni razločki.

5. Enoenoličnost (biuniqueness; slovenski izraz po pok. matematiku Antonu Vakslju, pomagal mi je Zvonimir Bohte 1/06) je v znakovstvu nadvse zaželena lastnost, pomeni pa, da ima beseda vedno enak pomen in da se ta pomen vedno izraža z isto besedo. Enoenoličnost NE velja npr. v zvezi s samim izrazom *enoenoličnost*, kajti ta izraz sicer res vedno pomeni, kar sem pravkar navedel, a njegov pomen se izraža tudi z *enoličnost in obratna enoličnost* ter starinsko z *enoenoumnost*. Enoenoličnosti je po jezikih žal malo, razen v strokovnih jezikih, kjer je ta lastnost vzor dobrih terminoloških rešitev. Seveda se moramo vsakič omejiti na en sam strokovni jezik; enoenoličnosti, ki bi segala prek vseh strokovnih jezikov nekega jezika, sploh ni. Dressler (ki se dobro spozna tudi v besediloslovju) pripominja, da je že veliko doseženega, če velja enoenoličnost vsaj v okviru posameznega besedila. Zgled s področja zložen. 'Oblikoslovje' se v angleščini glasi samo *morphology*, torej velja za to besedo enoenoličnost; v slovenščini pa rabimo tako *morfologija* kot *oblikoslovje*, pri nas torej enoenoličnosti v tem primeru ni. Torej bi pri Dresslerju veljala lestvica >nat (*morphology, morfologija*). Ker ogovorjeni zaradi enoenoličnosti lažje dekodira angleško *morphology* kot slovensko *morfologija*, bi bila naša lestvica spet obratna: >nat (*morfologija, morphology*), kolikor bi tudi mi kakor Dressler dopuščali neposredno primerjanje prvin različnih jezikov.

6. Preference glede na lik in ozadje. Obstaja univerzalna težnja po takem razlikovanju med likom in njegovim ozadjem, da bi bil lik zamejen čim ostreje. Lik je bolj pomemben, bolj razgiban in jasnejši, ozadje je manj pomembno, je umirjeno in manj jasno. Prim. zgled *avto pred hišo*: avto je lik, hiša je ozadje; zato govorimo navadno o avtu pred hišo, precej redkeje o hiši za avtom. V besedotvorju je jedro lik, nejedro je ozadje. Razlikovanje med likom in ozadjem se v jezikih vzpostavlja s podrejanjem nejedra jedru. Zato je najnavadnejši tip zložen. tisti podredne vrste, npr. angleško *loud-mouth* 'postavljač, bahač', kjer je (pridevnik) *loud* 'glasen' podrejen (samostalniku) *mouth* 'usta'. Drugače je v tipu *pick-pocket* 'žepar', kjer je *pocket* 'žep' jedro, saj nosi oblikospreminjevalne oznake (npr. za množino), hkrati pa je skladenjsko podrejen glagolu *pick* 'obirati'; torej vse prej kot optimalne razmere. Pri prirednih zloženkah razločka med likom in ozadjem skoraj ni, npr. *speaker-hearer* 'govoreči-ogovorjeni'; vrstni red sestavin je tu določen pragmatično, ne slovnično.

Obstajata dve stavi znotraj zložen. jedro je na desni (*loud-mouth*) ali na levi (npr. italijansko *capo-stazione* 'postajni načelnik'). Razlaga za jedro na desni je

morda psiholingvistična: konec besede je bolj vpadljiv, ker se izgovori nazadnje. Razlaga za jedro na levi je v posnemanju pon; te so nejedrne in največkrat na koncu besede.

Dresslerjeva potencialna lestvica bi bila >nat (tip *loud-mouth*, tip *speaker-hearer*). Naša lestvica je obrnjena, če je res, da ogovorjeni lažje določa razmerja med sestavinami v podrednih zloženkah, torej >nat (tip *speaker-hearer*, tip *loud-mouth*).

7. Binarnost ali dvojiškost. Znakoslovje že od Peircea dalje trdi, da so znakovni odnosi prevladujoče binarni ali dvojiški, kar morda temelji na okolnosti, da se nevrološki podatki v možganih prenašajo v dvojiškem kodu.

Pri zloženkah prevladujejo take iz dveh sestavin (in te so torej najbolj naravne). Če so zložene tri sestavine, njihov način tvorjenja pokaže, da se najprej zložita dve sestavini, nato se tej novi enoti doda tretja sestavina: [[][]] []. Edina izjema od dvojiškega tvorjenja, ki jo Dressler navaja, so zloženske za barve zastav, npr. *rdeče-belo-rdeče* (za avstrijsko zastavo). Torej bi po njegovem veljala lestvica >nat (tip *three-star-general*, tip *rdeče-belo-rdeče*), ker je *three-star-general* 'general s tremi zvezdicami' tvoren dvojiško: *three-star* se združi z *general*. Naša lestvica bi bila spet obratna, saj ogovorjeni verjetno lažje dekodira dvojiško tvorjeno zloženko kot drugače tvorjeno zloženko (prim. gornji uvod v to točko), torej bi bila naša lestvica >nat (tip *rdeče-belo-rdeče*, tip *three-star-general*).

8. Prototipičnost. Po Dresslerju imajo visoko naravnost prototipične zloženske, tj. take iz po dveh prototipičnih besed. (Prototipična beseda pripada po Dresslerju večjim polnopomenskim kategorijam, najraje samostalnikom.) Slovenska prototipična zloženska bi tedaj bila *avtocesta*. Neprototipično bi bilo manj naravno, tako a) zložene naslonke, npr. italijansko *glielo* 'ji ga itd.' (pomagala Tjaša Miklič), b) zloženske iz polnopomenske besede in naslonke, npr. italijansko *darlo* 'dati ga', c) zloženske, ki vsebujejo neobstoječo besedo (poleg obstoječe), npr. angleško *cranberry* 'brusnica', č) zloženske, ki vsebujejo same neobstoječe besede, npr. angleško *biography* 'življenjepis', d) zloženske, ki vsebujejo eno ali več funkcijskih besed, npr. *kjer koli*.

Dresslerjeva potencialna lestvica bi bila >nat (*avtocesta*; *kjer koli*, *bibliography*, *cranberry*, *darlo*, *glielo*). Ker je za ogovorjenega od vsega tega najlažje *avtocesta*, bi bila ta zloženska pri nas navedena na mestu B, naša lestvica bi torej spet bila obrnjena.

Prehajam na povzemanje. Najprej moram ponoviti, da temelji predstavitev na enem samem Dresslerjevem besedilu o naravnem oblikoslovju, in da še to

zajema zloženke, torej snov, ki je po Dresslerjevem izrecnem mnenju in tudi po mojem mnenju od vsega oblikoslovnega najbolj blizu (obliko)skladnji. Z druge strani nam je prav ta srečna okolnost omogočila dokaj natančno primerjavo z našo naravno skladnjo.

Osnovna ugotovitev je, da so Dresslerjeve potencialne lestvice dosledno ali domala dosledno obrnjene v nasprotno smer kot naše lestvice. Ker pa se naravno oblikoslovje v resnici ne naslanja na lestvice, je bolj pravilno reči, da je povedje “naraven” pri Dresslerju usmerjeno drugače kot pri nas: kar je za Dresslerja naravno, je za nas manj naravno – in obratno.

Iz tega sledi, da je vsaka ali domala vsaka naša lestvica samodejno pretvorbiva v lestvico Dresslerjeve oblike in obratno. Tako naravna skladnja in naravno oblikoslovje lahko drug drugega oplajata, če to želita.

Najbolj zanimivo vprašanje je, kako so take razmere sploh vzniknile. Navsezadnje je skladnost med teorijama, bolje rečeno medsebojna dopolnjevalnost teorij, precejšnje presenečenje, saj temeljita teoriji na popolnoma različnih sestavih aksiomov ali osnovnih načel. Verjetni razlog za take razmere vidim v Dresslerjevem odnosu do znakovstva kot vira osnovnih načel naravnega oblikoslovja. Dressler je sprejel in povzdignil v osnovna načela samo tiste trditve znakovstva, ki koristijo uporabniku znaka. V znakovstvu uporabniku znaka ne ustreza kot dopolnilo nikakršen tvorec znaka, saj je popolnoma brezpredmetno, kako se znak tvori; pomembno je samo, da znak deluje kot znak. Ko se to prenese na jezikovno področje, veljajo osnovna načela za tako ozko pojmovanega uporabnika jezikovnega znaka, to pa je ogovorjeni. Zato je pri Dresslerju optimalno, kar je ugodno za ogovorjenega. Ubesedeno v lestvici: $>nat$ (bolj, manj) / ugodno za ogovorjenega. Soodnosna naša lestvica pa se glasi: $>nat$ (ugodno za govorečega, ugodno za ogovorjenega). Vidimo, da ima naša lestvica na mestu B, kar ima Dresslerjeva lestvica na mestu A.

Smiselno se je vprašati, zakaj ne sprejmemo Dresslerjevega pogleda in mu ne prilagodimo teorije naravne skladnje. Navsezadnje bi bilo to lahko opravilo: obrnili bi smer vseh svojih aksiomov in posledično usmeritev svojih lestvic; računanje z lestvicami v izpeljavah pa bi tudi po novem dajalo enake rezultate kot doslej. Saj se lestvici $>nat$ (A, B) in $>nat$ (C, Č) povezujeta enako kot lestvici $>nat$ (B, A) in $>nat$ (Č, C); v obeh primerih se A povezuje s C in B se povezuje s Č. Napovedi izpeljav ostajajo torej enake.

Določeno pozornost zasluži tudi okolnost, da so Dresslerjeve potencialne lestvice bolj kot naše sprejemljive za zdravi razum. Lažje je npr. z Dresslerjem sprejeti, da je naravno *door-bell*, kot sprejeti z nami, da je naravno *pick-pocket*.

Na doslej dognanem nam ne bi bilo treba ničesar spreminjati in tudi v prihodnje bi delovali v dosedanem duhu. Še več, današnja predstavitev je pokazala,

da moremo z našim naborom osnovnih načel obdelovati tudi oblikoslovje, kar bo ena izmed naših prihodnjih nalog.

Vendar vztrajamo pri zadržanosti do Dresslerja, in sicer iz naslednjih dveh razlogov:

1. Ne želimo sprejeti nekaterih drugih posledic, ki bi jih prinesla priključitev k Dresslerju. Na kocki bi bilo, da bi se (zaradi obračanja aksiomov) vse najbolj pogostno spremenilo iz najbolj naravnega v najmanj naravno in da bi najbolj pogostni glagol, tj. glagol BITI, postal najmanj naravni glagol. Skratka, na nekem po mojem bistvenem mestu bi odstopili od jezikoslovnega izročila, kakor ga je utrdila zlasti teorija zaznamovanosti.

2. Sedanja usmeritev povedja "naraven" v naši naravni skladnji je zgled za ostro omejitev teorije. Zato smemo upati, da nam bo jezikovno gradivo nekoč samo sporočilo, da naša usmeritev povedja "naraven" ni prava, če res ni prava. V takem primeru bi imeli teoretične, ne zgolj praktične, razloge za spremembo teorije, kar bi bil dragocen dosežek. Dokler se to ne zgodi, pa je skriti namig naravne skladnje, da je Dresslerjeva usmeritev povedja "naraven" napačna, kajti obe usmeritvi ne moreta biti pravi hkrati, če upoštevamo siceršnjo prekrivnost obeh teorij.

Področje, na katerem bi se najbrž razmeroma hitro ugotovili bistveni razločki med Dresslerjem in nami, je pogostnost ali razširjenost nekih (vrst) jezikovnih enot ali jezikovnih pojavov. Obe teoriji postavljata kar dostikrat trditve o pogostnosti ali razširjenosti, vendar napovedujeta v tem pogledu najbrž različne dejanske razmere. Kdo ima bolj prav, bi zvedeli, če bi se jezikoslovec z dobrim znanjem statistike odločil za študijo o pogostnosti v okviru teorije naravnosti in nam nalil čistega vina.

Še zgled s tega področja. Mi bi o produktivnih slovarskih enotah neke vrste rekli, da je število takih slovarskih enot razmeroma visoko, da pa posamezna taka slovarska enota ni kdove kako pogostna. Recimo, v primerjavi s pomožniki in drugimi nepolnopomenskimi glagoli so polnopomenski glagoli produktivna skupina glagolov. In res zajemajo velikansko število slovarskih enot, vendar so posamezni glagoli produktivne skupine zvečine prej nepogostni kot pogostni, zlasti v primerjavi s pomožniki in drugimi nepolnopomenskimi glagoli (ki jih je razmeroma malo, a so hkrati razmeroma pogostni). Dressler se izraža manj dorečeno. O produktivnih jezikovnih enotah bi rekel, da so – kot po njegovem optimalne – zelo razširjene, drugih podrobnosti pa najbrž ne bi navedel.

Žal sem to predavanje sestavil, preden sem zvedel, o čem bo 27/2 2006 govoril v krožku Dressler. Njegova tvarina bo fonotaktika oblikoglasja. To področje je kot prvi načel zelo verjetno Dressler sam, in sicer šele v zadnjem času. Jaz o fonotaktiki oblikoglasja ne vem ničesar, tako da bi vas nikakor ne mogel uvesti v to snov. Upam, da nam bodo zloženke v korist vsaj toliko, da bomo čez 14 dni lažje sledili Dresslerjevim strokovnim izrazom.

PROTOTIPIČNOST V NARAVNI SKLADNJI

To je besedilo predavanja, ki sem ga imel 8. oktobra 2007 v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani. Načelo o prototipičnosti, ki ga je dotlej vsebovala naravna skladnja, sem postavil pod vprašaj in zagovarjal stališče, da je to načelo samo posebni primer načela o majhnem nasproti velikemu razredu, zaradi česar sme naravna skladnja prototipičnost izkoriščati kvečjemu kot pomožno sredstvo.

Že nekaj časa pregledujem osnovna načela ali aksiome naravne skladnje, da bi pri vsakem posebej ocenil njegov dosednji izkoristek. Prvi plod tega dela je bil, da sem po daljšem premisleku izločil iz seznama aksiomov t.i. filogenetsko načelo. Nato sem se načrtno lotil prototipičnosti. To načelo mi je vzbujalo vnaprejšnje dvome že zato, ker sem se nanj mogel pri obravnavanju jezikovnih zgledov nasloniti le redkokdaj. (Iz enakih razlogov sem bil vzel pod drobnogled že omenjeno filogenetsko načelo.) Donesek mojega prizadevanja je tokrat drugačen kot pri filogenetskem načelu in se da povzeti takole. Lestvica o načelu prototipičnosti se je doslej glasila $>\text{nat}$ (+, -) / prototipično. Po novem je treba v tej lestvici vrstni red vrednosti obrniti: $>\text{nat}$ (-, +) / prototipično; torej neprototipično je bolj naravno od prototipičnega. Nadaljnje vsebinsko vprašanje je, ali bi bilo v lestvici namesto - in + bolje rabiti besedici manj in več, torej $>\text{nat}$ (manj, bolj) / prototipično, da bi se pokazala zveznost prehoda od česa skrajno prototipičnega do soodnosnega povsem neprototipičnega. Ta sprememba bi bila morda umestna, a bi jo danes obšli, da predavanje ne bi bilo preobloženo.

V izvajanjih, ki sledijo, bom prototipičnost predstavil, utemeljil pravkar navedeno spremembo načela in poskusil stopiti korak naprej.

Domačega izraza za prototip oziroma za tvorjenko prototipičnost po moji vednosti še ne premoremo. Vsekakor je prototipičnost nekakšna osrednjost v nasprotju z obrobnostjo. Prototip bi tedaj še najlažje bil kar osredje ali osrednek. Vendar bi tako izrazje kolikor toliko ustrezalo samo za različek prototipičnega v psihologiji in za njegov podaljšek v jezikoslovju. Drugih vrst prototipov ne bom niti omenjal. V tem predavanju ostajam pri mednarodnih prototip in prototipičnost.

Jezikoslovje je prototipičnost prevzelo iz kognitivne ali spoznavnostne psihologije; tam se je pojem zasidral v 70-ih letih, največ po zaslugi ameriške psihologinje Roscheve in njenih sodelavcev. Oprta na poskuse je Roscheva ugotovila, da so med pticami nekateri primerki lažje oziroma hitreje prepoznavni kot pripadniki ptic, drugi primerki pa težje prepoznavni. Če je bila poskusna oseba

vprašana, ali je ščinkavec vrsta ptice, je pritrdilni odgovor prišel hitro. Če je bila poskusna oseba vprašana, ali je kokoš vrsta ptice, je pritrdilni odgovor prišel z zamudo ali je prišel celo nikalni odgovor. Ščinkavec je torej poskusnim osebam (ne zoologiji!) bolj prepričljiva vrsta ptice od kokoši. Razlog je jasen: "dobre" ptice znajo spretno leteti, manj "dobre" morda nerodno (npr. kokoš) ali še večkrat sploh ne (npr. noj, pingvin) ali niti nimajo pravih peruti. Na podlagi takih poskusov so Roscheva in sodelavci uvedli delitev na prototipične ptice in na neprototipične. Enako pri vozilih, sadju, pohištvu, oblačilih, posodju, zelenjavi, barvah itd. Zgledi neprototipičnega: pri vozilih otroški voziček, pri sadju oliva, pri pohištvu pručka, pri oblačilih rokavice, pri posodju cedilce za čaj, pri zelenjavi rabarbara, pri barvah morda lila ipd.

Za jezikoslovca koristni podatki o prototipih so zbrani v knjigi Croft & Cruse 2004: 77–92.

Deloma neodvisno od razvoja v psihologiji je nekaj podobnega nastajalo v jezikoslovju, natančneje v opisni slovnici (tudi slovenski), ki je npr. samostalni^k razširila v samostalniško besedo, da je mogla samostalni^kom pridružiti njim sorodne vrste besed, predvsem samostalniške zaimke. Zdaj se sme reči: samostalniki imajo največ samostalniških lastnosti in so zato kot samostalniške besede prototipični, samostalniški zaimki pa so kot samostalniške besede neprototipični, saj premorejo manj samostalniških lastnosti kot samostalniki; določene: samostalniški zaimki zvečine ne dosega^{jo} samostalnikov pri spolu, številu in sklanjatvah, morda še kje.

Ta zgled nam bodi izhodišče za naprej. Če damo kakor SS 2000: 274 v eno skupino zaimenske samostalniške besede, v drugo skupino pa nezaimenske ali navadne samostalniške besede, je takoj jasno, da so zaimenske samostalniške besede po aksiomih naravne skladnje bolj naravne od navadnih ali z obrazcem >nat (zaimenske, navadne) / samostalniške besede. Zaimenske samostalniške besede tvorijo namreč majhen razred, navadne samostalniške besede pa tvorijo velik razred, tj. razred samostalnikov; torej so po točki (d) v seznamu aksiomov zaimenske samostalniške besede bolj naravne od navadnih samostalniških besed. Iz tega že sledi, da je neprototipično bolj naravno od prototipičnega. Ko v tako posledico ne bi privolili, bi se lestvica o samostalniških besedah in lestvica o prototipičnosti med seboj bili.

Zato sprejmimo popravek načela o prototipičnosti in pogledjmo, kaj z novim stališčem pridobimo.

Najprej ponovno k pticam. Zanje velja v skladu s pravkar povedanim naslednja lestvica: >nat (noj/pingvin/kokoš itd., ščinkavec/vrabec/orel itd.) / ptica. Vidimo, da je izraz "naraven" res strokovni, ne zdravorazumski izraz, kajti v okviru navadnega življenja ne bi zlahka sprejeli misli, da so noj, pingvin in kokoš

(raca, gos) bolj naravne ptice kot ščinkavec, vrabec in orel. Drugače je, če se postavimo na stališče ogovorjenega. Kakor je ugotovila že Roscheva, ogovorjeni nedvomno lažje in hitreje prepozna ptico v ščinkavcu kot v kokoši. Kar je bolj ugodno za ogovorjenega, stoji v lestvicah naravnosti na mestu B – kakor res v gornji lestvici o pticah.

Pomemben namig zgleda o pticah in zgleda o samostalniških besedah je, da je morda vsaka prototipična skupina česa velik razred, soodnosna neprototipična skupina pa majhen razred. Tako je ptic vrste ščinkavec, vrabec in orel (vzetih kot različnice, ne kot pojavnice) precej več kot ptic vrste kokoš, pingvin in noj. Zato velja zanje tudi lestvica >nat (majhen, velik) / razred, kar je eno izmed naših osnovnih načel, točka (d) v seznamu aksiomov. Ker je lestvica o majhnem nasproti velikemu razredu širše rabe kot lestvica o prototipičnosti in ker se lestvica o majhnem nasproti velikemu razredu najbrž nikoli ne bije z našo novo obliko lestvice o prototipičnosti, vsaj za sedaj sodim, da lestvice o prototipičnosti v seznamu aksiomov ne potrebujemo, četudi smo jo spremenili. Vsakič, kadar bi radi segli po lestvici o prototipičnosti, se da nasloniti na lestvico o majhnem nasproti velikemu razredu, ki je – ponavljam – širše uporabnosti kot lestvica o prototipičnosti. Lestvica o prototipičnosti je zgolj posebni primer lestvice o majhnem nasproti velikemu razredu. Vendar se od lestvice o prototipičnosti ne poslavljamo. Jezikoslovje sedanjega trenutka nahaja namreč v jezikovnem gradivu vedno več prototipičnosti, resda za sedaj samo na nekaterih področjih. Vse take podatke bo naravna skladnja s pridom izkoriščala, oprta na lestvico >nat (–, +) / prototipično. Ta lestvica odhaja iz seznama aksiomov, drugače pa nam ostaja na voljo kot dobrodošlo pomagalo.

Pred nekaj trenutki sem opozoril, da je načelo o majhnem nasproti velikemu razredu širše rabe kot načelo o prototipičnosti. Da je res tako, kaže npr. lestvica >nat (BITI (SEM), druge glagolske slovarske enote). Težko bi trdili, da so vsi glagoli razen BITI prototipični glagoli, saj jih verjetno družijo zgolj to, da niso glagol BITI, medtem ko drugačnih skupnih lastnosti, ki ne bi hkrati zajemale glagola BITI, domala zanesljivo ne premorejo, če odmislimo ne kdove kako pomembno – in vsekakor ne skladenjsko – dejstvo, da se noben glagol ne spreaga tako zapleteno kot glagol BITI. Lestvica je torej podprta z načelom o majhnem nasproti velikemu razredu, ne da bi hkrati vzpostavljala delitev na ±prototipično.

Če je +prototipično manj naravno kot –prototipično, velja za jezikovne pojave, ki so umeščeni povsem znotraj +prototipičnega, križno povezovanje, saj tvori +prototipično skrajno nenaravno okolje. To domnevo se splača preveriti z izpeljavami.

Med slovenskimi samostalniki je nekaj primerkov pridevniške sklanjatve kot *Krško*, *-ega*. Oblike takih samostalnikov tvori govoreči težje kot oblike navadnih samostalnikov, saj mora pri tipu *Krško* misliti tako rekoč hkrati na samostalnike in pridevnike. Torej so samostalniki pridevniške sklanjatve (kot za govorečega manj ugodni) v lestvici naravnosti nameščeni na mestu B. Z druge strani tvorijo samostalniki pridevniške sklanjatve majhen razred nasproti samostalnikom samostalniške sklanjatve. Po aksiomu (d) bi jih pričakovali na mestu A lestvice naravnosti. To nasprotje med mestom A in mestom B se oskrbi s križnim povezovanjem. Samostalniki so kot rečeno v okviru samostalniške besede vsi +prototipični, zato je +prototipičnost zanje skrajno nenaravno okolje. In tako je mogoča naslednja izpeljava:

1) Slovenščina. Samostalnikov pridevniške sklanjatve je precej manj kot samostalnikov samostalniške sklanjatve.

Dvojnici: samostalniki pridevniške in samostalniške sklanjatve v skrajno nenaravnem okolju "prototipično".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (samostalniška, pridevniška) / sklanjatev samostalnikov

Tj., pri samostalnikih je samostalniška sklanjatev bolj naravna od pridevniške sklanjatve. – Za govorca je pridevniško sklanjanje samostalnikov nekaj težjega kot samostalniško sklanjanje samostalnikov, zato stoji pridevniška sklanjatev na mestu B v lestvici. Utemeljeno z načelom ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (majhen, velik) / razred samostalnikov

Tj., majhen razred je bolj naraven od velikega razreda. – To je kar načelo o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči med samostalniki pridevniške in samostalniške sklanjatve, tako da tvorijo eni samostalniki majhen razred in drugi samostalniki tvorijo velik razred, tedaj težijo samostalniki samostalniške sklanjatve, da bi tvorili velik razred, in samostalniki pridevniške sklanjatve težijo, da bi tvorili majhen razred. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Naslednji zgled. Rekli smo, da so samostalniki prototipični, kadar jih opazujemo v sklopu samostalniških besed. Znotraj samih samostalnikov pa obstaja nadaljnja delitev na prototipične in neprototipične samostalnike. Poglejmo!

Anderson 2005 navaja, da ima prototipični glagol vezljivost, prototipični samostalnik ne. Npr. glagol *PISATI* spremljata navadno vsaj osebek in premi predmet oziroma vršilec in prizadeto: *Janez piše pismo*. *PISATI* je torej prototipični glagol. Samostalnik *KAMEN* vezljivosti nima, dopušča samo prilastke, npr. *težki kamen*. *KAMEN* je torej prototipični samostalnik. Samostalnik *HOJA*, ki vezljivost ima, npr. *hoja na Triglav* (prim. *hoditi na Triglav*), ni prototipičen. Če primerjamo samostalnike in glagole samo v okviru prototipičnega, se izpeljava glasi:

2) Prototipični glagol ima vezljivost, prototipični samostalnik ne (Anderson 2005). Zgled prototipičnega glagola je *PISATI*, prototipičnega samostalnika je *KAMEN*.

Dvojnici: prototipični glagol in prototipični samostalnik. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju “prototipičnost”.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (glagol, samostalnik) / +prototipično

Tj., prototipični glagol je bolj naraven kot prototipični samostalnik. – Utemeljeno z načelom majhnega nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov: glagolov je kakor znano precej manj kot samostalnikov. (Govorimo o glagolih in samostalnikih kot različnicah.)

1.2. >nat (–, +) / vezljivost

Tj., odsotnost vezljivosti je bolj naravna kot njena navzočnost. – Utemeljeno z načelom najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči med prototipičnimi glagoli in prototipičnimi samostalniki, tako da eni imajo vezljivost, drugi pa ne, tedaj težijo prototipični glagoli, da bi imeli vezljivost, in prototipični samostalniki težijo, da ne bi imeli vezljivosti. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

4. Opomba. Samostalnik *slika* v *moje slike* je prototipičen, če pomeni ‘slike, ki so moja svojina’; ni pa prototipičen, če pomeni ‘slike, ki upodabljajo mene’ = *slike mene*, kajti zdaj ima samostalnik *slika* vezljivost (prim. *slikati mene*).

V okviru neprototipičnega velja podobna izpeljava, a povezovanje mora biti vzporedno, saj neprototipično ne tvori skrajno nenaravnega okolja:

3) Neprototipični glagol nima vezljivosti, neprototipični samostalnik jo ima (Anderson 2005). Zgled neprototipičnega glagola je *DEŽEVATI*, neprototipičnega samostalnika *HOJA* (*na Triglav*).

Dvojnici: neprototipični glagol in neprototipični samostalnik.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (glagol, samostalnik) / –prototipično

Tj., neprototipični glagol je bolj naraven od neprototipičnega samostalnika. – Utemeljeno z načelom majhnega nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov: glagolov je precej manj kot samostalnikov.

1.2. >nat (–, +) / vezljivost

Tj., odsotnost vezljivosti je bolj naravna kot njena navzočnost. – Utemeljeno z načelom najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med neprototipičnimi glagoli in neprototipičnimi samostalniki, tako da eni imajo vezljivost, drugi pa ne, tedaj težijo neprototipični glagoli, da ne bi imeli vezljivosti, in neprototipični samostalniki težijo, da bi imeli vezljivost. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Kako se napove, da samostalniki imajo prilastke, glagoli pa ne? Pomaga naslednja izpeljava:

4) Samostalniki imajo prilastke, glagoli pa ne.

Dvojnici: glagoli in samostalniki. – Povezovanje vrednosti mora biti vzporedno. Prilastke imajo tako prototipični kot neprototipični samostalniki in nasprotno prilastkov nimajo niti prototipični niti neprototipični glagoli. Ker se torej ne sučemo samo v okviru prototipičnosti, temveč zajemamo tudi neprototipičnost, preostane kot rečeno zgolj vzporedno povezovanje.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (glagol, samostalnik)

Tj., glagol je bolj naraven od samostalnika. – Utemeljeno z načelom majhnega nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov: glagolov je precej manj kot samostalnikov.

1.2. >nat (–, +) / prilastki

Tj., odsotnost prilastkov je bolj naravna kot njihova navzočnost. – Utemeljeno z načelom najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med glagoli in samostalniki, tako da eni imajo prilastke, drugi pa ne, tedaj težijo glagoli, da ne bi imeli prilastkov, in samostalniki težijo, da bi jih imeli. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Dodajmo še izpeljavo, ki je omejena na desne prilastke. Velja lestvica >nat (levi, desni) / prilastek (utemeljena je z domala neomejeno razširljivostjo desnih prilastkov). Tako pričakujemo v izpeljavah, ki so gradivsko omejene na desne prilastke, križno povezovanje:

5) Slovenščina. Moški in ženski priimki (ti so desni prilastki krstnih imen), npr. (*France*) *Prešeren* in (*Julija*) *Primic*. Prevladujoče razmere so: moški priimki se sklanjajo, ženski ne; roditeljski se glasi (*Franceta*) *Prešerna* nasproti (*Julije*) *Primic*.

Dvojnici: moški in ženski priimki. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju “desni prilastek”. (Ne trdimo, da so desni prilastki prototipični.)

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (–, +) / pregibno

Tj., nepregibno je bolj naravno od pregibnega. – Pregibno je v interesu ogovorjenega, ker mu končnice (in pone sploh) lajšajo dekodiranje. Zato mora biti pregibno navedeno na mestu B v lestvici. Po načelu ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (moški, ženski) / spol

Tj., moški spol je bolj naraven od ženskega. – Moški spol je pogostejši od ženskega kodiran ničto, zato je bolj naraven po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči med moškimi in ženskimi priimki, tako da so eni pregibni, drugi pa ne, tedaj težijo moški priimki, da bi bili pregibni, in ženski priimki težijo, da ne bi bili pregibni. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Še naslednji zgled, ki pa ne zadeva v prvi vrsti samostalnikov, temveč samostalniške zveze (samostalniki so vpleteni posredno):

6a) Angleška slovnica Huddleston & Pullum 2002: 326 šteje za prototipične tiste med samostalniškimi zvezami, katerih jedro je samostalni in katerih stavčenočlenska vloga je osebek ali predmet ali povedkovo določilo. Zgledi neprototi-

pičnih samostalniških zvez bi tedaj bili: *(ustavil se je) cel kilometer (pred vasjo), dva izmed navzočih (sta kihnila), mnogi (so raje počakali), bogati (ne razumejo) revnih*. (Prva samostalniška zveza sicer ima za jedro samostalni, a celota je prislovno določilo. Jedro drugih navedenih samostalniških zvez sploh ni samostalni.) Kot prototipične bi bile torej take samostalniške zveze nesprejemljive. – Ta izpeljava obravnava samostalni kot jedro samostalniške zveze. Osebek, predmet in povedkovo določilo so obravnavani v naslednji izpeljavi.

Dvojnici: samostalni in nesamostalni kot jedro samostalniške zveze. – Ker so zajeti tudi nesamostalniki, torej neprototipično, je povezovanje vzporedno.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (+, –) / samostalni kot jedro samostalniške zveze

Tj., samostalni je kot jedro samostalniške zveze bolj naraven od nesamostalnika kot jedra samostalniške zveze. – Samostalniške zveze, ki imajo v jedru samostalni, so najbolj pogostne samostalniške zveze. Po načelu pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo kot prototipično

Tj., kar je sprejemljivo kot prototipično, je bolj naravno od nesprejemljivega kot prototipično. – Po načelu sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči, v okviru samostalniških zvez, med samostalnikom in nesamostalnikom, tako da je ena možnost kot prototipično sprejemljiva, druga pa ne, potem teži samostalni, da bi bil kot prototipično sprejemljiv, in nesamostalni teži, da kot prototipično ne bi bil sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

6b) Angleška slovnica Huddleston & Pullum 2002: 326 šteje za prototipične tiste med samostalniškimi zvezami, katerih jedro je samostalni in katerih stavčenočlenska vloga je osebek ali predmet ali povedkovo določilo. Zgledi neprototipičnih samostalniških zvez bi tedaj bili: *(ustavil se je) cel kilometer (pred vasjo), dva izmed navzočih (sta kihnila), mnogi (so raje počakali), bogati (ne razumejo) revnih*. (Prva samostalniška zveza sicer vsebuje kot jedro samostalni, a celota je prislovno določilo. Jedro drugih navedenih samostalniških zvez sploh ni samostalni.) Kot prototipične bi bile torej take samostalniške zveze nesprejemljive. – Ta izpeljava obravnava osebek, predmet in povedkovo določilo. Samostalni kot jedro samostalniške zveze se obravnava v prejšnji izpeljavi.

Dvojnici: osebek, predmet in povedkovo določilo nasproti “drugim” stavčnim členom. – Ker so zajeti tudi “drugi” stavčni členi, torej neprototipično, je povezovanje vzporedno.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (+, –) / osebek, predmet in povedkovo določilo

Tj., osebek, predmet in povedkovo določilo so bolj naravni stavčni členi kot drugi stavčni členi. – Osebek, predmet in povedkovo določilo nastopajo največkrat kot argumenti, so torej najbolj gramatikalizirani stavčni členi. Ne vem, na katero načelo bi se skliceval.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo kot prototipično

Tj., kar je sprejemljivo kot prototipično, je bolj naravno od nesprejemljivega kot prototipično. – Po načelu sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči, v okviru samostalniških zvez, med osebkom, predmetom in povedkovim določilom z ene strani in drugimi stavčnimi členi z druge strani, tako da je ena možnost sprejemljiva kot prototipično, druga pa ne, tedaj težijo osebek, predmet in povedkovo določilo, da bi bili sprejemljivi kot prototipično, in “drugi” stavčni členi težijo, da kot prototipično ne bi bili sprejemljivi. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

7) Nemščina. Osebek, predmet, povedkovo določilo, ki sestojijo iz nedoločnega člena + samostalnika. V povedkovem določilu se sme nedoločni člen izpustiti, če pomeni samostalni pripadnika česa običajnega, npr. *Hans ist (ein) Lügner, (ein) Engländer* ‘Hans je lažnivec, Anglež’. (*Dieses Modell war ein Erfolg* ‘ta model je prinesel uspeh’ – tukaj nedoločni člen ni opustljiv.) Če stoji nedoločni člen pred osebkom ali predmetom take vrste, načeloma ni opustljiv (*Duden Grammatik* 2005: 339), npr. *ich kenne einen Lügner* ‘poznam nekega lažnivca’.

Dvojnici: osebek & predmet nasproti povedkovemu določilu. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju “prototipičnost” (ker so osebek, predmet in povedkovo določilo s samostalniškim jedrom kot rečeno +prototipične samostalniške zveze).

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (osebek/predmet, povedkovo določilo) / s samostalniškim jedrom

Tj., v okviru stavčnih členov s samostalniškim jedrom sta osebek in predmet bolj naravna od povedkovega določila. – Osebek je najbolj naravni stavčni člen, zato stoji na mestu A lestvice. Da je predmet bolj naraven od povedkovega dolo-

čila, se sklepa iz okolnosti, da nestavčni predmet mora biti samostalniška zveza, nestavčno povedkovo določilo pa sme biti tudi pridevniška zveza (ki je manj naravna od samostalniške; samostalniške zveze imajo vsi jeziki, pridevniške v nekaterih jezikih manjkajo ali so izrazito redke). Ne vem, na katero načelo bi se skliceval.

1.2. $>\text{nat} (-, +)$ / nedoločni člen

Tj., odsotnost nedoločnega člena je bolj naravna kot njegova navzočnost. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.2:

1.2.1. $>\text{nat} (\pm, +)$ / nedoločni člen

Lestvica 1.2.1 je dovoljene razširjene oblike $>\text{nat} (A + B, B)$ in je samodejno utemeljena, ker je že utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.2.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči, v okviru stavčnih členov s samostalniškim jedrom, med osebkom in predmetom z ene strani ter povedkovim določilom z druge strani, tako da ena možnost zahteva nedoločni člen, druga pa ga samo dopušča, tedaj težita osebek in predmet, da bi zahtevala nedoločni člen, in povedkovo določilo teži, da bi samo dopuščalo nedoločni člen. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

MOJI ZADRŽKI GLEDE TVORBENE SKLADNJE

To je besedilo predavanja, ki sem ga imel 28. novembra 2007 na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. V predavanju sem pojasnil, zakaj se ne ukvarjam s tvorbeno slovnico.

Tvorbena slovnica je najbolj razširjena in najbolj dognana deduktivna teorija o jeziku. Njen začetnik je sloviti jezikoslovec Noam Chomsky, ki je tvorbeno slovnico sredi 50-ih let ustvaril na Univerzi v Filadelfiji po nastavkih svojega učitelja Zelliga Harrisa. Zellig Harris je uvedel v jezikoslovje pomembni pojem transformacija ali pretvorba (Harris 1951), domala vse drugo v tvorbeni slovnici je bilo takrat delo Chomskega. V nadaljnjih letih je tvorbena slovnica doživela nesluten razvoj. Vsak hip se z njo ukvarjajo tisoči jezikoslovcev. Njihova glavna naloga je ugotavljati, ali se dajo s teorijo tvorbene slovnice opisati in napovedati dejstva posameznih jezikov. Zajetih je že mnogo jezikov in zlagoma so se pokazali številni t.i. protiprimeri, zaradi česar se je morala teorija tvorbene slovnice spreminjati oziroma prilagajati. Njena današnja podoba sploh ni več primerljiva z začetki v 50-ih letih. Tak razvoj teorije je seveda zdrav: vsaka deduktivna teorija napreduje, kadar naleti na protiprimer, nakar pristojni znanstveniki teorijo dopolnijo ali celo preobrazijo tako, da protiprimer neha igrati vlogo protiprimera. Chomsky je med izpopolnjevanjem teorije ohranil vodilno vlogo. Njegovo sedanje telesno usihanje je za znanost (in za človeštvo) kakor izguba neke neprecenljive vrednote.

Sam sem postal pozoren na tvorbeno slovnico leta 1963, in sicer prek prve knjige Chomskega Skladenjske zgradbe 1957 in prek pogovorov z ameriški jezikoslovci, ki so takrat prihajali na obisk v Ljubljano. Nemudoma sem še druge slovenske jezikoslovce opozoril na novo šolo (s člankom Orešnik 1967), kmalu zatem sem že sodeloval pri študiji o tvorbeni slovnici slovenščine, natančneje o skladnji slovenskega navezovalnega tožilnika; študija je nastala na pobudo ameriškega jezikoslovca Davida Perlmutterja in bila objavljena kot Perlmutter & Orešnik 1973. Ker sam nisem slovenist, raziskovanja slovenščine takrat nisem nadaljeval, temveč sem se kot univerzitetni učitelj za primerjalno slovnico germanskih jezikov loteval teh jezikov, med njimi zlasti islandščine. Islandščina je ostala v ospredju mojega zanimanja skoraj dve desetletji. Doneske o njej sem v začetku dopolnjeval s prijemi tvorbene slovnice. Moja prva islandoslovna študija (Orešnik 1971) je bila posvečena t.i. šibkim konjunktivom preterita t.i. krepkih glagolov. Ker sem v študiji predstavil dotlej neznano jezikovno gradivo, sem ga

najprej obdelal popolnoma filološko, nato pa v drugem delu študije dodal opis in razlago na način tvorbene slovnice. Tvorbeno slovnico sem upošteval tudi v nekaterih nadaljnjih člankih. Vsi so se sukali okrog islandske fonologije in islandskega oblikoslovja. V nekem trenutku pa sem tvorbeno slovnico opustil in se za nekaj časa posvetil zgolj odkrivanju dotlej skritih pojavov pogovorne islandščine.

Zakaj sem tvorbeno slovnico opustil?

Leta 1968 je izšla vplivna monografija "Glasovni stroj angleščine" (Chomsky & Halle 1968), v kateri sta avtorja zagovarjala m.dr. številne take rešitve fonoloških pojavov, ki so bile v nasprotju z jezikoslovnim izročilom, namreč kar nenavadno abstraktne, tj. marsikje so uvajale prav velikanski razkorak med t.i. globinsko in soodnosno t.i. površinsko zgradbo morfov oziroma besed. Npr. angleški samostalni *boy* 'fant' je monografija izvajala iz globinskega /bœ/ s t.i. prepisnim pravilom, ki je enoglasnik /œ/ spreminjalo v površinski dvoglasnik /oi/. Tu je izzivala nejevero predvsem okolnost, da angleščina nikjer v svojem glasovnem sestavu ne premore glasu /œ/ in da monografija ni zmogla podpreti domneve, da bi naravni govorniki angleščine imeli tako enoto v možganih. Seveda so obstajali neki sistemski razlogi, ki so zaradi znanstvene doslednosti silili oba avtorja monografije k skrajnostim. A zunanjim opazovalcem so bile take rešitve znamenje, da je monografija zgrešila cilj. Zato so se nekateri odzvali z novo vrsto fonologije, s tako, ki je vsebovala precej manj abstraktne rešitve in ki je zatrjevala, da je v resničnem skladu s psiholingvističnimi danostmi. Nove fonologije se je prijelo poimenovanje "naravna fonologija". Začetnik te usmeritve je bil Stankiewiczov učenec Američan David Stampe. Pridružili so se mu Evropejci Theo Vennemann, Wolfgang Dressler ter zdaj že pokojna Willi Mayerthaler in Wolfgang Wurzel. Vennemann je podobno kot Stampe deloval v okviru fonologije, pozneje pa se je kot profesor germanistike na Münchenski univerzi posvetil drugačnim vidikom jezikoslovja. Mayerthaler, profesor splošnega jezikoslovja na celovski univerzi, Wurzel, raziskovalec na jezikoslovnem inštitutu v vzhodnem Berlinu, in Dressler, profesor splošnega jezikoslovja na dunajski univerzi, so jezikovno naravnost programsko razširili iz fonologije na vse jezikoslovne ravnine, podrobno pa so se lotili naravnega oblikoslovja in na tem področju opravili res pomembno delo. Žal je zdaj dejaven samo še Dressler, vendar zavzeto in učinkovito; pomaga mu vrsta mlajših kolegov, tako na Dunaju kot drugod. Sploh sem omenil samo vodilne osebnosti; privržencev jezikovne naravnosti je v resnici precej več.

Sam sem med leti 1969 in 1979 spoznal vse naštete jezikoslovce, poslušal njihova predavanja, z njimi razpravljal in se zlagoma navzel duha jezikovne naravnosti. Sklenil sem jo razširiti na skladnjo. Sodil sem, da potrebuje skladnja zaradi svoje narave nekoliko drugačne prijeme kot oblikoslovje, zato sem

vztrajal pri raziskovalni neodvisnosti, tako da je glede na naravno oblikoslovje prišlo do delnega razhoda. O tem sem se razgovoril v predavanju, ki sem ga imel v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete pred lanskim obiskom prof. Dresslerja na SAZU in na Filozofski fakulteti.

Preden nadaljujem, naj mimogrede opozorim na publikacijo Kilani-Schoch & Dressler 2005, ki obravnava oblikoslovje francoskega glagola in ki posega v vse ali domala vse vidike dunajske šole. Monografijo priporočam v branje kot udoben uvod v naravno oblikoslovje.

Kljub odhodu iz tvorbenne slovnice sem šolo še spremljal, zdaj bolj, zdaj manj, trenutno še kar pridno, zlasti njen skandinavski del, ki je preglednejši od angleškega, a po kakovosti z njim primerljiv. Spremljanje pa omejujem na tvorbeno skladnjo. Kot sem poudaril že na začetku, je tvorbeno skladnja v preteklih desetletjih doživela občudovanja vreden in zdrav razvoj.

Hkrati so vznikali nekateri skrb zbujajoči pojavi, ki jim želim nameniti posebno pozornost, ker se v njih skriva del odgovora na vprašanje, posredno zastavljeno v naslovu predavanja:

1. Nekateri vidnejši tvorbeniki so se iz šole umaknili.
2. Šola je začela ožiti jezikovno gradivo, za katero se je štela pristojna bodisi s trditvijo, da neka dejstva ne sodijo v slovnico, bodisi z molkom o takih dejstvih.
3. Verjetno ni resnična trditev tvorbenikov, da obstajajo univerzalne skladijske zgradbe.
4. Nesoglasje med vrstami napovedi (posplošitev) v tvorbeni skladnji in vrstami napovedi (posplošitev) v tvorbenem oblikoslovju je veliko.

Nadaljujem s podrobnostmi.

Znamenja, da vse ni tako, kot bi moralo biti, so bili zgodnji umiki nekaterih prvakov tvorbeno skladnje drugam. V mislih imam predvsem Davida Perlmutterja, Paula Postalja in Johna Rossa, ki so pomembno sooblikovali tvorbeno skladnjo zlasti v 60-ih in 70-ih letih in se njihov strokovni vpliv čuti še dandanes. Taki umiki sicer sami po sebi niso vredni omembe, saj tudi znanstveniki včasih spremenijo svojo poklicno pot in temu ni treba pripisovati pozornosti. V tem smislu je ocenjevati odhod Johna Rossa; vzroki njegovega umika mi niso znani. Drugače je bilo pri Davidu Perlmutterju in pri Paulu Postalju. Oba sta zapustila večinsko usmeritev, ker sta izgubila upanje, da bi se nekatere osrednje jezikovne razmere dale primerno obravnavati v okviru tvorbeno skladnje.

Paul Postal je v monografiji *On raising* 'o poteku, imenovanem dviganje' 1974 kot prvi ali med prvimi predstavil številna dejstva angleške skladnje, ki so

vpila po tvorbeni obravnavi. Eno izmed dejstev se dotika glagolov mišljenja in rekanja v povezavi z nedoločniškim polstavkom, npr. *I believe John to be working hard* 'prepričan sem, da John gara'. Znamenita posebnost takih nedoločniških polstavkov je, da dopuščajo kot prvi ali edini glagol domala samo 'biti' ali 'imeti' (v zgledu je 'biti'); podobni stavek *I believe John to work hard* 'prepričan sem, da John (navadno) gara' ni sprejemljiv, ker prvi ali edini glagol nedoločniškega polstavka ni 'biti' ali 'imeti', temveč nekaj tretjega, namreč 'delati'. Postal je sodil, da m.dr. za te razmere v tvorbeni slovnici ni pojasnila. Razvil je svojo šolo, prav tako deduktivno, imenovano Arc-Pair Grammar 'slovnica z dvojnimi loki' (Johnson & Postal 1980). Zadnjič se je Postal oglasil o tej tvarini v Postal 1993, ki je (najbrž zaradi avtorjeve starosti in zaradi zapletenosti formalizma) žal komaj razumljivo besedilo, iz katerega pa se da zanesljivo sklepati, da problem še ni izginil. Postal je bil torej v 70-ih letih položaj ocenil pravilno in preroško. Tudi sam sem se ukvarjal s pravkar predstavljenim Postalovim gradivom in kot novo ugotovil, da zadrega sploh ni notranjeangleška, temveč jo nahajamo vsaj še v predklasični latinščini, v francoščini, italijanščini, portugalščini, v skandinavskih jezikih in celo v japonščini. O tem sem se razpisal v knjigi Orešnik 1999, a sem si mogel samo utrditi spoznanje, da gre za nekaj močno načelnega, ne morda za muho neke eksotične angleščine. Toliko o Postalu.

Perlmutterju se je zalomilo pri opisovanju pomožnikov za perfekt, zlasti v nizozemščini in italijanščini. Da bi dosegel smiselni opis teh pojavov, je osnoval svojo šolo, prav tako deduktivno, imenovano relacijska slovnica ali slovnica odnosov (Perlmutter ur. 1983). V njenem okviru je imel pri opisovanju skladenjskega vedenja pomožnikov nekaj uspeha. Vendar je žal res, da pomožniki za perfekt še danes, desetletja po prvih naporih, delajo težave. Pravkar je v Italiji izšla zanjeta monografija o *essere* 'biti' in *avere* 'imeti' kot pomožnikih za perfekt s podatki, ki kažejo izredno pisanost razmer od narečja do narečja (Manzini in Savoia 2005). Poskusi tvorbenih rešitev takega stanja so v študiji prav nebogljeni, tako da smemo sklepati, da tvorbeni skladnja niti sedaj ne premore prijemov, ki bi bili tem pomožnikom kos na načelni način. Kakor Postal je bil torej tudi Perlmutter v 70-ih letih položaj ocenil pravilno in preroško.

Taki primeri bi se dali pomnožiti. A naj samo omenim še Charlesa Fillmorea in Georgea Lakoffa. Oba sta se soočila z nepremagljivimi težavami, ko sta se ukvarjala s frazemi. (Mimogrede: frazemi so ŠIROKO področje katerega koli jezika.)

2. Šola je začela ožiti jezikovno gradivo, za katero se šteje pristojna bodisi s trditvijo, da neka dejstva ne spadajo v slovnico, bodisi z molkom o nekih dejstvih.

Tvorbeni skladnja je zvečine nemočna pri obravnavi jezikovnega gradiva, ki se dotika pogostnosti posameznih pojavov. Poglejmo zgled! Nedavna je

obiskal Filozofsko fakulteto vidni ameriški tvorbenik Frederick Newmeyer. Po njegovem predavanju se je razvila razprava med drugim o pojavu angleške slovnice, znanem pod imenom stranded prepositions ‘nasedli predlogi’. Predlog se neobvezno premika po stavku (navadno na začetek stavka) obenem s soodnosno samostalniško zvezo. Npr. *Who did you sell your bicycle to?* ‘komu si prodal kolo’ ali bolj formalno *To whom did you sell your bicycle?* Predlog *to* je enkrat ločen od vprašalnice (pravimo, da je nasedel), drugič ne. Na vprašanje, kako tvorbeni slovnice napove rabo enega in drugega različka, oziroma zakaj je raba različkov neobvezna, je prof. Newmeyer odgovoril, da odgovor ni stvar slovnice, temveč pragmatike. (Mimogrede: to pomeni, da se tvorbeni skladnja vnaprej odpoveduje velikanskemu delu jezikovnega gradiva, kar vsaj meni zbuja skrb.) Vendar še nismo pri koncu. Če vprašanji skrčim – s prijemom izpusta – na najnujnejše, dobim iz navedenih vprašalnih stavkov goli *Who to?* in *To whom?* oboje ‘komu’. Vidimo, da tudi skrčeno vprašanje dovoljuje nasedli ali nenasedli predlog. Razmere se spremenijo, kadar je vprašalnica levi prilastek (bolj strokovno: določilnik). Npr. *Which car will you be travelling in?* ‘s katerim avtom boste potovali’ (predlog *in* je nasedli) ter *In which car will you be travelling?* (predlog *in* ni nasedli). Če ti vprašanji skrčim na najnujnejše, dobim *Which car in?* ter *In which car?* oboje ‘s katerim avtom’, a zdaj prvo vprašanje ni sprejemljivo (Huddleston & Pullum 2002: 1541), tako da je sprejemljivo samo *In which car?*. To pomeni, da v tem paru vprašanj ne more delovati pragmatika (saj je nujni pogoj za delovanje pragmatike obstoj dvojnic). Ali naj dopustimo, da bo v enem delu vedenje nasedlega predloga uravnavala pragmatika (namreč tam, kjer so na voljo dvojnice), v drugem delu pa slovnica (namreč tam, kjer dvojnic ni)? Po mojem je v skladu z jezikoslovnim izročilom edino pravilno videti v celotnem vedenju predloga + vprašalnice problem slovnice. A taka rešitev tvorbenikom ne ustreza, ker njihov formalizem ne premore prijemov za obravnavanje tovrstnih razmer v okviru slovnice. Sam vidim tu hujšo pomanjkljivost tvorbene skladnje, kot rečeno najverjetneje povezano z omejitvami formalizma, ki prisega na + in –, vmesne vrednosti pa mu ne dišijo. Upam, da bodo tvorbeniki prej ali slej postali pozorni na nesprejemljivi zgled *Which car in?*, se zavedeli, da mu ne morejo biti kos s sklicevanjem na pragmatiko, in se zamislili, kako naprej. (Opisna slovnica je nesprejemljivost tega vprašalnega stavka že opazila, Huddleston & Pullum 2002: 1541.) Vsekakor ni v igri samo konkretni angleški zgled, temveč gre za dilemo širših razsežnosti. Če vprašanje *In which car?* ni del slovnice, se tvorbeni skladnja po mojem ukvarja z umetnimi jeziki, ne z naravnimi. Da sploh ne moti samo odnos do pragmatike, bom udobneje predstavil ob naslednjem zgledu, ki je podobne vrste.

Nadaljnja zadrega načelne narave je razvidna iz vsebinskih vprašalnih odvisnikov, kot se rabijo v angleščini severnoirskega mesta Belfasta. Gre za narečne ustreznice knjižnega tipa *She asked [who I had seen]* ‘vprašala je, koga sem videl’. V Belfastu se v takih primerih uveljavlja znotraj odvisnika obratni besedni red, namreč *She asked [who had I seen]*. V dopolnjevalni razvrstitvi s tem tipom pa je tip, ki ustreza knjižnemu *I wonder [which dish they picked]* ‘zanima me, katero jed so izbrali’. V Belfastu je vprašalnica okrepljena z veznikom *that*, torej *I wonder [which dish that they picked]* (ni pa obratnega besednega reda). Obe vrsti odvisnikov sta kot rečeno v dopolnjevalni razvrstitvi. O vsem tem govori monografija Henry 1995: 106–23. Iz v študiji navedenih zgledov (in iz pri meni ponovljenega zgleda) bi sklepali, da se *that* dodaja, kadar je vprašalnica levi prilastek (natančneje: določilnik). Iz dodatnih zgledov, ki mi jih je gospa Henry 9/07 poslala na mojo željo, pa se vidi, da je resnični razložek med obema tipoma odvisnikov preprosto ta, da vsebuje en tip enobesedno vprašalno zvezo, drugi tip pa ne enobesedno. Npr. *it depends which of the shops that they prefer* ‘odvisno je od tega, kateri izmed trgovin dajejo prednost’. V študiji gospe Henry se dalje naštevajo podobni zgledi iz drugih jezikov, v katerih pa dolžina vprašalne zveze ne igra nobene vloge. Prav tako ni predložena nikakršna rešitev.

Razmere v narečjih Belfasta so našle pot v učbeniško literaturo (Radford 1997: 271, 282–91, 302). Tudi tam se ne omenja, pod katerimi pogoji se v zgledih pojavlja okrepitev z veznikom *that*. Predlaga se neka rešitev, ki se ne ozira na razložek med eno- in večbesedno vprašalno zvezo. To se po mojem mnenju dogaja, ker tvorbeni slovnica nima prijemov za načelno razlikovanje med eno- in večbesednimi vprašalnimi zvezami oziroma ne zna takega razločka povezati recimo z navzočnostjo veznika *that*. Če se tovrstna snov vključuje v učbeniško literaturo, je s tem dokazano, da se tako “reševanje problema”, kot ga predlaga Radford, šteje za dovoljeno. Po moji presoji Radford ne ravna prav. Rešitve, ki delujejo, četudi ne upoštevajo prav vseh merodajnih dejstev, torej delujejo a fortiori, so sumljive. Rešitve te vrste dajo misliti, da je teorija prebogata; drugače bi take rešitve ne delovale. Ko bi se rešitev naslonila na vsa zadevna dejstva, bi bila ob splošnost, postala bi najbrž enojezično pravilo, ravno temu pa se želijo tvorbeniki izogniti za vsako ceno. Najbrž je tu razlaga, zakaj se tvorbeniki neradi lotevajo angleških (in drugih) narečij; zelo verjetno bi jih namreč narečja prisilila v seganje po enojezičnih pravilih. In mimogrede: če se v učbeniški literaturi, kakršna je Radford 1997, hoté zamolči kaj bistvenega, nas navdajo celo etični pomisleki.

3. Verjetno ni resnična trditev tvorbenikov, da obstajajo univerzalne skladijske zgradbe.

Najbrž ne drži zelo pomembna osnovna postavka tvorbenne skladnje, da so skladenjske zgradbe pretežno univerzalne. V resnici sploh ni univerzalnih skladenjskih zgradb. O tem razpravlja tudi tvorbeni slovnica sama, podrobnosti pa se zve največ v okviru kognitivnega jezikoslovja, npr. Croft 2001. Ker je ta vednost udobno dostopna, bom ponazoritev omejil na eno samo zgradbo, in sicer na trpnik. Trpnik je po jezikih močno razširjen in že okolnost, da se redno rabi poimenovanje "trpnik" (mednarodno pasiv), zavaja v misel, da je vsakič govor o enaki zgradbi. Dejansko pa so med trpnikom in trpnikom precejšnji razločki, v najboljšem primeru se uveljavlja t.i. družinska podobnost. Za zgled vzemimo najnavadnejši slovenski trpnik, namreč trpnik s trpnim deležnikom, npr. *avto je bil pregledan (od policije)*. Slovnice razmere pri tem trpniku so razvidne iz naslednje preglednice, ki se naslanja na Croft 2001: 311, od koder sem črpal tudi sumarične podatke o jezikih sveta:

- a) Ujemanje vršilca/nosilca z glagolom trpnega stavka: v slovenščini ni ujemanja; sicer po jezikih kakih 6 glavnih možnosti ujemanja.
- b) Sklon vršilca/nosilca v trpnem stavku: v slovenščini predložni sklon ali pa vršilec/nosilec ni izražen; po jezikih kakih 10 glavnih sklonskih možnosti.
- c) Ujemanje prizadetega v trpnem stavku: v slovenščini ujemanje kot sicer z osebkom; drugače po jezikih kakih 9 glavnih možnosti ujemanja.
- č) Sklon prizadetega v trpnem stavku: v slovenščini = prevladujoči sklon osebka; sicer po jezikih kakih 7 glavnih sklonskih možnosti.
- d) Oblika glagola v trpnem stavku: v slovenščini drugačna od oblike v tvornem stavku; sicer po jezikih najmanj 3 glavne možnosti.

To niti v slovenščini še zdaleč ni vse. Slovenščina loči še brezosebkovni trpnik s trpnim deležnikom (*na pismo je bilo odgovorjeno (od pristojnega uradnika)*), trpnik na SE (*išče se Urša Plut*), brezosebkovni trpnik na SE (*išče se Uršo Plut*), morda tudi trpnik na SE neprehodnih glagolov (*veliko se je plesalo*, prim. bolj jasni nemški zgled enakega pomena *es wurde viel getanzt*).

Že razmere v angleščini so precej drugačne od slovenskih, tam npr. ni trpnika na SE.

Po jezikih nahajamo tudi vrste načinovnih zgradb, ki sicer niso trpnik, a se slabo ločijo od njega, npr. ergativna zgradba, soodnosne posebne zgradbe filipinskih jezikov itd.

Razen tega se RABA trpnika razlikuje od jezika do jezika. Že pogostnost rabe je vir dodatnih razločkov: v angleščini se rabi trpnik precej več kot v slovenščini. Ponekod se trpnik lahko rabi samo za izražanje ugodnega ali neugodnega dogodka/dogajanja. Zlasti v vzhodni Aziji igra trpnik veliko vlogo v izrazih spoštljivosti. Itd.

V okviru skladnje torej niso mogoče pri trpniku nikakršne posplošitve oziroma napovedi jezikovnega vedenja, ki bi presegale posamezni jezik. Strokovni izraz za posplošitve, ki ne presegajo okvira posameznega jezika je 'enojezična pravila', angleško *language-particular rules*. Trdim, da se dajo o trpniku postavljati izključno taka pravila. Kot pri trpniku je po moji presoji pri vseh skladenjskih zgradbah. Povsem druga stvar je, da so možne pomembne posplošitve oziroma napovedi v okviru pomena. Recimo zelo natančne posplošitve so v pomenoslovju možne pri svojinskih odnosih; na primer glede tega, katere sestavine svojinskih odnosov so bistvene. A v skladnji se svojinske zgradbe od jezika do jezika zelo razlikujejo. Npr. slovensko rečem *Janez ima svinčnik*, rusko ustreza *u Ivana kārandaš* pri Ivanu svinčnik 'Ivan ima svinčnik'. Svojinske zgradbe se včasih razlikujejo celo znotraj posameznega jezika, npr. v slovenščini je vsaj obrobno mogoč ruski način: *klinično je zdravje pri prof. Orešniku dobro* (zdravniški izvid 6/06) 'klinično ima (uživa) prof. Orešnik dobro zdravje'. Tvorbena slovnica se naslanja v takih primerih na parametrizacijo zaupajoč, da je parametrov malo in da je na vsakem parametru zasedenih le malo mest; in da parametri ne zajemajo zgolj posameznih zgradb, temveč kaj več. Po moji presoji je to upanje jalovo; v resnici je parametrov toliko kot skladenjskih zgradb in na vsakem parametru je zasedenih toliko mest, kolikor je jezikov. Tak je vsaj nauk slovenskega trpnika. A tvorbeniki bodo ta pogled sprejeli šele, ko jim ga bo pokazal nadaljnji razvoj same tvorbene slovnice. Po mojem skromnem mnenju je parametrizacija Ahilova peta, saj je samo nadaljevanje t.i. slovarja v drugi preobleki; parametrizacija skriva namreč nenapovedljive prvine zgradb. Parametrizacija nepopisno bogati teorijo, saj niso parametri po moji vednosti omejeni niti vsebinsko niti formalno (torej so omejeni še manj kot slovar).

Celo pri tako osnovni delitvi jezikov, kot je tista na tožilniške in ergativne jezike (da manjših soodnosnih skupin sploh ne omenjam), niti pomisliti ne smemo, da bi bil kateri koli jezik povsem tožilniški ali povsem ergativni. (Po moji vednosti je na ta dejstva prva opozorila ameriška jezikoslovka Edith Moravcsik v članku Moravcsik 1978, ki je bil ob izidu zelo bran, pozneje pa je žal poniknil v poplavi novejših del.) Pred prehodom na zglede naj pojasnim, da so tožilniški jeziki tisti, v katerih se osebek prehodno rabljenega glagola ne razlikuje bistveno od osebkā neprehodno rabljenega glagola (premi predmet prehodno rabljenega glagola pa je samosvoj). Tožilniški jezik je tudi slovenščina, in res se osebka v stavkih *Janez jē* (kjer je glagol rabljen neprehodno) in *Janez jē juho* (kjer je glagol rabljen prehodno) ne ločita (v sklonu, v ujemanju, morda še v čem). V ergativnih jezikih se nasprotno osebek neprehodno rabljenega glagola in predmet

prehodno rabljenega glagola ne razlikujeta bistveno (osebek prehodno rabljenega glagola pa je samosvoj).

V resnici je tako – ponavljam –, da premorejo tožilniški jeziki tudi ergativne zgradbe in ergativni jeziki tudi tožilniške zgradbe. Ta vidik je mnogim nekoliko tuj, najbrž ker so številne ergativne zgradbe razvidne samo skladenjsko, ne tudi z ergativnim oblikoslovjem. Vsekakor lahko ergativnost ponazorim kar iz slovenščine. (Slovenske ergativne zgradbe doslej v jezikoslovju niso bile omenjane, že zato je prav, da jim namenimo nekaj minut; koristne so tudi iz pedagoških razlogov, saj je ad usum delphini slovenici lažje predstavljati ergativnost s slovenščino kot s kakim nenavadnim jezikom.) Ergativne so v slovenščini vse tiste zgradbe, ki zajemajo osebek neprehodno rabljenega glagola in predmet prehodno rabljenega glagola, NE zajemajo pa osebka prehodno rabljenega glagola. Navedel bom tri preproste zgledе:

1. Zgradba z kvantificiranim ali okoličinjenim rodilnikom: *nateklo se je vode* (*vode* je osebek stavka, in sicer okoličinjeni, približni pomen je ‘nekaj vode’; glagol je rabljen neprehodno), *natočil je vode* (*vode* je premi predmet, in sicer okoličinjeni, približni pomen je spet ‘nekaj vode’). Tak okoličinjeni rodilnik ni mogoč kot osebek prehodno rabljenega glagola. Zgradba je torej ergativna.

2. Podvrsta zgradbe pod točko 1 je zanikani stavek (zanikanje je namreč tudi oblika okoličinjenja): *Janez nima časa* (*časa* je premi predmet v rodilniku), *Janeza ni doma* (*Janeza* je osebek neprehodno rabljenega glagola v rodilniku). Zgradba je torej ergativna. Zgled ima lepotno napako, namreč tip *Janeza ni doma* je v knjižnem jeziku mogoč samo, če je glagol stavka BITI, medtem ko tip *Janez nima časa* ni tako omejen. Osebkni zanikanih prehodno rabljenih glagolov vsaj v knjižnem jeziku ne morejo stati v rodilniku.

3. Zgradba s poimenjenjem in rodilnikom: *streljanje lovcev* lahko vsebuje osebek neprehodno rabljenega glagola (prim. *lovci streljajo*) ali premi predmet (prim. *lovce streljajo*). Ne da se pa poimeniti osebek prehodno rabljenega glagola, npr. ni sprejemljivo *streljanje lovcev lisic* (prim. *lovci streljajo lisice*). Zgradba je torej ergativna. – Svojljni pridevnik nasprotno dovoljuje tip *lovčevo streljanje lisic*, zato ta zgradba NI ergativna. Če smem zaostri: *streljanje lovca* je ergativna zgradba, medtem ko je *lovčevo streljanje* tožilniška zgradba. Med zgradbama je torej globoko segajoča zarez, česar uporabniki jezika najbrž sploh ne slutijo.

(Ne ve se še, koliko je pravzaprav v slovenščini ergativnih zgradb. Naštete tri so praslovanska dediščina in zato navzočne tudi v drugih slovanskih jezikih.) Toliko o univerzalnosti skladenjskih zgradb.

4. Nesoglasje med vrstami napovedi (posplošitev) v tvorbeni skladnji in vrstami napovedi (posplošitev) v tvorbenem oblikoslovju je veliko.

Mene osebno pri tvorbeni skladnji moti (da ne rečem bega) tudi nesoglasje, ki ga opažam med tvorbeno (obliko)skladnjo in tvorbenim oblikoslovjem glede napovedi, ki jih tvorita ti veji šole. Tvorbeno oblikoslovje se naslanja pretežno na razmeroma plitve napovedi, medtem ko stremi tvorbeno skladnja pretežno po globinskih napovedih.

Če ponazorim plitve napovedi, bo hkrati upam jasno, katere napovedi štejem za globinske. Mlajši harvardski profesor Nevins se ukvarja m.dr. z dvojino v raznih jezikih, tudi v slovenščini. Iz rokopisa Nevins 2007 navajam, kako avtor za ljubljansko slovenščino napove enakost oblik v imenovalniku dvojine in množine samostalnikov ženskega spola; govori se *dve, tri knjige*, torej v imenovalniku ženskega spola ni razločka med dvojino in množino. Avtor se sklicuje na pravilo, ki ga je izdelal sam in ki se glasi: "Izbriši [+/-povečan] v okolju [+ženski spol, -ednina]". V razlago tega pravila in v to, kako deluje, se ne bom spuščal, ker tako za naše današnje namene ni ključno. Zadošča povedati, da pravilo resnično napove omenjene razmere v ljubljanski. S pravilom izrečena napoved je plitva v tem pomenu, da se napoved tukaj neha in da ni niti predlagan in verjetno niti za prihodnost predviden nikakršen poskus razložiti, zakaj se mora to in to zgoditi prav v okolju [+ženski spol, -ednina]. Razlog, da takega poskusa ni na vidiku, je jasen: v oblikoslovju je toliko vsaj navidez povsem arbitrarnih podrobnosti, da se z napovedmi navadno ne da seči globlje. V tem smislu je avtor s pravilom dosegel, kar je mogel, in mu ni ničesar očitati. V okviru oblikoslovja bodo napovedi domala vedno plitve.

V skladnji je stanje že od začetkov tvorbenega jezikoslovja drugačno. Zaželeno so napovedi, ki se tudi same razlagajo z bolj globinskimi napovedmi, in te s še bolj globinskimi napovedmi. (Povedano še z drugačnim izrazjem: zaželeno so posplošitve, ki se tudi same razlagajo s širšimi posplošitvami, in te s še širšimi posplošitvami.) Znana je zgodbica o želvah, ki stojijo druga na drugi. Otrok vpraša, na čem stoji najbolj spodnja želva. Odrasli odgovori: "Na še eni želvi." Otrok: "In na čem stoji TA želva?" Odrasli: "Na še eni želvi." In tako se pogovor ne konča nikoli. To je prispodoba globinskih napovedi oziroma vedno širših posplošitev.

Meni ni pojmljivo, zakaj bi obstajal med skladnjo in oblikoslovjem tako velikanski in tako bistven razloček (namreč med plitvimi in globinskimi napovedmi). Skladnja in oblikoslovje sta vendar v besedilih nerazdružno prepletena, tako da bi verjeli, da ju urejajo v načelu enake silnice. Torej bi pričakovali bodisi pretežno globinske bodisi pretežno plitve napovedi na obeh področjih. Ker se vedno bolj uveljavlja spoznanje, omenjeno in z zgledi ponazorjeno že tudi danes, da skladenjske zgradbe niso univerzalne in da torej vsebujejo številne arbitrarne prvine, po mojem sledi, da je prihodnost izključno v plitvih napovedih, kakršne že goji

oblikoslovje in – naj spomnim – kakršne že goji naravna skladnja, ki je slovenski pridelek. Globinske napovedi tvorbenne skladnje čaka po mojem obsodba na neuspeh. Tisti jezikoslovci, ki bi se radi ukvarjali predvsem z univerzalnimi kategorijami, storijo prav, če se iz skladnje preselijo v pomenoslovje; tam je univerzalnega res na pretek.

Ne spodbujam tvorbenikov, naj opustijo svoj način dela. Nasprotno, prav je, da po svoji poti nadaljujejo. Protiprimeri, ki jih kar naprej dobavlja jezikovno gradivo, bodo tvorbenike kakor doslej silili v nadaljnje preнове modela in nazadnje – naj se sliši še tako bogokletno – v opustitev globinskih napovedi. Prevladala bodo enojezična pravila (*language-particular rules*), ki so za sedaj strah in trepet tvorbenne skladnje. Šele ko bodo tvorbeniki z lastnim delom prišli do spoznanja, da so edine prave napovedi plitve, bo res dokazano, da sedanja usmeritev tvorbenne skladnje nima upanja na uspeh. Sam s svojimi besedami takega dokaza nisem podal (in ga sploh ne bi mogel podati), jaz sem se tako rekoč samo pri sebi odločil za obliko skladenjske teorije, ki izdeluje zgolj plitve napovedi. Ta teorija je t.i. naravna skladnja, o kateri sem predaval že tolikokrat in o njej objavil že toliko publikacij, da bi bilo danes govorjenje o njej tisto, čemur Kitajci pravijo “too much”.

Po moji presoji ne bo naravna skladnja nikoli postala prevladujoča skladenjska šola, že zato ne, ker je gradivsko omejena na dvojnice; če ima opraviti z jezikovno enoto v osami, je brez moči. Mnogo jezikovnega gradiva ostaja torej zunaj dosega naravne skladnje. Tako je, ker je v naravni skladnji velik poudarek na naravnosti. Za primerjavo med bolj in manj naravnim potrebujemo po dve enoti. Če bodo v tvorbeni skladnji prevladale plitve napovedi, bo verjetno prišlo do združitve tvorbenne skladnje z optimalnostno teorijo. Slednja je zdaj dejavna zvečine v fonologiji in oblikoslovju, v skladnji so doslej vidni samo nebogljeni poskusi. Poleg tega, da se optimalnostna teorija naslanja na plitve napovedi, zna obdelovati po eno jezikovno enoto in bo po mojem v prihodnosti dosegala velike uspehe tudi v skladnji.

NAČELO NARAVNE SKLADNJE O SPREJEMLJIVOSTI

To je besedilo predavanja, ki sem ga imel 18. februarja 2008 v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani. Preizkušal sem, ali je v naravni skladnji načelo o sprejemljivosti sprejemljivo. Končni odgovor je bil pritrdilni.

V zadnjih letih pregledujem osnovna načela ali aksiome naravne skladnje, da bi pri vsakem posebej ocenil njegov dosedanji izkoristek. Prvi plod tega dela je bil, da sem po daljšem premisleku iz seznama aksiomov izločil t.i. filogenetsko načelo. Nato sem se načrtno lotil prototipičnosti, jo vsebinsko spremenil, ji odvzel vlogo aksioma in jo uvrstil kot posebni primer načela o majhnem nasproti velikemu razredu. Nato sem pregledal načelo o sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov. Izsledki mojega prizadevanja se dajo vnaprej povzeti takole. Lestvica o načelu sprejemljivosti se je že doslej glasila $>\text{nat}$ (+, -) / sprejemljivo in tudi po pregledu ohranja to obliko ter ostaja med aksiomi naravne skladnje.

Na zgolj zdravorazumski ravni bi morda sodili, da si z načelom o sprejemljivosti v naravni skladnji sploh ne moremo kdove kaj pomagati. Če stavku *Mara me ne mara* odvezamem zadnji zlog, dobim nekaj nesprejemljivega in lestvico $>\text{nat}$ (**Mara me ne ma*, *Mara me ne mara*), ki se opira na načelo o najmanjšem naporu. Da bi bilo hkrati rabno načelo o sprejemljivosti, bi se moralo glasiti $>\text{nat}$ (-, +) / sprejemljivo. Samo v takem primeru se namreč soodnosne vrednosti obeh lestvic po naših pravilih vzporednega povezovanja povežejo na zaželeni način. Če pa v stavku *Mara me ne mara* zadnji zlog podvojim, dobim ponovno nekaj nesprejemljivega in lestvico $>\text{nat}$ (*Mara me ne mara*, **Mara me ne marara*), ki se spet opira na načelo o najmanjšem naporu. Zdaj bi potrebovali načelo o sprejemljivosti v obliki $>\text{nat}$ (+, -) / sprejemljivo, torej obratno kot prej.

Nastane bistveno vprašanje, na katere ali kakšne zglede se sploh lahko naslonimo. Kolikor vidim, so nam za uvajanje na voljo samo zglede, ki namesto popolne nesprejemljivosti kažejo nizko sprejemljivost, tj. zahtevajo t.i. ohlapelo lestvico $>\text{nat}$ (bolj, manj) / sprejemljivo ali obratno lestvico. Samo taki zglede so zanesljivo vzeti iz resničnega jezikovnega gradiva, zato primerna prva podlaga za preverjanje načela o sprejemljivosti. Vnaprej povem, da je pregled takih zgledov pokazal, da se ohlapela lestvica o sprejemljivosti res glasi, kot je bilo pravkar navedeno. Zdaj sledi nekaj izpeljav s takimi zglede:

(1) Slovenščina. Če v stavku *Janez dela danes v delavnici* napravim iz osebka remo na koncu stavka, dobimo *dela danes v delavnici Janez*, kar je na meji spre-

jemljivega. Pač pa je sprejemljivo *danes dela v delavnici Janez* (torej s premikom prislova *danes*) in *v delavnici dela danes Janez* (torej s premikom prislovnega določila *v delavnici*).

Dvojnici: tip *danes dela v delavnici Janez* in tip *dela danes v delavnici Janez*.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (tip *danes dela v delavnici Janez*, tip *dela danes v delavnici Janez*)

Tj., tip *danes dela v delavnici Janez* je bolj naraven kot tip *dela danes v delavnici Janez*. – Prvi tip vsebuje premik prislova *danes* v levo, kar je znamenje visoke naravnosti zgradbe. V drugem tipu tega premika ni. Po načelu o potekih, točka (e) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / sprejemljivo

Tj., bolj sprejemljivo je naravnejše od manj sprejemljivega. – To dokazujemo s snovjo današnjega predavanja.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med tipom *danes dela v delavnici Janez* in tipom *dela danes v delavnici Janez*, tako da je en tip bolj sprejemljiv, drugi tip pa manj sprejemljiv, tedaj teži tip *danes dela v delavnici Janez*, da bi bil bolj sprejemljiv, in tip *dela danes v delavnici Janez* teži, da bi bil manj sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(2) Slovenščina. Zgled *Janezova in Tonetova razglednica* pomeni ‘Janezova razglednica in Tonetova razglednica’ (razglednici sta dve) ali ‘Janezova in Tonetova skupna razglednica’ (razglednica je samo ena). V zgledu deluje atrakcija, tj. ujemanje z zadnjim členom členskega priredja. Dvojnica *Janezova in Tonetova razglednici* pomeni isto, a je komaj sprejemljivo. (Pomagali slušatelji splošnega jezikoslovja 12/05.)

Dvojnici: tip *Janezova in Tonetova razglednica* in tip *Janezova in Tonetova razglednici*.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (+, –) / atrakcija

Tj., uresničitev atrakcije je bolj naravna kot njen izostanek. – Atrakcija ni ugodna za ogovorjenega (zato stoji po dogovoru na mestu A), saj mu prikriva, kako se glasi cela samostalniška zveza. Načelo ugodnega za govorečega, točka (a) v seznamu aksiomov. Atrakcija je naravna tudi kot potek, točka (e) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / sprejemljivo

Tj., bolj sprejemljivo je naravnejše od manj sprejemljivega. – To dokazujemo s snovjo današnjega predavanja.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med tipom *Janezova in Tonetova razglednica* in tipom *Janezova in Tonetova razglednici*, tako da je en tip bolj sprejemljiv, drugi tip pa manj sprejemljiv, tedaj teži tip *Janezova in Tonetova razglednica*, da bi bil bolj sprejemljiv, in tip *Janezova in Tonetova razglednici* teži, da bi bil manj sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(3) Angleščina. Nedoločnik za glagolom *LET* 'pustiti'. Navadno sledi goli nezloženi nedoločnik, npr. *I wouldn't let you do it* 'ne bi ti pustil tega storiti'. Dobi se tudi goli zloženi (dovršilniški) nedoločnik, npr. *I wouldn't let you have done it* enak pomen, vendar je obrobne sprejemljivosti (Radford 1997: 146).

Dvojnici: tip *I wouldn't let you do it* in tip *I wouldn't let you have done it*.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (tip *I wouldn't let you do it*, tip *I wouldn't let you have done it*)

Tj., tip *I wouldn't let you do it* je bolj naraven kot tip *I wouldn't let you have done it*. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / sprejemljivo

Tj., bolj sprejemljivo je naravnejše od manj sprejemljivega. – To dokazujemo s snovjo današnjega predavanja.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med tipom *I wouldn't let you do it* in tipom *I wouldn't let you have done it*, tako da je en tip bolj sprejemljiv, drugi tip pa manj sprejemljiv, tedaj teži tip *I wouldn't let you do it*, da bi bil bolj sprejemljiv, in tip *I wouldn't let you have done it* teži, da bi bil manj sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(4) Nemščina. Če tvorita dve zloženkici člensko priredje, v obeh pa je zadnja sestavina zloženske enaka, se priredje lahko skrajša z izpustom prve omembe skupne sestavine. Npr. *Schweinsbraten und Rindsbraten* 'svinjska pečenka in goveja pečenka' postane *Schweins- und Rindsbraten*. Obstaja pa tudi redkejši tip *öffentliche und Privatmittel* 'javna sredstva und zasebna sredstva', kjer prvi

člen ni (pričakovana) sestavina zloženke, izpust prve omembe skupne sestavine *Mittel* 'sredstva' pa se je kljub temu uresničil (*Richtiges und gutes Deutsch* 1985: 223–4; Askedal 2001).

Dvojnici: tip *Schweins- und Rindsbraten* in tip *öffentliche und Privatmittel*. – Izpeljava poteka v nenaravnem okolju "člensko priredje", vzetem iz lestvice >nat (en člen, člensko priredje) / samostalniška zveza.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (tip *öffentliche und Privatmittel*, tip *Schweins- und Rindsbraten*)

Tj., tip *öffentliche und Privatmittel* je bolj naraven od tipa *Schweins- und Rindsbraten*. – Ogovorjeni (zaradi vzporednosti sestavin) lažje dekodira vrednost B lestvice. Po načelu ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / sprejemljivo

Tj., bolj sprejemljivo je naravnejše od manj sprejemljivega. – To dokazujemo s snovjo današnjega predavanja.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči med tipom *Schweins- und Rindsbraten* in tipom *öffentliche und Privatmittel*, tako da je en tip bolj sprejemljiv, drugi tip pa manj sprejemljiv, tedaj teži tip *Schweins- und Rindsbraten*, da bi bil bolj sprejemljiv, in tip *öffentliche und Privatmittel* teži, da bi bil manj sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(5) Slovenščina. Trpnik glagolov z nepremim predmetom. Taki glagoli kličejo po brezosebkovnem trpniku, npr. *na dopis je bilo odgovorjeno (od pristojnega uradnika)*, le redko po osebkovnem trpniku, npr. *dopis je bil odgovorjen (od pristojnega uradnika)*; slednja zgradba je kakor od tipa *avto je bil pregledan (od policije)*. (Na take trpnike je prvi opozoril Dular 1982: 136.)

Dvojnici: tip *dopis je bil odgovorjen* in tip *avto je bil pregledan*. – Izpeljava poteka v nenaravnem okolju "prehodnost".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (tip *dopis je bil odgovorjen*, tip *avto je bil pregledan*)

Tj., tip *dopis je bil odgovorjen* je bolj naraven od tipa *avto je bil pregledan*. – Glavni glagoli v tipu *dopis je bil odgovorjen* tvorijo zelo majhen razred, medtem ko glagoli v tipu *avto je bil pregledan* tvorijo izrazito velik razred. Načelo o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / sprejemljivo

Tj., bolj sprejemljivo je naravnejše od manj sprejemljivega. – To dokazujemo s snovjo današnjega predavanja.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči med tipom *dopis je bil odgovorjen* in tipom *avto je bil pregledan*, tako da je en tip bolj, drugi pa manj sprejemljiv, tedaj teži tip *avto je bil pregledan*, da bi bil bolj sprejemljiv, in tip *dopis je bil odgovorjen* teži, da bi bil manj sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

4. Opombe

4.1. Podobni zgledi: *slovenščina je bila vplivana od nemščine, finance so bile razpravljane (dogovorjene) na seji upravnega odbora*.

4.2. Enako v nemščini: tip *er wurde widersprochen* on je bil ugovarjan 'ugovarjano mu je bilo', navadno (in z več glagoli) brezosebkovno *ihm wurde widersprochen* enak pomen.

Doslej je bil govor o ohlapeli lestvici >nat (bolj, manj) / sprejemljivo, zdaj pa se na podlagi te vednosti spet vrnimo k soodnosni osnovni lestvici. Ta se očitno glasi >nat (+, -) / sprejemljivo, kar je bila že izhodiščna oblika lestvice o sprejemljivosti. Slednja torej ohranja staro obliko in ostaja aksiom naravne skladnje.

Ker se bolj in manj sprejemljivo dostikrat lahko zamenja z bolj in manj pogostno, je treba zavzeti stališče do vprašanja, ali bi lestvico sprejemljivosti, vsaj v ohlapeli obliki, lahko kar izpustili iz seznama aksiomov in se zadovoljili z lestvico pogostnosti, saj je vse manj sprejemljivo vsekakor tudi malo pogostno, redko. Odgovor je nikalni in se utemelji z izpeljavami, v katerih govori ena lestvica o sprejemljivosti, druga pa ravno o pogostnosti. Torej je nujno, da sta sprejemljivost in pogostnost ločeni. Poglejmo tak zgled:

(6) Angleščina. Glagolske oblike na *-ing* v oziralnih polstavkih. Take zgradbe so kot pojavnica redke. Npr. *a rigorous examination, passing which confers on the student a virtual guarantee of a place at the university* 'strog izpit, uspešno opravljanje katerega slušatelju skoraj zagotavlja sprejem na univerzo' (Huddleston & Pullum 2002: 1043).

Dvojnici: (v okviru tipa *passing which*) pogostna in manj pogostna raba. – Izpeljava poteka v nenaravnem okolju "oziralni *wh*", vzetem iz lestvice >nat (*that/0, wh*) / oziralna prvina.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (+, -) / pogostno

Tj., pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, -) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To dokazujemo s snovjo današnjega predavanja.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru tipa *passing which*) med pogostnim in manj pogostnim, tako da je eno sprejemljivo, drugo pa ne, tedaj teži pogostno, da ne bi bilo sprejemljivo, in manj pogostno teži, da bi bilo sprejemljivo. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

4. Opomba. Angleški zgled *passing which* se da natančneje obdelati v treh do štirih izpeljavah, izmed katerih je gornja najbolj dolgočasna, a je za naše namene ta hip edina ključna.

Vračam se h glavni niti. Bogatejši smo za spoznanje, da se da lestvica sprejemljivosti rabiti samo, če bi tisto, kar se šteje za nesprejemljivo, načeloma lahko bilo vsaj malo sprejemljivo, torej bi predstavljalo neko stvarno jezikovno možnost.

Oglejmo si še nekaj zgledov. Najprej spet angleškega v izpeljavah (7) in (8); o sprejemljivosti bo govor samo v izpeljavi (8):

(7) Angleščina. a. Pridevnik kot povedkovo določilo ima v sintetični tretji stopnji pomen presežnika, analitična tretja stopnja pa je pridvignjena, npr. *you are kindest* 'ti si najbolj prijazna' nasproti *you are most kind* 'ti si zelo prijazna'. b. Pridevnik kot levi prilastek v sintetični tretji stopnji ni pridvignjen, v analitični tretji stopnji je lahko pridvignjen, npr. *a keenest supporter* NE pomeni 'zelo navdušen podpornik', medtem ko *a most enthusiastic supporter* pomeni prav to (Huddleston & Pullum 2002: 1165). Tu se obravnava a. Del b je predmet izpeljave (8).

Dvojnici: tip *kindest* in tip *most kind*. – Okolje izpeljave ni morebitno nenaravno okolje "presežnik", ker je v tipu *most kind* presežnik samo *most*. Prav tako okolje izpeljave ni nenaravno okolje "pridvignjena stopnja", saj izpeljava ni omejena na to vrednost, glej lestvico 1.2.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (tip *kindest*, tip *most kind*)

Tj., tip *kindest* je bolj naraven od tipa *most kind*. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (presežnik, pridvignjena stopnja)

Tj., presežnik je po pomenu bolj naraven od pridvignjene stopnje. – Pomen presežnika je gramatikaliziran, vse gramatikalizirano pa je močno naravno. Verjetno po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med tipom *kindest* in tipom *most kind*, tako da ima en tip pomen presežnika, drugi tip pa je pridvignjena stopnja, tedaj teži tip *kindest*, da bi imel pomen presežnika, in tip *most kind* teži, da bi bil pridvignjena stopnja. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(8) Angleščina. a. Pridevnik kot povedkovo določilo ima v sintetični tretji stopnji pomen presežnika, analitična tretja stopnja pa je pridvignjena, npr. *you are kindest* 'ti si najbolj prijazna' nasproti *you are most kind* 'ti si zelo prijazna'. b. Pridevnik kot levi prilastek v sintetični tretji stopnji ni pridvignjen, v analitični tretji stopnji je lahko pridvignjen, npr. *a keenest supporter* NE pomeni 'zelo navdušen podpornik', medtem ko *a most enthusiastic supporter* pomeni prav to (Huddleston & Pullum 2002: 1165). Tu se obravnava b. Del a je predmet izpeljave (7).

Dvojnici: (v okviru pridvignjene stopnje) tip *keenest* in tip *most enthusiastic*. – Izpeljava poteka v nenaravnem okolju "pridvignjena stopnja", vzetem iz lestvice 1.2 v izpeljavi (7).

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (tip *keenest*, tip *most enthusiastic*)

Tj., tip *keenest* je bolj naraven od tipa *most enthusiastic*. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, -) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To dokazujemo s snovjo današnjega predavanja.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru pridvignjene stopnje) med tipom *keenest* in tipom *most enthusiastic*, tako da je en tip sprejemljiv, drugi pa ne, tedaj teži tip *keenest*, da ne bi bil sprejemljiv, in tip *most enthusiastic* teži, da bi bil sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(9) Slovenščina. Sprejemljivo je *krajevna in avtocesta*, nesprejemljivo (vsaj v ustni izvedbi) *avto- in krajevna cesta*, kadar pomeni ‘avtocesta in krajevna cesta’.

Dvojnici: tip *krajevna in avtocesta* ter tip *avto- in krajevna cesta*. – Izpeljava poteka v nenaravnem okolju “člensko priredje”, vzetem iz lestvice >nat (en člen, člensko priredje) / samostalniška zveza.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (tip *avto- in krajevna cesta*, tip *krajevna in avtocesta*)

Tj., tip *avto- in krajevna cesta* je bolj naraven od tipa *krajevna in avtocesta*. – Ogovorjeni ne more dekodirati vrednosti na mestu A v nameravanem pomenu, pač pa zmore dekodirati vrednost na mestu B. Po načelu ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je naravnejše od nesprejemljivega. – To dokazujemo s snovjo današnjega predavanja.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri pomenu ‘krajevna cesta in avtocesta’) med tipom *krajevna in avtocesta* in tipom *avto- in krajevna cesta*, tako da je en tip sprejemljiv, drugi tip pa ne, tedaj teži tip *krajevna in avtocesta*, da bi bil sprejemljiv, in tip *avto- in krajevna cesta* teži, da ne bi bil sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

4. Prim. nemško izpeljavo (4).

(10) Slovenščina. V pisni izvedbi je sprejemljivo *avto- in krajevna cesta*, kadar pomeni ‘avtocesta in krajevna cesta’, v ustni izvedbi pa ni sprejemljivo (ker manjka ustna ustreznica vezaja).

Dvojnici: tip *avto- in krajevna cesta* v ustni in pisni izvedbi. – Izpeljava poteka v nenaravnem okolju “člensko priredje”, vzetem iz lestvice >nat (en člen, člensko priredje) / samostalniška zveza.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (tip *avto in krajevna cesta*, tip *avto- in krajevna cesta*)

Tj., ustni tip *avto in krajevna cesta* je bolj naraven od pisnega tipa *avto- in krajevna cesta*. – Ogovorjeni ne more dekodirati vrednosti na mestu A v nameravanem pomenu, pač pa zmore dekodirati vrednost na mestu B. Po načelu ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je naravnejše od nesprejemljivega. – To dokazujemo s snovjo današnjega predavanja.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri pomenu 'krajevna cesta in avtocesta') med ustnim tipom *avto in krajevna cesta* in pisnim tipom *avto- in krajevna cesta*, tako da je en tip sprejemljiv, drugi tip pa ne, tedaj teži pisni tip *avto- in krajevna cesta*, da bi bil sprejemljiv, in ustni tip *avto in krajevna cesta* teži, da ne bi bil sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Poskusimo še z naslednjim slovenskim zgledom:

1. *zdi se (mi), da je Janez len*
2. *Janez se (mi) zdi len*
3. *zdi se (mi), da Janez prihaja*
4. **Janez se (mi) zdi prihajati*

Bistveno je, katere dvojnice tvorijo par. Nesprejemljivi zgled 4 se da primerjati z 2 ali s 3. Če 4 soočimo z 2, dobimo lestvico >nat (*Janez se (mi) zdi len*, **Janez se (mi) zdi prihajati*), ki je utemeljena z načelom najmanjšega napa, točka (b) v seznamu aksiomov. Če povežemo zgled 4 z zgledom 3, dobimo lestvico >nat (**Janez se (mi) zdi prihajati*, *zdi se (mi), da Janez prihaja*), ki je spet oprta na načelo najmanjšega napa. Kateri lestvici dati prednost, je odvisno od tega, kateri dvojnici sta bolj pristni dvojnici. Določanje soodnosnih dvojnic je širše odprto vprašanje jezikoslovja sploh, ne samo naravne skladnje. Zdaj imamo priliko, da podamo delni odgovor na to odprto vprašanje:

>nat (4. **Janez se (mi) zdi prihajati*, 3. *zdi se (mi), da Janez prihaja*)

>nat (+, -) / sprejemljivo

>nat (2. *Janez se (mi) zdi len*, 4. **Janez se (mi) zdi prihajati*)

>nat (+, -) / sprejemljivo

Lestvica, ki povezuje zgleda 3 in 4, se bije z lestvico o sprejemljivosti, če naj velja vzporedno povezovanje med vrednostmi lestvic. Lestvica, ki povezuje zgleda 2 in 4, je nasprotno v skladu z lestvico o sprejemljivosti, torej moramo lestvici, ki povezuje zgleda 2 in 4, dati prednost. Iz tega sledi koristna posplošitev, da ima pri določanju parov dvojnic večjo težo zgradbena kot pomenska podobnost med dvojnicama. Zgleda 3 in 4 sta si namreč podobna predvsem po pomenu, zgleda 2

in 4 pa predvsem po skladijski zgradbi. Nauk se da ubesediti takole. Če je izbira med dvojnicama, ki sta si podobni predvsem po pomenu, in dvojnicama, ki sta si podobni predvsem po skladijski zgradbi, damo prednost dvojnicama, ki sta si podobni predvsem po zgradbi. Iz tega nauka ne sledi, da vedno zanemarimo dvojnici, ki bi si bili podobni predvsem po pomenu. Marveč preženemo pomen na nižje mesto takrat in samo takrat, kadar sta na voljo tudi dvojnici, ki sta si podobni predvsem po zgradbi. To bodi danes naš prispevek k določanju dvojnic.

Lotimo se zdaj vabljivega vprašanja, kako se lestvica $>nat (+, -)$ / sprejemljivo pojasni z vidika govorečega in ogovorjenega. Popolnega odgovora še ne zmorem. Ker je $-$ sprejemljivo omenjeno na mestu B lestvice, naj bi bilo ugodno za ogovorjenega. V tej zvezi vas smem opozoriti na neki trgovski oglas (slišal sem ga večkrat na radiu 12/05), v katerem je bil namenoma govor o sončni zelenjavi namesto o sočni zelenjavi. Lestvica se glasi $>nat (sočen, sončen)$ / 'sočen', utemeljeno z načelom najmanjšega napora. *Sončen* v pomenu 'sočen' ni sprejemljivo. Vendar *sončen* namesto *sočen* v hipu zdrami poslušalca radia, tako da reklami res prisluhne. Torej lahko napravijo nesprejemljivi (izgovorjeni ali zapisani) jezikovni pojavi na ogovorjenega kar močan vtis. Mimogrede: o sočni in sončni zelenjavi bi se dalo razpravljati še iz nekaterih nadaljnjih vidikov, a to bi preseglo snov današnjega predavanja.

Podoben zgled. Hrvaško podjetje Kraš oglašuje v Ljubljani samo sebe z izrazom *prekrašno* 'prekrasno' (opozorila Varja Cvetko Orešnik 1/08).

Omeniti je treba še neko podrobnost, koristno vsaj ad usum delphini. Kakšen je razloček med lestvico $>nat (+, -)$ / sprejemljivo in katero koli drugo lestvico, ki ima med oklepaji zapisana $+$ in $-$, npr. $>nat (+, -)$ / atrakcija (iz izpeljave (2))? Slednja lestvica predpostavlja obstoj enot, ki doživijo atrakcijo, in obstoj enot, ki jih atrakcija ni spremenila. Trdi se, da je zgradba z enoto, ki je deležna atrakcije, bolj naravna od zgradbe, ki se je atrakcija ni dotaknila. Obstajajo torej enote z in brez atrakcije ali drugače, obstaja dvoje enot. Če pa v neki izpeljavi povežem lestvico o atrakciji z lestvico sprejemljivosti (in recimo, da je povezovanje vrednosti vzporedno), tedaj se trdi, da zgradb brez udejanjene atrakcije sploh ni (ker odsotnost atrakcije ni sprejemljiva); obstajajo samo enote, na katere atrakcija JE delovala, torej samo ena vrsta enot. Vidimo, da lestvica o sprejemljivosti ustvarja razloček, ki je pomemben, tako da načela sprejemljivosti kot aksioma naravne skladnje res ne smemo spregledati.

IZJEME OD SKLADENJSKIH PRAVIL

To besedilo je novo in je namenjeno za predavanje in razpravo v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani. V besedilu govorim o nadvse ljubi mi tvarini, namreč o skladenjskih izjemah. Teh ni nič manj kot izjem v oblikoslovju, le začuda jim nihče ne posveča pozornosti.

V slovenistiki je velikansko področje, ki naravnost kliče po delavcih: to je slovenska skladnja. V Toporišičevi slovnici je manjka po moji oceni več sto strani. Ob okoliščini, da je naša skladnja obtičala na robu domala neraziskana, ne moremo kar skomigniti. Zato si želim, da bi se skladnja raziskovala, in v ta namen bi opozoril na neki njen močno zanemarjen vidik.

Iz oblikoslovja smo navajeni, da spremlja oblikoslovna in oblikoglasna pravila množica izjem, spregledujemo pa, da mrgoli izjem od pravil tudi v skladnji, iz česar m. dr. sledi, da je skladnja hudo trd oreh za vse tujce, ki se učijo slovenščine, saj so kot tujci prikrajšani za tisti jezikovni čut, s katerim naravni govorci podzavestno nadomeščajo svoje nepoznavanje skladenjskih izjem. Torej bi morali že zaradi tujcev, ki jih bo pri nas baje res vedno več, svojo skladnjo karseda kmalu vzeti v natančno obravnavo.

Skladenjske izjeme so vredne posebne omembe tudi zato, ker nemalo jezikoslovcev, naših in tujih, obravnava skladnjo pod predpostavko, da delujejo v skladnji samo pravila, in sicer pravila brez izjem. Posledica je, da predvidevajo nove in nove kategorije tudi za pojave, ki so v resnici samo izjeme, bolje rečeno delne izjeme, od nekega širšega pojava, ki je že zadostno obdelan. Po tej poti se včasih pet do deset nekih posebnosti razglasi za nekaj novega.

Izjeme od skladenjskih pravil nahajamo po jezikih sveta v izobilju, tako da si ne morem kaj, da ne bi danes prav skladenjskih izjem ponazoril z zgledi in hkrati spotoma opozoril, kje se zaradi skladenjskih izjem utegne zaplesti izkoriščanje jezikovnih tehnologij.

V knjižnem jeziku sta samostalnika *mesto* in *morje* kot znano srednjega spola, zato je pravilno reči *mesto je lep-o* in *morje je lep-o*. Če iz *mesto* in *morje* zložim nov osebek, nastane *mesto in morje sta lep-a*, torej s povedkom v nepričakovanem moškem spolu (seveda dvojine), nikakor ne ali komajda *mesto in morje sta lep-i*, torej s povedkom v srednjem spolu. Če dodam v osebek še samostalnik *gorovje*, ki je tudi srednjega spola, se stavek izide v *mesto, morje in gorovje so lep-i*, ponovno s povedkom moškega spola. Te razmere so izjemne, kajti če bi vsaj eden med samostalniki osebkoma bil v dvojini ali množini namesto v ednini, četudi srednjega spola, se uresniči samo pričakovano ujemanje s povedkom v sre-

dnjem spolu, npr. *obe mesti in obe morji sta lep-i* (tu je povedek srednjega spola). A ta zadnji zgled je spet skladijska izjema na nov način: osebek vsebuje štiri enote, namreč dve mesti in dve morji, povedek pa je kljub temu v dvojini. Še več: ne glede na to, koliko parov samostalnikov bi uvedli v osebek, in tako v osebkju število enot še naprej množili, bi povedek vztrajal v dvojini, npr. *obe njeni mesti, obe njegovi mesti, obe tvoji mesti in obe moji mesti sta lep-i*.

Kadar bi bile izjeme predmet teoretične obravnave, bi se sprala z njih tista navadnost, ki jo izjemam prisoja naravni govorec slovenščine. Navedeni zgledi izjem nas tudi boleče opominjajo, da sploh še ni dovolj preučena niti skladnja dvojine – naše znamenite dvojine. (Pod črto dodajam. Nikoli ni še nihče mogel reči: »Jaz sem se vse življenje ukvarjal z našo dvojino.« In žal nikoli kaj takega ni bilo izpostavljeno kot dezideratum. Nasprotno – vztraja in dela škodo svoj prav nekaterih trdovratnih, da je bilo o naši dvojini že vse povedano. Še več – kolikor vem, je o zgledih kot *mesto in morje sta lepa* prvi pisal Rado Lenček, in sicer v Slavistični reviji, letnik 1972. In vendar do danes taki zgledi še niso omenjeni v slovenski slovnici. Sprašujem se zato, ali se v Sloveniji sploh kdo znanstveno – poudarjam znanstveno -- ukvarja z opisno slovnico slovenskega knjižnega jezika.)

Zdaj vpeljimo jezikovne tehnologije. Veliki korpus Gigafida je premogel leta 2013 natanko 37 zgledov vrste *mesto in morje sta lep-a* (torej s povedkom v moškem spolu) ter 3 zgleda vrste *mesto in morje sta lep-i* (s povedkom v srednjem spolu). Take številke podpirajo ujemanje, ki sem ga označil kot izjemno, torej s povedkom v moškem spolu. (Za pravkar navedene statistične podatke iz Gigafide se zahvaljujem dr. Simonu Kreku.) Nadaljujmo in poskusimo v Gigafidi poiskati zgleda s tremi samostalniki srednjega spola v osebkju, torej *mesto, morje in gorovje so lep-i*. Takih zgledov sicer po korpusu najbrž še nihče ni iskal, a smemo sklepati, da bi zadetkov bilo malo, recimo manj kot 10. In kaj zdaj, če je med njimi 6 zgledov z ujemanjem v moškem spolu, 4 zgledi pa z ujemanjem v srednjem spolu? Po mojem se na take razmere nikakor ne gre naslanjati. Torej se moramo zavedati omejitev korpusnega pristopa; zatakne se namreč lahko že pri preprostih zgradbah. (Zdaj razumemo, zakaj jezikovne tehnologije vztrajajo, da je treba raziskovati predvsem najbolj razširjene pojave. Razumemo tudi, zakaj v slovnicih, ki temeljijo na korpusih, domala nikoli ni podatkov o skladijskih izjemah.) Očitno bi morali biti naši korpusi še precej bolj zajetni, kot že so. Drugače bomo komajda mogli uloviti, kaj šele ovrednotiti skladijske izjeme. Seveda je treba hkrati odkrito priznati, da tudi največji korpusi na svetu ne zmorejo dosti več od naših. Kot mi je povedal eden izmed domačih jezikovnih tehnologov, v največjem angleškem korpusu pri zvezi *kick the bucket* (s prenesenim pomenom 'umreti') začuda zaman brskamo za dobesednim pomenom 'brcniti vedro'. Kljub tej neugodni pripombi pa moram poudariti pomembnost jezikovnih tehnologij.

Pri obdelavi celotne slovenske skladnje bi jezikovne tehnologije doživele pravi razmah, potrebovali bi vso njihovo vednost, spretnost in zavzetost. In jezikovne tehnologije bi tudi pri nas zadobile tisto veljavo, ki jim v okviru modernih jezikoslovnih raziskav po pravici gre.

Zdaj bomo izdelali o zloženih osebkih srednjega spola izpeljavo, ki bo napovedala razmere pri ujemanju s povedkom. V ta namen potrebujemo še naslednje dopolnilne podatke. Če so osebki zloženi iz posamostaljenih pridevnikov srednjega spola, v povedku močno prevladuje privzeta ednina. Npr. *to in to je moje*, ne *to in to sta moja* (prim. Marušič in dr. 31, opomba 14). Podobno *staro in mlado se je gnetlo*, ne *sta se gnetla*; *staro in mlado se dopolnjuje* nasproti *stari in mladi se dopolnjujejo* (**dopolnjuje*); *kot modna muha se je včasih nosilo sivo in včasih črno* (**sta se nosila*) (pomagali Varja Cvetko Orešnik in Milena Milojević Sheppard). Pri navadnih samostalnikih srednjega spola pa je kot rečeno v povedku privzeti moški spol; npr. *nebo in morje sta modra*.

Slovenščina. Priredno zloženi osebki srednjega spola, katerih členi so vsi v ednini. Če so osebki zloženi iz samostalnikov, zmore osebek določiti samo število povedka, spol povedka pa je tedaj privzeti moški spol; npr. *nebo in morje sta modra*. Če so osebki zloženi iz posamostaljenih pridevnikov, zmore osebek določiti samo spol povedka, število pa je tedaj privzeta ednina; npr. *staro in mlado je prišlo*.

Dvojnici: (osebek srednjega spola ednine) samostalniki in posamostaljeni pridevniki. – Okolje izpeljave ni naravno, saj je omejeno na srednji spol: >nat (moški/ženski, srednji) / spol.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (posamostaljeni pridevniki, samostalniki) / osebek srednjega spola ednine

Tj., posamostaljeni pridevniki so bolj naravni od samostalnikov. – Posamostaljeni pridevniki so manjši razred enot kot samostalniki, zato so posamostaljeni pridevniki naravni po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (e) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (spol, število) / privzeta vrednost v povedku

Tj., spol je bolj naraven od števila. – Spol vsebuje tudi živost, in ta je lastnost udeležencev sporazumevanja. Vse lastnosti udeležencev sporazumevanja so naravne. Zato mora biti spol omenjen na mestu A lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri priredno zloženih osebkih srednjega spola ednine) med samostalniki in posamostaljenimi pridevniki, tako da ena možnost določa privzeti spol

povedka in druga možnost določa privzeto število povedka, tedaj težijo samostalniki, da bi določali privzeti spol povedka, in posamostaljeni pridevniki težijo, da bi določali privzeto število povedka. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med samostalniki in posamostaljenimi pridevniki srednjega spola ednine in (b) da jezik dela razliko med osebkom, ki določa samo privzeti spol povedka, in osebkom, ki določa samo privzeto število povedka. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med samostalniki in posamostaljenimi pridevniki z ene strani ter osebkom, ki določa spol/število v povedku, z druge strani. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri priredno zloženih osebkih srednjega spola ednine) med samostalniki in posamostaljenimi pridevniki, tako da ena možnost določa privzeti spol povedka in druga možnost določa privzeto število povedka, tedaj težijo samostalniki, da bi določali privzeto število povedka, in posamostaljeni pridevniki težijo, da bi določali privzeti spol povedka.

6. Opombe

6.1. Za vse (!) priredno zložene osebkke velja dodatna neodvisna posplošitev, ki se križa s posplošitvijo o zloženih osebkih srednjega spola. Če se dva člena osebkke občutita kot v tesni zvezi, je povedek lahko v ednini, npr. *groza in strah prevzame vso vas*, *moka in mast se je podražila* (tako zlasti v razmerah, ko sta moka in mast osnovni živili). Če občutka o tako tesni zvezi ni, je povedek lahko v neednini (SS 2000: 610), npr. *uboštvo in bogastvo se izmenjujeta*. Odločanje po občutku vodi kajpak k omahovanju med obema možnostma, kar odkrije že delo z informanti. (Pomagal Stojan Bračič.) Žal je treba misliti tudi na atrakcijo ali pritegnitev, ki prav tako ni odvisna od srednjega spola členov osebkke. Huda ovira je, da mednarodno jezikoslovje še ni ustvarilo teorije o pritegnitvah.

6.2. Zame nepričakovano – in mikavno -- je enako ujemanje posamostaljenih pridevnikov v drugih jezikih. Prim. angleško *grey and black was (*were) worn by men* 'moški so nosili sivo in črno' (pomagal Donald Reindl), *there is (*are) good and bad/evil in everyone* 'v vsakem je dobro in slabo/zlo'. Enako besedilo v nizozemščini: *er is (*zijn) goed en slecht in iedereen* (pomagala Nico in Nika Siebenreich). Nemško *Groß und Klein spielte (*spielten) mit* 'veliko in majhno je sodelovalo pri igri', *Gleich und Gleich gesellt (*gesellen) sich gern* 'enako in enako se rado družijo'. Srbsko *staro i mlado je došlo (*su došli)* 'staro in mlado je prišlo'.

6.3. Samostalniški kazalni zaimki *ta*, *tisti* in *oni* so izpridevniška tvorba. To se utemelji z okoliščino, da tudi samostalniški kazalni zaimke loči spole in jemlje pridevniška sklonila. SS 2000: 314 omenja posebej samostalniško rabo (torej drugotno rabo) pridevniških zaimkov in omenja pri tem tudi kazalne zaimke;

zgled je *Ta me je izdal*. Samostalniški kazalni zaimki spadajo torej med posamostaljene pridevnike in se tako tudi vedejo; npr. *to in tisto je naše*.

6.4. Kot dva samostalnika se vedeta tudi taka, ki vsebujeta največ en posamostaljeni pridevnik, npr. *to in vedro sta bila vredna pozornosti*.

6.5. V tej izpeljavi napovedane razmere veljajo tudi pri priredno zloženih osebkih iz več kot dveh enot. Samostalniki: *nebo, morje, gorovje in močvirje so modri* (v povedku je privzeti moški spol, število povedka pa določa osebki). Posamostaljeni pridevniki: *to, to, to in to je moje* (v povedku je privzeto število ednina, spol povedka pa določa osebki). Nasprotno *ta, ta, ta in ta so moji*, vendar najbrž tudi *ta, ta, ta in ta je moj*, kar pa ni zajeto v tej izpeljavi!

6.6. Drobna zanimivost iz gorenjščine, povezana z edninskim srednjim spolom. V stavkih kot *to(le)/tist(le) je moje/tvoje/naše/vaše* je v povedkovem določilu ohranjen podedovani srednji spol ednine, npr. *tole/vse/kaj je n[a:]š*. Nasprotno *pole je n[ə]š* s pričakovanim moškim spolom ednine v povedkovem določilu. (Pomagala Jožica Škofic Guzej in Darko Čuden.)

Ko sem med delom prišel do tega mesta, mi je šesti čut svetoval nekaj poskusnih sunkov v jezikovno okolico zgledov srednjega spola ednine in presenečeno sem spoznal, da ta zgleda sploh nista ne vem kako izjemna, temveč se lepo vključujeta v znani okvir ujemanja med osebkom in povedkom. Zato bi moral ta zgleda danes opustiti, saj sodita v pripoved o skladenjskih izjemah samo z nekimi pripombami. Vendar se mi zdijo njune razmere tako zanimive (ne najmanj zato, ker se stvar dotika slovenščine), da bom zdaj najprej govoril o teh ne-izjemah ali pol-izjemah, in šele čez nekaj minut se bom vrnil k rdeči niti predavanja.

Podobne razmere kot pri srednjem spolu so – zame nepričakovano – tudi pri ženskem spolu. Če je v osebkju več samostalnikov izključno ženskega spola ednine, je povedek v skladu s pričakovanji kajpak tudi v ženskem spolu, npr. *hrana in pijača sta vključen-i v ponudbo*; *hrana, pijača in posteljnina so vključen-e v ponudbo*. Bolj nenavadno pa je, da nahajamo tudi ujemanje s povedkom v moškem spolu, npr. *hrana in pijača sta vključen-a v ponudbo*; *hrana, pijača in posteljnina so vključen-i v ponudbo*. V eni uri sem na Googlu nabral ok. 20 zgledov te vrste, zelo različne vsebine, tudi iz izrazito resnih besedil, npr. *Zemlja in Luna sta mlajš-a vsaj 150 milijonov let*. *Zemlja in Luna sta nastal-i po trku dveh planetov* (stavka sta v stiku, Delo Znanost 10/6 2010), *resnica in laž sta za vse enak-a*, *hrana in pijača bosta na vaših potovanjih ostal-a prijetno hladn-i*. Dokončno podobo bi seveda prispeval korpus.

Mimogrede: omahovanje ujemanja v okviru le malo oddaljenih dvojnic – kot v zgledih iz Dela – je nekaj realističnega, saj nahajamo takšno omahovanje tudi v narečjih. Iz Steenwijk 1992: 181 sem si prepisal rezijansko (opustil sem razloče-

valna znamenja) *vinu ni pijen*, *žganja ni pijen* 'vin-o ne pijem, žganj-a ne pijem'. Za sedaj se ponuja naslednja posplošitev: bolj pogovorno ujemanje se uresniči pred bolj knjižnim ujemanjem. Ali drugače: lažje izračunljivo ujemanje se uresniči pred težje izračunljivim ujemanjem.

Domnevam, da se pri osebkih ženskega spola uveljavlja poleg pričakovane- ga ujemanja z ženskim spolom izbirno še ujemanje s privzetim moškim spolom, kakršnega smo navajeni, kadar priredno zloženi členi osebkov niso vsi enakega spola, npr. *prevoz ter hrana in pijača so vključen-i v ponudbo*. Povedek vsebuje privzeti moški spol. Kako je z ujemanjem pri osebkih iz samih samostalnikov moškega spola, ni jasno. Npr. *prevoz, ogled gradu in sladoled so vključen-i v ponudbo*. Povedek je v pričakovanem in/ali v privzetem moškem spolu; iz oblike povedkovega določila se to ne da razbrati. Na tej podlagi lahko poskusno trdimo, da se privzeti moški spol povedka širi od osebkov, narejenih iz samostalnikov neenakega spola, tudi k osebkom, narejenim iz samostalnikov enega samega spola. Pri srednjem spolu konkretnih samostalnikov je širjenje privzetega moškega spola že končano in je treba zgleda srednjega spola šteti za knjižna (res pa imata v knjižnem jeziku glede na siceršnje ujemanje status izjeme). Pri ženskem in moškem spolu širjenje privzetega moškega spola še poteka, tako da lahko v knjižnem jeziku ohranimo dosedanje pričakovano ujemanje, zapomnimo pa si, da neknjižna raba že dopušča tudi ujemanje s privzetim moškim spolom. NB pri osebkih iz enega samega samostalnika deluje samo pričakovano ujemanje, npr. v *dodatni ponudbi je vključen-a tudi etažna peč*.

V hrvaščini in srbščini so razmere podobne. *Nebo i more su plav-i* 'nebo in morje sta modra' (edina možnost ujemanja), *bolest i starost su ga stisl-e/stisl-i* 'bolezen in starost sta ga zdelali' (pomagal Predrag Piper).

Številni sintaktiki prisegajo predvsem na angleško skladnjo, saj je kot znano preučena najtemeljiteje. Zato nadaljujem predstavitev skladenjskih izjem z zgle- dom iz angleščine.

Recimo, da v pogovoru nekdo reče *John rode to London yesterday* 'včeraj se je John peljal v London', in da sogovornik nato vpraša *In whose car did he ride to London?* 'v čigavem avtu se je peljal v London'. Vprašanje je oblikovano tako, da spada v nekoliko privzdignjeni jezik, kajti navadna angleščina običajno ne pre- mika na začetek stavka skupaj z vprašalnico tudi njenega predloga. V bolj pogo- vornem jeziku bi se enako vprašanje glasilo *Whose car did he ride to London in?* 'v čigavem avtu se je peljal v London'. Seveda ni treba, da bi bilo vprašanje tako dolgovezno, temveč se da z izpustom nekaterih besedi skrajšati na najnujnejše. Npr. *In whose car did he ride to London?* se oklesti v *In whose car?* 'v čigavem avtu'. Bolj pogovorno vprašanje *Whose car did he ride to London in?* bi po enaki poti postalo *Whose car in?*

Po tem uvodu smem navesti presenetljivi podatek, da je *In whose car* sprejemljivo, *Whose car in* pa ni sprejemljivo (Huddleston in Pullum 2002: 1541). Presenečenje ima razlog v okoliščini, da je *Whose car did he ride to London in?* kot rečeno pogovorno in da tudi krajsanje takih dolgih vprašanj prej pričakujemo v pogovornem kot v formalnem jeziku. In vendar *Whose car in* kot rečeno ni sprejemljivo. Sprejemljivo je samo *In whose car*, kar pa je skrajšano iz bolj formalnega vprašanja *In whose car did he ride to London?*

V nesprejemljivosti kratkega vprašanja *Whose car in?* vidim skladenjsko izjemo. Slovnica navaja, da ta izjema nastane, kadar je vprašalnica v svoji samostalniški zvezi determiner/določilnik: $[[\text{whose}]_{\text{DETERMINER}} \text{car}]_{\text{SAMOSTALNIŠKA ZVEZA}}$ in. (*Who with?* 's kom' je nasprotno popolnoma normalno, tu namreč vprašalnica *who* ni determiner/določilnik: $[\text{who}]_{\text{SAMOSTALNIŠKA ZVEZA}}$ with.) Po moji vednosti ne obstaja niti zgodovinska niti opisna razlaga nesprejemljivega *Whose car in?*

Ta izjema ne dela naravnemu govorniku angleščine nobenih težav, saj njegovi možgani svoji lastni podzvesti povedo, naj se izjemi izogiba, zunaj podzvesti pa govorec tega pojava tako ali tako ne premore. Pač pa plačujejo davek tujci. Tujci pri pouku angleščine za to izjemo ne izvedo, saj se štejejo takšne podrobnosti pri poučevanju skoraj za navlako, sploh pa tudi učitelji o tej izjemi najbrž ne vedo ničesar, zlasti če so tudi oni Angleži. Zgrešena je domneva, da rojeni Angleži angleško slovnico poučujejo dobro. Res pa so ob primerni izobrazbi večši lektoriranja angleških besedil; zgled *Whose car in?* bi označili z rdečim, ne da bi sami vedeli, zakaj.

Ko bi *Whose car in?* bila edina skladenjska izjema angleščine, bi bila stvar komaj omembe vredna, a resnica je drugačna, da so namreč take izjeme gosto posejane po vsej skladnji, tako da sploh ni upati, da bi se kak tujec naučil angleščine v polni meri. Če kak Neanglež reče »Znam angleško«, je to pretiravanje. Iz enakega razloga je zmotno, če Neslovenec trdi »Znam slovensko«.

Z doslej navedenimi zgledi sem skušal pri poslušalstvu zdramiti ali izostriti občutek za to, kaj sploh je v skladnji izjema. V nadaljevanju se bom po stari navadi naslonil na naravno skladnjo in izjeme obravnaval kot t.i. izpeljave.

Števniki

Pri izjemah od skladenjskih pravil je včasih težko razločevati med čistimi izjemami in manjšimi pravili, ki pač veljajo samo za neko drobno skladenjsko pravilnost. O tem se je morda budni poslušalec spraševal že pri nekaterih doslej predstavljenih zgledih. Vsekakor je po jezikih redko, da bi se skladenjska izjema dotikala zgolj posamične slovarske enote, kot smo tega vajeni iz oblikoslovja (kjer je recimo spregatev glagola *biti* nekaj zelo posebnega in na voljo samo pri

tej slovarski enoti). Še zlasti se zaplete, če se izjema enake vrste nahaja v več jezikih. V preostanku predavanja bi obdelal malo zajetnejši zgled take vrste, hkrati pa pokazal, katere dele gradiva naravna skladnja zna napovedati in kaj se pokaže kot nenapovedljivo.

Govor bo o števniki, pri čemer se bom omejil na glavne števnike, saj drugačni števniki največkrat sledijo nareku glavnih. V mnogih jezikih se pri nekem delu glavnih števnikov vstavlja veznik 'in', npr. v slovenščini pri *enaindvajset* itd. Tak 'in' se še najbolj jasno vede kot izjema v francoščini, kjer se rabi pri desetica + ena, drugod pa ne, npr. *vingt et un* '21', toda *vingt-deux* '22' itd., *trente et un* '31', toda *trente-deux* '32' itd. Sam vidim v tem pojavu kljub dokaj izbirčnim francoskim razmeram manjšo pravilnost, in sicer se zdi, da se veznik 'in' pojavi tam, kjer se način štetja vsaj malo spremeni. Npr. začetek desetic vsekakor uvaja v štetje nekaj novega, kar pride v francoščini do izraza samo pri prvem števniku po spremembi, torej pri 21, 31 itd., do 71. Ne trdim, da se veznik 'in' pojavi po jezikih prav pri vsaki spremembi štetja, a pri nekaterih spremembah vsekakor. Tako je ena izmed mej v španščini števnik 1000. Zato se 1001 reče *mil uno* ali *mil y uno*, prevladuje zadnje (Butt in Benjamin 2000: 118), pri *mil dos* '1002' itd. pa veznika 'in' ni več. Drugače je spet v angleščini, kjer se veznik 'in' vstavlja za besedo *hundred*: *one hundred and one* '101', kajti seveda se pri 100 štetje nekoliko spremeni. Pomemben razložek med francoščino in angleščino je, da se veznik 'in' v francoščini rabi samo pri prvem števniku po spremembi, v angleščini pa pri prav vsaki omembi besede 100.

Videti je torej, da imamo opraviti z nekakšno izjemo, če opazujemo posamezni jezik, in z neko manjšo pravilnostjo, če opravimo nad jeziki pregled. V vsakem primeru pa je težko najti za rabo ali nerabo veznika 'in' kako globljo motivacijo.

(1) Slovenščina. Pri 1—99 glavnih števnikov je razvrstitev veznika 'in' naslednja: če je številka enobesedna (npr. *sedem*, *dvajset*), veznika ni, drugače veznik je (npr. *enaindvajset* = tri besede). Če dodamo še podatek, da velja pravkar povedano za 1—99 znotraj katerega koli glavnega števnik, so v tej izpeljavi zajeti slovenski glavni števniki v celoti.

Dvojnici: enobesedni in večbesedni glavni števniki.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (enobesedni, večbesedni) / izraz za 1—99

Tj., enobesedni izraz je bolj naraven od večbesednega. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (–, +) / veznik *in*

Tj., odsotnost veznika je bolj naravna od njegove navzočnosti. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v 1—99 glavnih števnikov) med enobesednimi in večbesednimi izrazi, tako da ena možnost ne dovoljuje veznika *in*, druga možnost pa ga dovoljuje, tedaj težijo enobesedni izrazi, da veznika ne bi dovoljevali, in večbesedni izrazi težijo, da bi veznik dovoljevali. Q.E.D.

4. Iz uvodne polovice točke 3 se vidi, da ta izpeljava ne more napovedati, (a) da slovenščina premore glavne števnike, (b) da igrajo v slovenščini pri glavnih števnikih posebno vlogo ravno zveze 1—99, (c) da slovenščina dela pri glavnih števnikih razloček med enobesednimi in večbesednimi izrazi, in (č) da slovenščina dela v glavnih števnikih razloček med rabo in nerabo veznika *in*. Napovedujejo se samo podrobnosti soigre med 1—99 in veznikom *in*. Za točke (a—č) bi bile potrebne dodatne izpeljave, ki pa bi bile precej dolgočasne.

5. Naravna skladnja je ovržena (= falzificirana), če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v 1—99 glavnih števnikov) med enobesednimi in večbesednimi izrazi, tako da ena možnost ne dovoljuje veznika *in*, druga možnost pa ga dovoljuje, tedaj težijo večbesedni izrazi, da veznika ne bi dovoljevali, in enobesedni izrazi težijo, da bi veznik dovoljevali.

6. Opombe

6.1. Zgled za števnik, v katerem se veznik ponavlja: 26.351 *šestindvajset tisoč tri sto enainpetdeset*.

6.2. Razmere zelo podobne slovenskim so v španščini, glej izpeljavo (2).

6.3. Pri števnikih je povezovanje lestvic vzporedno, ker so števniki semantične enote.

6.4. V naslovu »Tisoč in ena noč« ni številke 1001, saj sploh ni nujno res, da se pod tem naslovom skriva natanko 1001 noč. Gre za preprost, ljudski prijem, s katerim se pove, da je bilo noči veliko. Isti prijem je mogoč tudi z nekaterimi drugimi višjimi števnikih. Kakor se reče *sto let jih že nisem videl* (SP), tako lahko potožim: *čakal sem sto in en dan*. V takih zgledih ni tistega veznika *in*, ki je predmet mojega predavanja, temveč veznik *in* v drugačni, bolj osnovni vlogi.

(2) Španščina. Razvrstitev je naslednja: pri števnikih 1–29 veznika *y 'in'* ni, npr. *ventiocho* '28', pri večbesednih števnikih 30–99 veznik je, npr. *treinta y ocho* '38'. Če dodamo še podatek, da velja pravkar povedano znotraj katerega koli glavnega števnikih, so v tej izpeljavi zajeti prav vsi španski glavni števniki (razen '1001').

Dvojnici: (glavni števniki) 1—29 in 30—99.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (1—29, 30—99) / večbesedni glavni števnik

Tj., števniki 1—29 so bolj naravni od števnikov 30—99. – Nižji števniki so bolj naravni od višjih (Mayerthaler 1981: 15).

1.2. >nat (–, +) / veznik *y*

Tj., odsotnost veznika je bolj naravna od njegove navzočnosti. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri glavnih števnikih) med 1—29 in večbesednimi 30—99, tako da ena možnost ne dovoljuje veznika *y*, druga možnost pa ga dovoljuje, tedaj težijo števniki 1—29, da veznika ne bi dovoljevali, in večbesedni števniki 30—99 težijo, da bi veznik dovoljevali. Q.E.D.

4. Iz uvodne polovice točke 3 se vidi, da ta izpeljava ne more napovedati, (a) da imajo v španščini posebno vlogo glavni števniki 1—99, (b) da španščina dela pri glavnih števnikih razloček med 1—29 in večbesednimi 30—99 in (c) da španščina dela razloček med rabo in nerabo veznika *y*. Izpeljava napoveduje samo podrobnosti *soigre* med 16—99 in rabo veznika. Točke (a) – (c) bi zahtevale dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v španščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri glavnih števnikih) med 1—29 in 30—99, tako da ena možnost ne dovoljuje veznika *y*, druga možnost pa ga dovoljuje, tedaj težijo števniki 1—29, da bi veznik dovoljevali, in večbesedni števniki 30—99 težijo, da bi veznika ne dovoljevali.

6. Opombe.

6.1. Zgled za števnik, v katerem se veznik ponavlja: 36.257 *treinta y seis mil doscientos cincuenta y siete*.

6.2. Razmere zelo podobne španskim so v slovenščini, glej izpeljavo (1).

(3) Francoščina. Če je pri dvomestnih glavnih števnikih 20—71 zadnja številka 1, se vstavlja veznik *et* 'in'; drugače tega veznika ni. Npr. *soixante* '60', *soixante et un* '61', *soixante-deux* '62', *soixante-dix* '70', *soixante et onze* '71', *soixante-deux* '72'. Taki dvomestni glavni števniki so lahko vsebovani v še višjih glavnih števnikih, tako da izpeljava velja za prav vse glavne števnike, ki vsebujejo 20—71.

Dvojnici: (zadnja številka v večbesednih glavnih števnikih) 0 in 1.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (0, 1) / zadnja številka v 20—71

Tj., števnik 0 je bolj naraven od števnik 1. – Nižja števila so bolj naravna od manj nizkih, še sploh pa so naravna okrogla števila (Mayerthaler 1981: 15).

1.2. >nat (–, +) / veznik *et*

Tj., odsotnost veznika je bolj naravna od njegove navzočnosti. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri zadnji številki glavnih števnikov 20—71) med 0 in 1, tako da ena možnost dovoljuje veznik *et*, druga možnost pa ne, tedaj teži številka 1, da bi dovoljevala veznik, in številka 0 teži, da bi ne dovoljevala veznika. Q.E.D.

4. Iz uvodne polovice točke 3 se vidi, da naravna skladnja ne more napovedati, (a) da imajo v francoščini posebno vlogo števniki 20—71, (b) da francoščina dela razloček med zadnjima števkama 0 in 1 in (c) da francoščina dela razloček med rabo in nerabo veznika *et*. Napovedati se dajo samo podrobnosti *soigre* med zadnjima števkama 0 in 1 ter rabo veznika. Točke (a) – (c) bi zahtevale nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v francoščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri zadnji številki glavnih števnikov 20—71) med 0 in 1, tako da ena možnost dovoljuje veznik *et*, druga možnost pa ne, tedaj teži številka 1, da ne bi dovoljevala veznika, in številka 0 teži, da bi dovoljevala veznik.

6. Opombe

6.1. Ločnica med 0 in 1 v naravni skladnji ni napovedljiva, je pa razumljiva: 1 je najbolj naravno število, zato pri 1 pričakujemo svojsko vedenje. (Podobno je *biti* najbolj naravni glagol in tudi pri njem pričakujemo svojsko vedenje.)

6.2. O števnikih 20—29 je dodatna izpeljava (4).

(4) Francoščina. Pri glavnih števnikih 20—29 je nenavadna izgovarjava končnega *t* v številniku oz. delu števnikarja *vingt* '20'. Pri 20 se *t* izgovarja samo po pravilih vezanja: *vingt ans* '20 let'. V 21—29 se *t* izgovarja vedno, npr. *ving[t] et un* '21', *ving[t]-neuf* '29'.

Dvojnici: (pri glavnih števnikih 20—29) 20 in 21—29.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (20, 21—29) / glavni številnik

Tj., številnik 20 je bolj naraven od števnikov 21—29. – Nižja števila so bolj naravna od manj nizkih, še sploh pa so naravna okrogla števila (Mayerthaler 1981: 15).

1.2. >nat (–, +) / stalni [t] v *vingt*

Tj., odsotnost stalnega [t] je bolj naravna od njegove navzočnosti. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri glavnih števnikih 20—29) med 20 in 21—29, tako da ena možnost vsebuje stalni [t], druga možnost pa ne, tedaj teži 20, da ne bi vsebovalo stalnega [t], in 21—29 teži, da bi vsebovalo stalni [t]. Q.E.D.

4. Iz uvodnega dela točke 3 se vidi, da ta izpeljava ne more napovedati, (a) da so v francoščini posebne razmere ravno pri glavnih števnikih 20—29, (b) da je v francoščini ločnica ravno med 20 in 21—29 in (c) da francoski *vingt* (kot števnik ali kot del števnikar) vsebuje ali ne vsebuje stalni [t]. Napovedati se dajo samo podrobnosti *soigre* med 20—29 in stalnim [t]. Točke (a) – (c) bi zahtevale dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v francoščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri glavnih števnikih 20—29) med 20 in 21—29, tako da ena možnost vsebuje stalni [t], druga možnost pa ne, tedaj teži 20, da bi vsebovalo stalni [t], in 21—29 teži, da ne bi vsebovalo stalnega [t].

6. Opombe

6.1. Žal ni izključena možnost, da ima [t] v *vingt et un* '21' razlog zgolj v vezanju, iz česar bi sledilo, da je ločnica med 20—21 in 22—29. Ta možnost bi zahtevala samo trivialno spremembo, zato takega različka izpeljave ne bom navajal.

6.2. Izgovorjeni [t] v 21/22—29 je nastal po analogiji s stalno izgovorjenim [t] v *trente* od 30—39, v *quarante* od 40—49 itd. Uganka pa je, zakaj se [t] ni hkrati polno uveljavil tudi pri okrogli desetici *vingt* '20'. (Pomagaj Primož Vitez.)

(5) Angleščina. Če v glavnem števniku besedi *hundred* '100' sledi 1—99, se med *hundred* in 1—99 vstavlja veznik *and* 'in', npr. 432 = *four hundred and thirty-two*.

Dvojnici: (glavni števnik) *hundred*, ki mu takoj sledi ali ne sledi 1—99.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (–, +) / 1–99 takoj za *hundred*

Tj., odsotnost 1—99 je bolj naravna od navzočnosti 1–99. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (–, +) / veznik *and*

Tj., odsotnost veznika je bolj naravna od njegove navzočnosti. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v glavnem števniku) med *hundred*, ki mu takoj sledi 1—99, in *hundred*, ki mu ne sledi 1—99, tako da ena možnost sproža navzočnost veznika *and*, druga možnost pa tega ne sproža, tedaj teži *hundred*, ki mu takoj sledi 1—99, da bi sprožal veznik *and*, in *hundred*, ki mu ne sledi takoj 1—99, teži, da ne bi sprožal veznika *and*. Q.E.D.

4. Iz uvodnega dela točke 3 se vidi, da ta izpeljava ne more napovedati, (a) da ima v angleščini posebno vlogo zveza *hundred* + 1–99, (b) da angleščina dela pri tej zvezi razloček med navzočnostjo in nenavzočnostjo 1–99 in (c) da angleščina dela razloček med rabo in nerabo veznika *and*. Izpeljava napoveduje samo podrobnosti soigre med *hundred* + 1–99 in rabo veznika. Točke (a) – (c) bi zahtevale nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v angleščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v glavnem števniku) med *hundred*, ki mu takoj sledi 1–99, in *hundred*, ki mu ne sledi 1–99, tako da ena možnost sproža navzočnost veznika *and*, druga možnost pa tega ne sproža, tedaj teži *hundred*, ki mu takoj sledi 1–99, da ne bi sprožal veznika *and*, in *hundred*, ki mu ne sledi takoj 1–99, teži, da bi sprožal veznik *and*.

6. Opomba. Zgled za števnik, v katerem se veznik ponavlja: 210 345 = *two hundred and ten thousand three hundred and forty-five*.

Pregled nad izjemami ali drugačnimi mejnimi pojavi, ki smo ga pravkar opravili, kaže, da je pri izjemah in podobnem marsikaj popolnoma arbitrarno. Tako smo pri španščini omenjali števnike od 1–29, ne da bi mogli v tej skupini števnikov videti kak naravni razred. Osmislitev izjem bi bila torej verjetno kar težavna naloga, vendar najbrž vsaj včasih mogoča naloga.

Tudi slovenskega knjižnega jezika se Slovenci učimo kot tujega jezika, saj ni naravnih govorcev te zvrsti. Kakor drugi tujci pri učenju ne pridemo posebno daleč. Kadar nam pri sporazumevanju zmanjka štrene, se zatečemo k svoji pravi materinščini in z njeno pomočjo največkrat splavamo iz mrzle vode. A ker nam je slovenski knjižni jezik tuji jezik, bi morali biti priročniki, iz katerih bi se knjižnega jezika učili in v katerih bi iskali jezikovne nasvete, precej bolj natančni od sedanjih. V glavnem smo zadovoljni z natančnostjo slovarja knjižnega jezika in slovenskega pravopisa, prikrajšani pa smo za slovnico, ki bi vsebovala dovolj skladnje. (Da ne omenjam kot dezideratuma slovnice samo za jezikoslovce, ki bi morala biti mnogo bolj zajetna in mnogo bolj podrobna od slovnice za druge uporabnike.) Pribijem naj, da naš knjižni jezik še ni opisan v celoti in ni normiran v celoti in da se ga zato tudi naučiti ne moremo v celoti (ko bi taka naloga sploh bila uresničljiva). Opisovanje in normiranje knjižnega jezika sta se domala ustavila. Na celi črti nas je prehitela angleščina, ki je dokaj dobro opisana in sijajno normirana, poleg tega premorejo tudi slovnice posebej za jezikoslovce.

UJEMANJE PRIREDNO ZLOŽENIH OSEBKOV

To besedilo je novo in je namenjeno za predavanje in razpravo v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani. Podlaga besedila je članek Marušič in dr. o slovenščini, natančneje o ujemanju priredno zloženih osebkov s povedkom. Posvetil se bom samo tistemu delu omenjenega prispevka, ki poroča o eksperimentalno določeni pogostnosti ujemanja s povedkom. Moj namen je pokazati, da zna tudi naravna skladnja dognati take pogostnosti. Hvalevredno je, da se obe raziskavi v rezultatih skladata.

Preden začnem zares, bom kratko predstavil pojem privzeti ali defaultni spol, ki je za ujemanje s povedkom posebnega pomena. Pri tem – in pozneje – se bom naslanjal na t. i. izpeljave naravne skladnje, ki jih večina poslušalcev že pozna z mojih nastopov v Lingvističnem krožku.

(1) Slovenščina. S samostalniškimi besedami v imenovalniku je mogoče ujemanje, drugače ujemanja ni. Npr. *jutro in večer sta bil-a topl-a; Janeza so zanimal-i (Janezu so bil-i zanimiv-i) znamke in hrošči, toda bil-o je topl-o, tam se je pasl-o (pet telet).*

Dvojnici: $\pm$ [samostalniška beseda v imenovalniku].

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat (+, -)$ / samostalniška beseda v imenovalniku

Tj., $+[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$ je bolj naravna kot $-[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$. $-+[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$ je manjši razred enot kot $-[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$, zato je $+[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$ naravna po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov. $+[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$ je tudi bolj naravna kot samostalniške besede v neimenovalniku.

1.2. $>nat (+, -)$ / ujemanje povedka

Tj., ujemanje je bolj naravno od neujemanja. – Ujemanje je potek in vsi poteki so naravni po načelu o potekih, točka (e) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med $+[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$ in $-[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$, tako da ena možnost omogoča ujemanje povedka, druga možnost pa ne, tedaj teži $+[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$, da bi sprožala ujemanje povedka, in $-[samostalniška\ beseda\ v\ imenovalniku]$ teži, da ne bi sprožala ujemanja povedka. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med $+[$ samostalniška beseda v imenovalniku] in $-[$ samostalniška beseda v imenovalniku] in (b) da jezik dela razliko med ujemanjem in neujemanjem povedka. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med samostalniško besedo v imenovalniku in drugimi enotami ter (ne)ujemanjem povedka. Točki (a) in (b) bi zahtevali nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči med $+[$ samostalniška beseda v imenovalniku] in $-[$ samostalniška beseda v imenovalniku], tako da ena možnost omogoča ujemanje povedka, druga možnost pa ne, tedaj teži $+[$ samostalniška beseda v imenovalniku], da ne bi sprožala ujemanje povedka, in $-[$ samostalniška beseda v imenovalniku] teži, da bi sprožala ujemanja povedka.

6. Opombe

6. 1. V uvodu te izpeljave je navedeno, da je ujemanje »mogoče«. Tako previdna ubeseditev je potrebna, ker včasih tudi pri samostalniških besedah v imenovalniku ujemanja povedka ni.

6.2. V zgledu *tam se je paslo pet telet* izhajam iz domneve, da količinski izrazi od *pet* dalje ne sodelujejo pri ujemanju s povedkom. Edini nadzornik ujemanja s povedkom je torej sestavina *telet*, a ta ni v imenovalniku. Tudi v zgledu *vseh deset je prišlo* ni pravilno tvorjenega imenovalnika. Zato je v povedku obakrat uresničen privzeti srednji spol ednine.

(2) Slovenščina. Če je v stavku samostalniška beseda v imenovalniku, je privzeti spol ujemanja moški spol. Če v stavku ni samostalniške besede v imenovalniku, je privzeti spol ujemanja srednji spol. Npr. *jutro in večer sta bil-a topl-a*; *Janeza so zanimal-i* (*Janezu so bil-i zanimiv-i*) *znamke in hrošči*, toda *bil-o je topl-o*, *tam se je pasl-o* (*pet telet*). Da sta v slovenščini privzeta spola moški in srednji, naravna skladnja ne zna pojasniti. Zanesljivo pa ni naključje, da sta privzeta najbolj naravni in najmanj naravni spol.

Dvojnici: $\pm[$ samostalniška beseda v imenovalniku].

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat$ (+, -) / samostalniška beseda v imenovalniku

Tj., $+[$ samostalniška beseda v imenovalniku] je bolj naravna kot $-[$ samostalniška beseda v imenovalniku]. $-$ $+[$ samostalniška beseda v imenovalniku] je manjši razred enot kot $-[$ samostalniška beseda v imenovalniku], zato je $+[$ samostalniška beseda v imenovalniku] naravna po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov. $+[$ samostalniška beseda v imenovalniku] je tudi bolj naravna kot samostalniške besede v neimenovalniku.

1.2. $>nat$ (moški, srednji) / privzeti spol

Tj., moški spol je bolj naraven od srednjega. – Moški spol je v mnogih jezikih kodiran ničto, zato je naraven po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med +[samostalniška beseda v imenovalniku] in –[samostalniška beseda v imenovalniku], tako da ena možnost sproža privzeti moški spol, druga možnost pa sproža privzeti srednji spol, tedaj teži +[samostalniška beseda v imenovalniku], da bi sprožala privzeti moški spol, in –[samostalniška beseda v imenovalniku] teži, da bi sprožala privzeti srednji spol. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med +[samostalniška beseda v imenovalniku] in –[samostalniška beseda v imenovalniku] in (b) da jezik dela razliko med moškim in srednjim privzetim spolom. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med samostalniško besedo v imenovalniku in drugimi enotami ter moškim/srednjim privzetim spolom. Točki (a) in (b) bi zahtevali nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči med +[samostalniška beseda v imenovalniku] in –[samostalniška beseda v imenovalniku], tako da ena možnost sproža privzeti moški spol, druga možnost pa sproža privzeti srednji spol, tedaj teži +[samostalniška beseda v imenovalniku], da bi sprožala privzeti srednji spol, in –[samostalniška beseda v imenovalniku] teži, da bi sprožala privzeti moški spol.

6. Opombe

6.1. Da je privzeti spol moški, utemeljuje Marušič in dr. 18–19 z okoliščino, da se pri vljudni rabi osebka v 2. osebi ednine rabi v povedku samo moški spol, npr. (naslovljena je ženska) *Bi kupil-i ta plašč?*

6.2. V slovenščini je skupinjenje spolov zapleteno, ker so spoli trije (podobno kot so osebe tri in kot so stopnje pridevnikov/prislovov tri). Ena možnost je >nat (moški, ženski/srednji) / spol, utemeljena z okoliščino, da je moški spol v mnogih jezikih kodiran ničto. Druga možnost je >nat (moški/ženski, srednji) / spol, utemeljena z okoliščino, da je v moškem in ženskem spolu veliko samostalnikov za živa bitja, v srednjem spolu pa malo.

Po tem uvodu o privzetem spolu nadaljujem z glavnim delom, namreč s podatki iz članka Marušič in dr. Članek se ukvarja samo s priredno zloženimi osebki, v katerih sta člena dva, npr. *krave in teleta*. Ujemanje se kajpak pokaže v povedku, in sicer najbolj jasno, če sta v povedku izražena spol in število. Npr. v povedku *se pasejo* vidimo samo število, namreč množino, v povedku *so se pasli* pa tudi spol, namreč moškega. Zato se članek – pričakovano – osredinja na

povedke, iz zgradbe katerih sta razvidna tako spol kot število. Vsi obravnavani zgledi so v tretji slovnični osebi.

Zloženi osebki so dveh vrst: člena sta enakega ali različnega spola. Torej *krave in koze* nasproti *krave in teleta*. Poskusne osebe so povedkom takih osebkov dodajale končnice za število in spol. Kot je znano, dobimo pri zloženih osebkih včasih več različkov ujemanja, npr. *krave in teleta so se pasl-i* in *krave in teleta so se pasl-a*. Prvi cilj raziskave (in edini, ki bo naš predmet) je bil določiti pogostnost takih različkov, pri čemer raziskava nikakor ni zanemarljiva niti privzetega spola. Eksperimentalno delo je zajelo toliko informantov in toliko uspešnih rezultatov, da so rezultati statistično signifikantni.

Prehajam na podrobnosti. Predstavitev skušam skrajšati tako, da že naprej povem naslednje o izpeljavah, ki sledijo. Priredno zloženi osebki veljajo v naravni skladnji za manj naravne kot nezloženi osebki. Ker bo večina izpeljav o priredno zloženih osebkih, poteka največ izpeljav v manj naravnem okolju, in takrat se zahteva t. i. križno povezovanje vrednosti lestvic.

(3) Slovenščina. Ujemanje osebkov s povedkom. Osebek je moški spol množine + moški spol množine, ženski spol množine + ženski spol množine, srednji spol množine + srednji spol množine. Npr. *zvezki in učbeniki*, *nedelje in srede*, *šestila in ravnila*. Pričakovane ujemanja je bilo ok. 85%, privzetega ok. 15%. T. i. šum ni upoštevan (Marušič in dr.: 7—8). Pričakovano ujemanje je pri moškem spolu v moškem spolu, pri ženskem spolu v ženskem spolu, pri srednjem spolu v srednjem spolu. Privzeto ujemanje pa je v skladu z zgoraj že navedenim vedno v moškem spolu.

Dvojnici: (pri priredno zloženih osebkih istega spola množine) pričakovano in privzeto ujemanje.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (privzeti, pričakovani) / spol ujemanja

Tj., privzeti spol je bolj naraven od pričakovanega. – Ogovorjeni pričakuje pričakovani spol. Zato je ta spol v njegovem interesu in mora biti omenjen na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / pogostno

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri priredno zloženih osebkih istega spola množine) med pričakovanim in privzetim ujemanjem, tako da je ena možnost bolj, druga manj po-

gostna, tedaj teži pričakovano ujemanje, da bi bilo bolj pogostno, in privzeto ujemanje teži, da bi bilo manj pogostno. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik ima priredno zložene osebke istega spola, (b) da jezik dela razliko med privzetim in pričakovanim spolom ujemanja in (c) da jezik dela razliko med bolj in manj pogostnim. Izpeljava napoveduje samo podrobnosti soigre med spolom ujemanja in bolj/manj pogostnim. Točki (a) in (b) bi zahtevali nadaljnje izpeljave. Točka (c) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri priredno zloženih osebkih istega spola množine) med pričakovanim in privzetim ujemanjem, tako da je ena možnost bolj, druga manj pogostna, tedaj teži pričakovano ujemanje, da bi bilo manj pogostno, in privzeto ujemanje teži, da bi bilo bolj pogostno.

6. Opombe

6.1. Dognanje, da se v slovenščini kaže privzeti spol tudi pri zloženih osebkih enega samega spola (njegov delež je 15 odstotni), je pomembna novost v članku Marušič in dr.

6.2. Pri osebkju moški spol množine + moški spol množine se ne da razbrati, kateri del ujemanja je pričakovano ujemanje in kateri del ujemanja je privzeto ujemanje, saj se ujemanji oblikovno ne razlikujeta. Delež privzetega spola bi se morda vendarle lahko določil na podlagi lestvice >nat (privzeti, pričakovani) / spol ujemanja. Lestvica namreč trdi, da je dekodiranje privzetega spola bolj težavno (torej traja dlje) kot dekodiranje pričakovanega spola. Eksperimentalno delo bi razloček v času dekodiranja najbrž zaznalo, in tako dognalo delež privzetega spola v samo moškem povedku.

6.3. Če se postavimo na stališče, da sta pričakovano in privzeto ujemanje na voljo samo pri nemoškem spolu, moramo uporabiti izpeljavo (4).

(4) Slovenščina. Ujemanje osebka s povedkom. Osebek je moški spol množine + moški spol množine, ženski spol množine + ženski spol množine, srednji spol množine + srednji spol množine. Npr. *zvezki in učbeniki, nedelje in srede, šestila in ravnila*. Pri moškem spolu množine + moškem spolu množine je samo pričakovano ujemanje. Pri ženskem spolu množine + ženskem spolu množine ter pri srednjem spolu množine + srednjem spolu množine je bilo pričakovanega ujemanja ok. 85%, privzetega ok. 15%. T. i. šum ni upoštevan (Marušič in dr.: 7—8).

Dvojnici: (pri priredno zloženih osebkih istega nemoškega spola množine) pričakovano in privzeto ujemanje.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (privzeti, pričakovani) / spol ujemanja

Tj., privzeti spol je bolj naraven od pričakovanega. – Ogovorjeni pričakuje pričakovani spol. Zato je ta spol v njegovem interesu in mora biti omenjen na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / pogostno

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri priredno zloženih osebkih istega nemoškega spola množine) med pričakovanim in privzetim ujemanjem, tako da je ena možnost bolj, druga manj pogostna, tedaj teži pričakovano ujemanje, da bi bilo bolj pogostno, in privzeto ujemanje teži, da bi bilo manj pogostno. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik ima priredno zložene osebke istega nemoškega spola, (b) da jezik dela razliko med privzetim in pričakovanim spolom ujemanja in (c) da jezik dela razliko med bolj in manj pogostnim. Izpeljava napoveduje samo podrobnosti soigre med spolom ujemanja in bolj/manj pogostnim. Točki (a) in (b) bi zahtevali nadaljnje izpeljave. Točka (c) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri priredno zloženih osebkih istega nemoškega spola množine) med pričakovanim in privzetim ujemanjem, tako da je ena možnost bolj, druga manj pogostna, tedaj teži pričakovano ujemanje, da bi bilo manj pogostno, in privzeto ujemanje teži, da bi bilo bolj pogostno.

6. Opombe

6.1. Pri osebku moški spol množine + moški spol množine se ne da razbrati, kateri del je pričakovano ujemanje in kateri del je privzeto ujemanje, saj se ujemanji oblikovno ne razlikujeta. Če moški spol kljub temu upoštevamo, moramo uporabiti izpeljavo (3).

(5) Slovenščina. Osebek pred povedkom in osebek za povedkom. Če je osebek ženski spol množine + ženski spol množine, se v povedku (proti pričakovanjem) pojavlja 5% srednjega spola množine. Če je osebek srednji spol množine + srednji spol množine, se v povedku (spet proti pričakovanju) pojavljata 2% ženskega spola množine (Marušič in dr.: 8, opomba 3).

Dvojnici: (v osebku) ženski spol množine in srednji spol množine.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (ženski spol, srednji spol) / v osebku

Tj., ženski spol je bolj naraven od srednjega. – V slovenščini vsebuje ženski spol veliko več samostalnikov za živa bitja kot srednji spol. +živo je naravno, ker sta udeleženca pri sporazumevanju +živo. Po načelu o govorečem in odgovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov .

1.2. >nat (ženski spol, srednji spol) / v povedku

Enaka utemeljitev kot v 1.1.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči v osebku ženski spol množine in srednji spol množine, tako da se ena možnost veže v povedku izjemoma z ženskim spolom množine, druga možnost pa izjemoma s srednjim spolom množine, tedaj teži ženski spol množine v osebku, da bi se v povedku vezal izjemoma s srednjim spolom množine, in srednji spol množine v osebku teži, da bi se v povedku vezal izjemoma z ženskim spolom množine. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik v osebku dela izjemoma razliko med ženskim spolom množine in srednjim spolom množine in (b) da jezik v povedku dela razliko med ženskim spolom množine in srednjim spolom množine. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med ženskim/srednjim spolom množine v osebku in izjemnim ženskim/srednjim spolom množine v povedku. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči v osebku ženski spol množine in srednji spol množine, tako da se ena možnost veže v povedku izjemoma z ženskim spolom množine, druga možnost pa izjemoma s srednjim spolom množine, tedaj teži ženski spol množine v osebku, da bi se vezal izjemoma z ženskim spolom množine v povedku, in srednji spol množine v osebku teži, da bi se vezal izjemoma s srednjim spolom množine v povedku.

6. Opombe

6.1. Snov te izpeljave se nadaljuje v izpeljavi (6).

(6) Slovenščina. Iz uvodnih podatkov v izpeljavi (5) se vidi, da je v povedku manj izjemnega ženskega spola množine kot izjemnega srednjega spola množine.

Dvojnici: ženski in srednji spol v povedku.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (ženski spol, srednji spol) / v povedku

Tj., ženski spol je bolj naraven od srednjega. – V slovenščini vsebuje ženski spol veliko več samostalnikov za živa bitja kot srednji spol. +živo je naravno, ker sta udeleženca pri sporazumevanju +živo. Po načelu o govorečem in odgovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov .

1.2. >nat (bolj, manj) / pogosten spol v povedku

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči v povedku med izjemnim ženskim in izjemnim srednjim spolom množine, tako da je eden bolj, drugi manj pogosten, tedaj teži izjemni srednji spol množine, da bi bil bolj pogosten, in izjemni ženski spol množine teži, da bi bil manj pogosten. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik v osebku dela razliko med ženskim spolom množine in srednjim spolom množine in (b) da jezik dela razliko med bolj in manj pogostnim spolom v povedku. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med ženskim/srednjim spolom množine v osebku in bolj/manj pogostnim izjemnim spolom v povedku. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči v povedku med izjemnim ženskim in izjemnim srednjim spolom množine, tako da je eden bolj, drugi manj pogosten, tedaj teži izjemni srednji spol množine, da bi bil manj pogosten, in izjemni ženski spol množine teži, da bi bil bolj pogosten.

6. Opombe

6.1. Iz te izpeljave žal ne sledi, da je v povedku izjemnega ženskega spola množine in izjemnega srednjega spola množine zelo malo.

(7) Slovenščina. Ujemanje osebkov ženskega spola množine in srednjega spola množine v legi pred in za povedkom. V povedku so tedaj vsi trije spoli; dva spola sta pričakovana (namreč tisti iz osebka in privzeti spol), tretji ni pričakovan. Nepričakovanega spola je zelo malo (Marušič in dr. 8, opomba 3).

Dvojnici: nepričakovani in pričakovani spol povedka.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (nepričakovani, pričakovani) / spol povedka

Tj., nepričakovani spol je bolj naraven od pričakovanega spola. – Pričakovani spol dela ogovorjenemu le malo težav pri dekodiranju, zato mora biti pričakovani spol omenjen na mestu B lestvice. Po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.2:

1.2.1 >nat (sprejemljivo, skoraj nesprejemljivo)

Lestvica 1.2.1 je nekoliko ublaženi različek soodnosne osnovne lestvice 1.2.2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v povedku) med nepričakovanim in pričakovanim spolom, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga skoraj nesprejemljiva, tedaj teži nepričakovani spol povedka, da bi bil skoraj nesprejemljiv, in pričakovani spol povedka teži, da bi bil sprejemljiv. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med nepričakovanim in pričakovanim spolom in (b) da jezik dela razliko med sprejemljivim in skoraj nesprejemljivim. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med (ne)pričakovanim spolom ter sprejemljivim in skoraj nesprejemljivim. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v povedku) med nepričakovanim in pričakovanim spolom, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga skoraj nesprejemljiva, tedaj teži nepričakovani spol povedka, da bi bil sprejemljiv, in pričakovani spol povedka teži, da bi bil skoraj nesprejemljiv.

6. Opombe

6.1. Izpeljava more napovedati pičlost nepričakovanega spola samo zato, ker je bila med njene predpostavke privzeta delno arbitrarna lestvica 1.2.1.

(8) Slovenščina. Ujemanje priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola) v legi pred povedkom. Od povedka bolj oddaljeni člen je pri ujemanju manj pogosten kot od povedka manj oddaljeni člen. Tako je pri ženskem spolu množine + srednjem spolu množine v povedku srednji spol množine bolj pogosten kot ženski spol množine. Npr. *sadike in zrna so pognala/pognale* (Marušič in dr.: 10). Pri srednjem spolu množine + ženskem spolu množine + povedku pa sta srednji spol množine in ženski spol množine pri ujemanju enako pogostna Npr. *drevesa in cvetlice so zacvetela/zacvetele* (Marušič in dr.: 10), namesto da bi bil po pričakovanjih ženski spol množine bolj pogosten od srednjega spola množine. To se razloži z okoliščino, da privzeti spol (= moški spol) izpodriva ženski spol množine in mu tako nekoliko zmanjša pogostnost. Razmere, navedene v prvi povedi izpeljave, se torej kljub zapletu tu štejejo za resnične.

Dvojnici: (lega glede na povedek) manj in bolj oddaljeni spol.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (bolj, manj) / oddaljeni spol glede na sledeči povedek

Tj., bolj oddaljeni spol je naravnejši od manj oddaljenega spola. – Lestvica o zaporedju členov priredja je >nat (zadnji, prvi) / člen, in to velja tudi za priredno zloženi osebek. V interesu ogovorjenega je predvsem prvi člen, saj se dekodiranje

osebka začne pri prvem členu; zato mora biti prvi člen naveden na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov. Ker je v danem primeru bolj oddaljeni spol hkrati zadnji, je bolj naraven.

1.2. >nat (bolj, manj pogostno)

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (glede na ujemanje s povedkom) bolj in manj oddaljeni spol, tako da je ena možnost bolj pogostna in druga možnost manj pogostna, tedaj teži bolj oddaljeni spol, da bi bil manj pogosten, in manj oddaljeni spol teži, da bi bil bolj pogosten. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med bolj in manj oddaljenim spolom in (b) da jezik dela razliko med bolj in manj pogostnim. Opisujejo se samo podrobnosti soigre med oddaljenostjo spola in bolj/manj pogostnim. Točka (a) bi zahtevala nadaljnje izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči (glede na ujemanje s povedkom) bolj in manj oddaljeni spol, tako da je ena možnost bolj pogostna in druga možnost manj pogostna, tedaj teži bolj oddaljeni spol, da bi bil bolj pogosten, in manj oddaljeni spol teži, da bi bil manj pogosten.

(9) Slovenščina. Če je priredno zloženi osebek (členi so povsod različnega spola, a moški spol v osebku manjka) v legi pred povedkom, je pri ujemanju več zadnjega srednjega spola kot zadnjega ženskega spola. Približne številke: zadnji srednji spol 52% + privzeti spol 21%; zadnji ženski spol 26% + privzeti spol 44%. (Marušič in dr.: 10.)

Dvojnici: srednji spol in ženski spol kot zadnji člen pri ujemanju.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (ženski, srednji) / spol kot zadnji člen pri ujemanju

Tj., ženski spol je bolj naraven od srednjega. – V slovenščini vsebuje ženski spol veliko več samostalnikov za živa bitja kot srednji spol. +živo je naravno, ker sta udeleženca pri sporazumevanju +živo. Po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov .

1.2. >nat (bolj, manj) / pogostno

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med srednjim spolom in ženskim spolom kot zadnjima členoma, tako da je eden bolj, drugi manj pogosten, tedaj teži srednji spol, da bi bil bolj pogosten, in ženski spol teži, da bi bil manj pogosten. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da ima jezik priredno zložene osebke (členi so različnega spola), (b) da jezik dela razliko med srednjim in ženskim spolom ter (c) da jezik dela razliko med bolj in manj pogostnim. Izpeljava napoveduje samo podrobnosti soigre med srednjim/ženskim spolom in večjo/manjšo pogostnostjo. Točki (a) in (b) bi zahtevali nadaljnje izpeljave. Točka (c) je v naravni skladnji aksiomatske narave in se ne da poglobiti utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči med srednjim spolom in ženskim spolom kot zadnjima členoma, tako da je eden bolj, drugi manj pogosten, tedaj teži srednji spol, da bi bil manj pogosten, in ženski spol teži, da bi bil bolj pogosten.

6. Opombe

6.1. Pri ženskem in srednjem spolu kot prvem členu je številčni razloček med obema tako majhen, da ne moremo sklepati nič določnega.

(10) Slovenščina. Ujemanje osebkov ženski spol množine + srednji spol množine ter srednji spol množine in ženski spol množine v legi pred povedkom. V povedku so tedaj vsi trije spoli (moški kot privzeti). Če je bližnji spol osebka srednji, je ženskega in srednjega spola v povedku več (namreč 74%), kot če je bližnji spol osebka ženski (tedaj je ženskega in srednjega spola v povedku spola 52%) (Marušič in dr. 10).

Dvojnici: (povedku bližji spol osebka) ženski in srednji spol.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (ženski, srednji) / povedku bližji spol osebka

Tj., ženski spol je bolj naraven od srednjega. – V ženskem spolu je mnogo samostalnikov za živa bitja, v srednjem spolu je takih samostalnikov malo. Vse živo je naravno, ker sta udeleženca sporazumevanja živo. Po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (več, manj) / ženskega in srednjega spola v povedku

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v tistem spolu osebka, ki je bližji povedku) med ženskim in srednjim spolom, tako da je v povedku več ali manj ženskega + srednjega spola, tedaj teži ženski spol osebka, da bi bilo v povedku manj ženskega + srednjega

spola, in srednji spol osebka teži, da bi bilo v povedku več ženskega + srednjega spola. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med ženskim in srednjim spolom osebka in (b) da jezik dela razliko med bolj in manj pogostnim. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med ženskim/srednjim spolom osebka in večjo/manjšo pogostnostjo. Točka (a) bi zahtevala dodatne izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomatska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v tistem spolu osebka, ki je bližji povedku) med ženskim in srednjim spolom, tako da je v povedku več ali manj ženskega + srednjega spola, tedaj teži ženski spol osebka, da bi bilo v povedku več ženskega + srednjega spola, in srednji spol osebka teži, da bi bilo v povedku manj ženskega + srednjega spola.

6. Opombe

(11) Slovenščina. Ujemanje osebkov neenakega spola množine (npr. moški spol + ženski spol in obratno) v legi pred povedkom. V povedku so tedaj vsi trije spoli; dva spola sta pričakovana (namreč tista iz osebka), tretji ni pričakovan. Če je med pričakovanimi spoli moški spol, je nepričakovanega spola zelo malo (Marušič in dr. 10).

Dvojnici: nepričakovani in (pričakovani) moški spol povedka.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (nepričakovani, moški) / spol povedka

Tj., nepričakovani spol je bolj naraven od (pričakovanega) moškega spola. – Pričakovani spol dela ogovorjenemu le malo težav pri dekodiranju, zato mora biti pričakovani spol omenjen na mestu B lestvice. Po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.2:

1.2.1 >nat (sprejemljivo, skoraj nesprejemljivo)

Lestvica 1.2.1 je nekoliko ublaženi različek soodnosne osnovne lestvice 1.2.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v povedku) med nepričakovanim in (pričakovanim) moškim spolom, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga skoraj nesprejemljiva, tedaj teži nepričakovani spol povedka, da bi bil skoraj nesprejemljiv, in moški spol povedka teži, da bi bil sprejemljiv. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med nepričakovanim spolom in (pričakovanim) moškim spolom in (b) da jezik dela razliko med spre-

jemljivim in skoraj nesprejemljivim. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med (ne)pričakovanim spolom in (ne)sprejemljivim. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v povedku) med nepričakovanim in (pričakovanim) moškim spolom, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga skoraj nesprejemljiva, tedaj teži nepričakovani spol povedka, da bi bil sprejemljiv, in moški spol povedka teži, da bi bil skoraj nesprejemljiv.

6. Opombe

6.1. Izpeljava more napovedati pičlost nepričakovanega spola samo zato, ker je bila med njene predpostavke privzeta delno arbitrarna lestvica 1.2.1.

(12) Slovenščina. Ujemanje osebkov ženski spol množine + srednji spol množine ter srednji spol množine in ženski spol množine v legi pred povedkom. Pri eksperimentu z 31 informanti so trije imeli samo po eno vrsto ujemanja, preostali informanti po dve ali tri vrste ujemanja (Marušič in dr.: 12).

Dvojnici: majhen in velik razred informantov.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (majhen, velik) / razred informantov

Tj., majhen razred je bolj naraven od velikega razreda. – To je kar načelo o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (2—3, 1) / vrsta ujemanja

Tj., 2—3 vrste ujemanja so bolj naravne od samo ene vrste ujemanja. – V interesu ogovorjenega je, da bi bil zaradi lažjega dekodiranja soočen samo z eno vrsto ujemanja, zato mora biti tista edina vrsta ujemanja navedena na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči – pri ujemanju osebkov ženski spol množine + srednji spol množine ter srednji spol množine in ženski spol množine v legi pred povedkom – med majhnim in velikim razredom informantov, tako da ima en razred samo eno vrsto ujemanja, drugi razred pa 2—3 vrste ujemanja, tedaj teži majhen razred, da bi imel samo eno vrsto ujemanja, in velik razred teži, da bi imel 2—3 vrste ujemanja. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da se dela razlika med majhnim in velikim razredom informantov in (b) da se dela razlika med samo eno in 2—3 vrstami ujemanja. Opisujejo se samo podrobnosti soigre med razredoma informantov in količino ujemanja. Točka (a) se ne da pobliže obravnavati, saj je v naravni skladnji aksiomska. Točka (b) bi zahtevala nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči – pri ujemanju osebkov ženski spol množine + srednji spol množine ter srednji spol množine in ženski spol množine v legi pred povedkom – med majhnim in velikim razredom informantov, tako da ima en razred samo eno vrsto ujemanja, drugi razred pa 2—3 vrste ujemanja, tedaj teži majhen razred, da bi imel 2—3 vrste ujemanja, in velik razred teži, da bi imel samo eno vrsto ujemanja.

6. Opombe

6.1. Ta izpeljava je na meji tega, kar se da obravnavati v naravni skladnji. Najbolje jo je šteti samo kot zanimivost.

6.2. Ker se izpeljava sklicuje na ujemanje osebkov ženski spol množine + srednji spol množine ter srednji spol množine + ženski spol množine samo v legi pred povedkom, bi se informanti najbrž odločili za drugačno ujemanje, če se izpeljava ne bi sklicevala na ujemanje osebkov ženski spol množine + srednji spol množine ter srednji spol množine in ženski spol množine prav v legi pred povedkom. Žal ni podatkov, ki bi potrjevali tak razloček.

(13) Slovenščina. Ujemanje osebkov ženski spol množine + srednji spol množine ter srednji spol množine + ženski spol množine v legi pred povedkom. Pri eksperimentu z 31 informanti sta uporabila pri ujemanju zgolj dva informanta izključno privzeti spol, drugače privzeti spol od informanta do informanta precej enakomerno upada, tako da ga nazadnje pri štirih informantih sploh ni. Temu primerno narašča neprivzeti spol. (Marušič in dr.: 12.)

Dvojnici: naraščanje in upadanje privzetega spola.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (naraščanje, upadanje) / privzeti spol

Tj., naraščanje je bolj naravno od upadanja. – V interesu ogovorjenega je, da je (zanj težavnega) privzetega spola čim manj, zato mora biti upadanje privzetega spola navedeno na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči – pri osebkih ženski spol množine + srednji spol množine ter srednji spol množine + ženski spol množine v legi pred povedkom – med naraščanjem in upadanjem privzetega spola, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa nesprejemljiva, tedaj teži naraščanje privzetega spola, da ne bi bilo sprejemljivo, in upadanje privzetega spola teži, da bi bilo sprejemljivo. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med naraščanjem in upadanjem privzetega spola in (b) da jezik dela razliko med sprejemljivim in nesprejemljivim. Opisujejo se samo podrobnosti soigre med naraščanjem/upadanjem privzetega spola in (ne)sprejemljivostjo. Točka (a) bi zahtevala dodatne izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da поблиže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči – pri osebkih ženski spol množine + srednji spol množine ter srednji spol množine in ženski spol množine v legi pred povedkom – med naraščanjem in upadanjem privzetega spola, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa nesprejemljiva, tedaj teži naraščanje privzetega spola, da bi bilo sprejemljivo, in upadanje privzetega spola teži, da ne bi bilo sprejemljivo.

6. Opombe

(14) Slovenščina. Ujemanje priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola) v legi pred in za povedkom. Če je povedek pred osebkom, je ujemanje navadno s prvim členom osebka; npr. *najbolj so bolela prekletstva in rane*. Če je povedek za osebkom, je ujemanje navadno z zadnjim členom osebka; npr. *polja, travniki in močvirja so se počasi izsušila*. (Marušič in dr.: 13, 15, 16.)

Dvojnici: (bolj pogostni člen osebka) povedek pred osebkom in povedek za osebkom.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (pred, za) / osebkom povedek

Tj., povedek pred osebkom je bolj naraven kot povedek za osebkom. – Ker je slovenski osnovni besedni red SVO, je (zaradi hitrejšega dekodiranja) interes ogovorjenega, da je povedek za osebkom, torej mora biti ta možnost navedena na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (zadnji, prvi) / člen priredno zloženega osebka

Tj., zadnji člen je bolj naraven od prvega. – Interes ogovorjenega je predvsem pri prvem členu, ker tam začne z dekodiranjem osebka. Zato mora biti prvi člen naveden na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči – pri ujemanju priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola) – med osebkom pred povedkom in osebkom za povedkom, tako da je ujemanje pri eni možnosti s prvim členom osebka in pri drugi možnosti z zadnjim členom osebka, tedaj teži povedek za osebkom, da bi se ujemał z zadnjim členom

osebka, in povedek pred osebkom teži, da bi se ujemal s prvim členom osebka. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med ujemanje priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola) v legi pred in za povedkom in (b) da jezik dela razliko med prvim in zadnjim členom priredno zloženega osebka. Točki (a) in (b) bi zahtevali nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči – pri ujemanje priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola) – med osebkom pred povedkom in osebkom za povedkom, tako da je ujemanje pri eni možnosti s prvim členom osebka in pri drugi možnosti z zadnjim členom osebka, tedaj teži povedek za osebkom, da bi se ujemal s prvim členom osebka, in povedek pred osebkom teži, da bi se ujemal z zadnjim členom osebka.

6. Opombe

(15) Slovenščina. Priredno zloženi osebek (členi so povsod različnega spola) v legi za povedkom. Npr. *najbolj so bolela prekletstva in rane*. Ujemanje povedka je s prvim členom osebka. (Marušič in dr.: 13–14.)

Dvojnici: (osebek za povedkom) prvi in zadnji člen osebka.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (zadnji, prvi) / člen priredno zloženega osebka

Tj., zadnji člen je bolj naraven od prvega. – Interes ogovorjenega je pri prvem členu, ker tam začne z dekodiranjem osebka. Zato mora biti prvi člen naveden na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo kot nadzornik ujemanja

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprijemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri osebkih za povedkom) med prvim in zadnjim členom osebka, tako da je ena možnost sprejemljiva kot nadzornik ujemanja, druga pa ne, tedaj teži prvi člen osebka, da bi bil sprejemljiv kot nadzornik ujemanja, in zadnji člen osebka teži, da ne bi bil sprejemljiv. Q.E.D.

4. Izpeljava ne napoveduje, (a) da jezik loči med prvim in zadnjim členom zloženega osebka in (b) da jezik loči med sprejemljivim in nesprijemljivim kot nadzornikom ujemanja. Opisujejo se samo podrobnosti soigre med prvim/zadnjim členom in (ne)sprejemljivim nadzornikom ujemanja. Točki (a) in (b) bi zahtevali nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri osebkih za povedkom) med prvim in zadnjim členom osebka, tako da je ena možnost sprejemljiva kot nadzornik ujemanja, druga pa ne, tedaj teži zadnji člen osebka, da bi bil sprejemljiv kot nadzornik ujemanja, in prvi člen osebka teži, da ne bi bil sprejemljiv.

6. Opombe

(16) Slovenščina. Ujemanje priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola, najmanj en člen je v ednini) v legi pred povedkom. Npr. *medalje in priznanje so mu pomenili vse*. Povedek se ne ujema s členom osebka v ednini. (Marušič in dr.: 23, 25.)

Dvojnici: člen osebka v ednini in člen osebka v množini.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (v ednini, v množini) / člen osebka

Tj., ednina je bolj naravna od množine. – Ednina je v številnih jezikih kodirana ničto, zato je naravna po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / ujemanje povedka

Tj., ujemanje je bolj naravno od neujemanja. – Ujemanje je potek in vsi poteki so naravni po načelu o potekih, točka (e) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči – pri ujemanju priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola, najmanj en člen je v ednini) v legi pred povedkom – med členom osebka v ednini in členom osebka v množini, tako da ena možnost dovoljuje ujemanje povedka in druga možnost ujemanja povedka ne dovoljuje, tedaj teži člen osebka v ednini, da ujemanja povedka ne bi dovoljeval, in člen osebka v množini teži, da bi ujemanje osebka dovoljeval. Q.E.D.

4. Izpeljava ne napoveduje, (a) da jezik dela razliko med členom osebka v ednini in členom osebka v množini in (b) da jezik dela razliko med ujemanjem in neujemanjem povedka. Opisujejo se samo podrobnosti soigre med členom osebka in ujemanjem. Točki (a) in (b) bi zahtevali nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči – pri ujemanju priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola, najmanj en člen je v ednini) v legi pred povedkom – med členom osebka v ednini in členom osebka v množini, tako da ena možnost dovoljuje ujemanje povedka in druga možnost ujemanja povedka ne dovoljuje, tedaj teži člen osebka v ednini, da bi ujemanje povedka dovoljeval, in člen osebka v množini teži, da bi ujemanja osebka ne dovoljeval.

6. Opombe

(17) Slovenščina. Ujemanje priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola, najmanj en člen je v ednini) v legi pred ali za povedkom. Npr. *medalje in priznanje so mu pomenili vse*. Povedek se ne ujema s členom osebka v ednini. (Marušič in dr.: 23, 25.) Preverja se možnost, da se pri ujemanju ne sme spremenjati slovnično število osebne glagolske oblike. Npr. *medalje in priznanje so mu pomenili vse*, nikakor *medalje in priznanje mu je pomenilo vse*.

Dvojnici: pričakovano in nepričakovano slovnično število osebne glagolske oblike povedka.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (–, +) / pričakovano slovnično število osebne glagolske oblike povedka

Tj., nepričakovano slovnično število je bolj naravno od pričakovanega. – Pričakovano slovnično število ogovorjenemu lajša dekodiranje. Zato je to število v njegovem interesu in mora biti omenjeno na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči – pri ujemanju priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola, najmanj en člen je v ednini) v legi pred ali za povedkom – med pričakovanim in nepričakovanim slovničnim številom osebne glagolske oblike, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa nesprejemljiva, tedaj teži pričakovano slovnično število, da bi bilo sprejemljivo, in nepričakovano slovnično število teži, da ne bi bilo sprejemljivo. Q.E.D.

4. Izpeljava ne napoveduje, (a) da jezik dela razliko med členi osebka v ednini in členi osebka v množini, (b) da jezik dela razliko med pričakovanim in nepričakovanim slovničnim številom in (c) da jezik dela razliko med sprejemljivim in nesprejemljivim. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave. Točka (c) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v slovenščini naslednje razmere:

Če jezik loči – pri ujemanju priredno zloženih osebkov (členi so povsod različnega spola, najmanj en člen je v ednini) v legi pred ali za povedkom – med pričakovanim in nepričakovanim slovničnim številom osebne glagolske oblike, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa nesprejemljiva, tedaj teži pričakovano slovnično število, da bi bilo nesprejemljivo, in nepričakovano slovnično število teži, da bi bilo sprejemljivo.

6. Opombe

6.1. Medtem ko je ujemanje z edninskim členom priredno zloženega osebka sicer res redko, se hkrati zdi, da ni nemogoče. Meni so sprejemljivi naslednji trije različki: *štiri ure in še ena so minile* (ujemanje s prvim členom??), *štiri ure in še ena je minilo* (ujemanje z vsemi petimi urami), in celo *štiri ure in še ena je minila* (ujemanje z drugim/zadnjim členom v ednini). Ne sprejemam pa *minila je štiri ure in še ena* (s povedkom pred osebkom). Vendar so razmere pri ujemanju v resnici še precej bolj zapletene, kajti sprejemam tudi *tri ure brez zadnjih minut je že minil-o* (na ta zgled me je opozorila Varja Cvetko Orešnik). Pri pričakovanem ujemanju je v povedku množina.

Eksperimentalno določena pogostnost ujemanja je izračunana na dve decimalki. Za jezikoslovno nadaljevanje raziskave sta decimalki kajpak odveč in popolnoma zadošča relativna pogostnost, dognana s prijemi naravne skladnje. Kljub temu vloženi eksperimentalni napor pozdravljam, saj prispeva k podkrepi naravne skladnje. Izvajalcem pa želim uspeha še naprej.

ATRAKCIJA IN POLARNOST

To besedilo je novo in je namenjeno za predavanje in razpravo v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani. Atrakcija je skladijski in oblikoskladijski pojav, ki ga nahajamo v številnih jezikih. Zato se mi zdi prav, da mu posvetimo vsaj en sestanek Lingvističnega krožka.

Slovenski izraz za atrakcijo v jezikoslovnem pomenu te besede je pritegnitev. Kdo je bil prvi predlagal to poimenovanje, žal ne vem, sam ga poznam iz Toporišičeve slovnice ter iz njegove Enciklopedije in zdi se mi kar primeren. Hrvaška ustreznica je privlačenje, in to je po pomenu zelo blizu naši pritegnitvi. Pritegnitev je omenjena pri Toporišiču, ker je dejavna tudi v slovenščini. V SS 2000 je omenjena na str. 634, med zgledi je tudi *od naših po celem svetu znanih in priljubljenih umetnikov* namesto *umetnikov*. Tam tudi razlaga pojava: »Pritegnitev ali atrakcija je, če se kaka oblika mehanično ravna po predhodni.« Iz omembe »kaka oblika« ne smemo sklepati na ozko oblikoslovni pojav. Toporišič omenja tudi »predhodno obliko«, tako da smo že z definicijo tudi na področju skladnje ali vsaj oblikoskladnje. V zgledu se roditeljsko sklonilo *-ih* levega prilastka *naših po celem svetu znanih in priljubljenih* priložnostno razume kot enakozvočno mestniško sklonilo, in se kot tako prenese na sledeče jedro samostalniške zveze, tako da nastane nepričakovana oblika *umetnikovih*. V zgledu je skrajni vir roditeljskega predloga *od*, ta pa je od zadnje besede zgleda precej oddaljen in njegovega vpliva ostane tako malo, da se pravilna oblika *umetnikov* zlahka nadomesti z napačno obliko *umetnik-ih*. Zgled je prikladen, ker preučevalec ob njem takoj doume psihološko razsežnost pojava.

Niso vsi zgledi taki. Znana angleška učbeniška pritegnitev *the wages of sin is death* 'plačilo za greh je smrt' naj bi ponazarjala pritegnitev glagolske oblike k edninski besedi *sin* 'greh'. Pričakovali bi resda ujemanje s celim osebkom, pri čemer je ujemanje nadzirano od jedra osebka *the wages*, ki je množinski samostalnišnik in zahteva glagolsko obliko prav tako v množini. Navadna ubeseditvev je torej *the wages of sin are death*. Vendar se zgodi, da se ujemanje ne spremeni za jedro osebka, torej za osebke v celoti, temveč se ujemanje ravna samo po tistem samostalniškem delu osebka, ki je najbližje glagola, v tem primeru po *sin*, in *sin* je samostalnišnik v ednini. Tako nastane *the wages of sin is death*. Članek Marušič in dr. 31 navaja po dveh virih, da je takih pritegnitev okoli 15 % vseh mogočih primerov.

Oziralni odvisniki

Klasični primer pritegnitev so oziralni odvisniki in tisti nadrejeni stavki, ki vsebujejo odnosnico oziralnega zaimka. Take pritegnitve so klasične v kar dveh pomenih besede klasičen. Najprej zato, ker se sploh največkrat navajajo kot zgled prave pritegnitve, drugič pa zato, ker so dobro izpričane ravno v obeh klasičnih jeziki, grščini in latinščini, a seveda nikakor ne samo v njih. Pri pritegnitvi te vrste se oziralni zaimek in njegova odnosnica prilikujeta drug drugemu po sklonu, in sicer se navadno oziralni zaimek uravna po sklonu odnosnice, redkeje odnosnica privzame sklon oziralnega zaimka (in se ta drugi pojav imenuje latinsko *attractio inversa* 'obratna pritegnitev'). Žal ne poznam slovenskih zgledov, verjamem pa, da bi se našli. Pač pa bom zglede iz drugih jezikov navajal (po potrebi) v popačenem slovenskem prevodu, da bo predstavitev bolj pregledna.

Zloženi stavek *vasica, katero je obiskal, je bila lepa* vsebuje obliko oziralnega zaimka *katero* in njegovo odnosnico *vasica*. Po pritegnitvi oblike oziralnega zaimka *katero* k odnosnici *vasica* se stavek spremeni v *vasica, kater-a je obiskal, je bila lepa*. Obratna pritegnitev pa se izide v spremembo sklona odnosnice, tako da nastane *vasic-o, katero je obiskal, je bila lepa*. Pritegnitev je značilnost ljudske govornice, zato je več obelodanjene na tistih starejših stopnjah jezika, na katerih iz pisnih besedil še niso odstranjevali t.i. nelogičnosti, saj še ni bilo primerne norme. Iz starejše nemščine navajam *mit Worten, then er thie altun forasagon zalten* 'z besedami, s katerimi (namesto: katere) so nekoč govorili stari preroki' (Ebert I 22). Obratna pritegnitev iz nemške ljudske pesmi: *meinen Tod, den sie beklagen, ist für sie gerechter Schmerz* 'mojo smrt (namesto: moja smrt), katero objokujejo, je zanje zaslužena bolečina'.

Natančnejša ponazoritev v okviru naravne skladnje sledi zdaj iz stare grščine. S svojim pičlim znanjem grščine se ne bom bahal, temveč bom grške zglede rajši navajal kar v slovenski preobleki, žal seveda nujno popačeni, kakor sem storil že pri uvodnem zgledu pritegnitve.

Pri vseh podrobnostih se bom (razen izjemoma) ravnal po zelo zanesljivi grški slovnici Bornemann in Risch 1978, spisani v nemščini. V tej slovnici so podatki o pritegnitvah na str. 301—302. Nadaljnja načelna pripomba je potrebna še o naravnosti ali nenaravnosti okolja izpeljav. Kot se nekateri morda spomnite iz mojih predavanj v Lingvističnem krožku, je vsakokratna napoved izpeljave močno odvisna prav od tega, ali je okolje izpeljave naravno ali nenaravno. Vsaka današnja izpeljava se dotika podredno zloženega stavka (namreč oziralnega odvisnika in njemu nadrejenega stavka) in zloženi stavki tvorijo v naravni skladnji vedno nenaravno okolje izpeljav. Vendar bo večina izpeljav skrčena ozko na dve izrazito nestavčni enoti, namreč na oziralni zaimek in na njegovo odnosnico (to-

rej ne na oziralni odvisnik in ne na stavek, v katerem stoji odnosnica). Zato okolja izpeljav v teh primerih ne določa zloženi stavek, temveč zgolj ti dve enoti – ki pa ne tvorita nenaravnega okolja. Vse to navajam vnaprej, ker bi sicer moral podobna opozorila ponavljati domala pri vsaki izpeljavi.

(1) Grščina. Med oziralnim zaimkom in njegovo odnosnico se včasih zgodi pritegnitev po sklonu, in sicer se spremeni oziralni zaimek (to je bolj pogostna možnost, obravnavana je v tej izpeljavi) ali se spremeni odnosnica (obravnavano v izpeljavi (3)). Zgled za spremembo oziralnega zaimka: 'bodite vredni svobode, kater-o ste si pridobili'; isti zgled po delovanju pritegnitve: 'bodite vredni svobode, kater-e ste si pridobili'. (Vsebina zgleda mimogrede kaže, da se pritegnitvam niso izogibali niti v privzdignjenem govoru; kar nekaj pritegnitev je v grškem izvirniku Nove zaveze.)

Dvojnici: (kadar se uresniči pritegnitev oziralnega zaimka) sklon oziralnega zaimka $\neq$ sklon odnosnice, sklon oziralnega zaimka = sklon odnosnice.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat$ (sklon oziralnega zaimka = sklon odnosnice, sklon oziralnega zaimka $\neq$ sklon odnosnice)

Tj., možnost, da se sklon oziralnega zaimka ravna po sklonu odnosnice, je bolj naravna od možnosti, da se sklon oziralnega zaimka ne ravna po sklonu odnosnice. – Možnost sklon oziralnega zaimka = sklon odnosnice vsebuje posnemanje po sklonu, posnemanje je potek in vsi poteki so naravni po načelu o potekih, točka (e) v seznamu aksiomov.

1.2. $>nat (+, -)$ / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar aksiom o sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

1. Deluje vzporedno povezovanje.

2. Posledice:

Če jezik (kadar se uresniči pritegnitev oziralnega zaimka) loči med možnostma sklon oziralnega zaimka = sklon odnosnice in sklon oziralnega zaimka $\neq$ sklon odnosnice, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži možnost sklon oziralnega zaimka = sklon odnosnice, da bi bila sprejemljiva, in možnost sklon oziralnega zaimka $\neq$ sklon odnosnice teži, da ne bi bila sprejemljiva. Q.E.D.

4. Ta izpeljava ne more napovedati, (a) da obstaja možnost pritegnitve oziralnega odvisnika, (b) da obstajata možnosti sklon oziralnega zaimka = sklon odnosnice in sklon oziralnega zaimka $\neq$ sklon odnosnice in (c) da jezik v tej zvezi loči med sprejemljivim in nesprejemljivim. Napovedujejo se samo podrobnosti soigre med možnostma sklon oziralnega zaimka = sklon odnosnice in sklon oziralnega zaimka $\neq$ sklon odnosnice ter (ne)sprejemljivostjo. Točki (a) in (b) bi zahtevali

dodatne izpeljave. Točka (c) je v naravni skladnji aksiomatska in se ne da dodatno utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v stari grščini naslednje razmere:

Če jezik (kadar se uresniči pritegnitev oziralnega zaimka) loči med možnostma sklon oziralnega zaimka = sklon odnosnice in sklon oziralnega zaimka $\neq$ sklon odnosnice, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži možnost sklon oziralnega zaimka = sklon odnosnice, da ne bi bila sprejemljiva, in možnost sklon oziralnega zaimka $\neq$ sklon odnosnice teži, da bi bila sprejemljiva.

6. Opombe

6.1. Med izpeljavama (1) in (3) je velika podobnost in obenem veliko nasprotje. Zato se je treba zavedati, da izpeljavi v istem zloženem stavku nikoli ne delujeta hkrati.

6.2. V izpeljavi ni ničesar takega, kar bi jo omejevalo na grščino, tako da lahko podobne razmere pričakujemo v številnih drugih jezikih.

(2) Grščina. Pritegnitev oziralnega zaimka (obravnavana je v izpeljavi (1)) se najraje dogaja, kadar je prvotni sklon oziralnega zaimka tožilnik, odnosnica pa stoji v rodilniku ali dajalniku. Npr. v zgledu 'bodite vredni svobod-e, kater-o ste si pridobili'; namesto pričakovanega tožilnika 'kater-o' stoji v grškem besedilu rodilnik 'kater-e', ki je nastal zaradi pritegnitve prvotnega sklona 'kater-o' k rodilniku v odnosnici 'svobod-e'.

Dvojnici: (razmere pri sklonih pred pritegnitvijo oziralnega zaimka) tožilnik pri oziralnem zaimku, rodilnik ali dajalnik pri odnosnici.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (oziralni zaimek, odnosnica)

Tj., oziralni zaimek je bolj naraven od svoje odnosnice. – Oziralni zaimki tvorijo majhen razred enot, odnosnice pa velikega. Zato je oziralni zaimek naraven po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (tožilnik, rodilnik & dajalnik)

Tj., tožilnik je bolj naraven od rodilnika in dajalnika. – V besedilih je tožilnik bolj pogosten kot rodilnik ali dajalnik. Zato je tožilnik naraven po načelu pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje

3. Posledice:

Če jezik loči (pred pritegnitvijo oziralnega zaimka) med oziralnim zaimkom in odnosnico, tako da je ena možnost v tožilniku, druga možnost pa v rodilniku ali dajalniku, tedaj teži oziralni zaimek, da bi bil v tožilniku, in odnosnica teži, da bi bila v rodilniku ali dajalniku. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med oziralnim zaimkom in odnosnico ter (b) da jezik v tej zvezi dela razliko med tožilnikom in roditelnikom/dajalnikom. Napovedujejo se samo podrobnosti soigre med odnosnico/oziralnim zaimkom ter tožilnikom in roditelnikom/dajalnikom. Za točki (a) in (b) bi bile potrebne nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v grščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pred pritegnitvijo oziralnega zaimka) med oziralnim zaimkom in odnosnico, tako da je ena možnost v tožilniku, druga možnost pa v roditelniku ali dajalniku, tedaj teži oziralni zaimek, da bi bil v roditelniku ali dajalniku, in odnosnica teži, da bi bila v tožilniku.

6. Opombe

6.1. Izpeljava napoveduje samo prevladujoče razmere.

(3) Grščina. Med oziralnim zaimkom in njegovo odnosnico poteka pritegnitev po sklonu, in sicer se spremeni oziralni zaimek (to je bolj pogostna možnost, obravnavana je v izpeljavi (1)) ali se spremeni odnosnica (= *attractio inversa* 'obratna pritegnitev', obravnavano v tej izpeljavi). Zgled: 'bogov, kater-im je moral darovati, se je sramoval'; isti zgled po delovanju pritegnitve: 'bogovom, katerim je moral darovati, se je sramoval'.

Dvojnici: (kadar se uresniči pritegnitev odnosnice) sklon odnosnice = sklon oziralnega zaimka, sklon odnosnice $\neq$ sklon oziralnega zaimka.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat$ (sklon odnosnice = sklon oziralnega zaimka, sklon odnosnice $\neq$ sklon oziralnega zaimka)

Tj., možnost, da se sklon odnosnice ravna po sklonu oziralnega zaimka, je bolj naravna od možnosti, da se sklon odnosnice ne ravna po sklonu oziralnega zaimka. – Možnost sklon odnosnice = sklon oziralnega zaimka vsebuje posnemanje, posnemanje je potek in vsi poteki so naravni po načelu o potekih, točka (e) v seznamu aksiomov.

1.2. $>nat$ (+, -) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar aksiom sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik (kadar se uresniči pritegnitev odnosnice) loči med možnostma sklon odnosnice = sklon oziralnega zaimka in sklon odnosnice $\neq$ sklon oziralnega zaimka, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj možnost sklon odnosnice = sklon oziralnega zaimka, teži, da bi bila sprejemljiva, in možnost sklon odnosnice $\neq$ sklon oziralnega zaimka teži, da ne bi bila sprejemljiva. Q.E.D.

4. Ta izpeljava ne more napovedati, (a) da obstaja možnost pritegnitve odnosnice, (b) da obstajata možnosti sklon odnosnice = sklon oziralnega zaimka in sklon odnosnice $\neq$ sklon oziralnega zaimka in (c) da jezik v tej zvezi loči med sprejemljivim in nesprejemljivim. Napovedujejo se samo podrobnosti soigre med možnostma sklon odnosnice = sklon oziralnega zaimka in sklon odnosnice $\neq$ sklon oziralnega zaimka ter (ne)sprejemljivostjo. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave. Točka (c) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da dodatno utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v grščini naslednje razmere:

Če jezik (kadar se uresniči pritegnitev odnosnice) loči med možnostma sklon odnosnice = sklon oziralnega zaimka in sklon odnosnice $\neq$ sklon oziralnega zaimka, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj možnost sklon odnosnice = sklon oziralnega zaimka, teži, da ne bi bila sprejemljiva, in možnost sklon odnosnice $\neq$ sklon oziralnega zaimka teži, da bi bila sprejemljiva.

6. Opombe

6.1. Med izpeljavama (1) in (3) je velika podobnost in obenem veliko nasprotje. Zato se je treba zavedati, da izpeljavi v istem zloženem stavku nikoli ne delujeta hkrati.

6.2. V izpeljavi ni ničesar takega, kar bi jo omejevalo na grščino, tako da lahko podobne razmere pričakujemo v številnih drugih jezikih.

(4) Grščina. Med oziralnim zaimkom in njegovo odnosnico poteka pritegnitev po sklonu, in sicer se spremeni oziralni zaimek (to je bolj pogostna možnost) ali se spremeni odnosnica. V tej izpeljavi se napoveduje relativna pogostnost obeh pojavov.

Dvojnici: (pritegnjena) oziralni zaimek in odnosnica.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat$ (oziralni zaimek, odnosnica) / pritegnjena

Tj., oziralni zaimek je bolj naraven kot odnosnica. – Oziralni zaimki tvorijo majhen razred enot, zato so naravni po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov.

1.2. $>nat$ (bolj, manj) / pogostno

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med pritegnjenima oziralnim zaimkom in njegovo odnosnico, tako da je ena možnost bolj pogostna, druga pa manj pogostna, tedaj teži pritegnjeni oziralni zaimek, da bi bil bolj pogosten, in pritegnjena odnosnica teži, da bi bila manj pogostna. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med pritegnjenima oziralnim zaimkom in njegovo odnosnico in (b) da dela jezik v tej zvezi razliko med bolj in manj pogostnim. Točka (a) bi zahtevala posebno izpeljavo, točka (b) pa je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v grščini naslednje razmere:

Če jezik loči med pritegnjenima oziralnim zaimkom in njegovo odnosnico, tako da je ena možnost bolj pogostna, druga pa manj pogostna, tedaj teži pritegnjeni oziralni zaimkec, da bi bil manj pogosten, in pritegnjena odnosnica teži, da bi bila bolj pogostna.

6. Opombe

6.1. V izpeljavi ni ničesar takega, kar bi jo omejevalo na grščino, tako da lahko podobne razmere pričakujemo v številnih drugih jezikih.

Oziralne odvisnike, kakršne smo navajali tu zgoraj, poznamo tudi iz slovenščine (če izločimo pritegnitve). Za potrebe tega predavanja vzdenimo takim oziralnim odvisnikom ime navadni oziralni odvisniki. Grščina pa je premogla tudi drugačne oziralne odvisnike, namreč take z odločno starinskimi lastnostmi, zato jih za potrebe tega predavanja imenujmo starinski oziralni odvisniki. Za razlago je treba poseči v indoevropski prajezik. Zanj je bila značilna osnovna stava SOV, torej z glagolom na koncu stavka. Nekateri stari indoevropski jeziki so SOV ohranili, npr. stara indijsščina in latinščina. Nekateri indoevropski jeziki so SOV obdržali samo tam, kjer pričakujemo preživetje starinskih potez, npr. v starih pravnih besedilih in v ljudskem slovstvu. Slovenščina premore še vedno dolgo vrsto pregovorov z glagolom na koncu, npr. *sila kola lomi*, kjer bi navadni besedni red bil *sila lomi kola*. Vendar so samo nekateri naši pregovori z glagolom na koncu res nekaj pradačnega. Pojav bi bilo treba šele raziskati.

Jezikov s stavo SOV je po svetu veliko, približno enako mnogo kot jezikov s stavo SVO. Med modernimi SOV jeziki je na prvem mestu japonsščina, ki je dobro preučena. Zato razmere v SOV jezikih poznamo in vemo m.dr., da v njih prevladujejo oziralni odvisniki ali oziralni polstavki, ki stojijo pred soodnosnim nadrednim stavkom. In prav take oziralne odvisnike je podedovala tudi grščina, premore pa hkrati neke posebnosti, ki jih je morda bila razvila sama. Z ene strani se je lahko reklo 'bodite vredni svobode, katero ste si pridobili', to je bil navadni oziralni odvisnik, z druge strani pa 'katere ste si pridobili svobode, bodite vredni'. Ta tip je izrazito starinski. Filologija in jezikoslovje grščine sta to dvojnost sicer zaznala, a najprej najbrž nista vedela, da je drugi tip starinski, vsekakor pa sta se izogibala razlagam teh dvojnih razmer. Učbeniki grščine skušajo starinski različek približati učencem tako, da izhajajo iz sodobnim Evropejcem bolj razu-

mljivega navadnega različka in navadnemu različku po korakih pretvarjajo skladnjo; učenci grščine naj bi se namreč starinskega različka po tej poti lažje naučili. Navaja se npr., da je odnosnica oziralnega zaimka smela prehajati v notranjost oziralnega odvisnika. Ta trditev je kvečjemu pedagoška pomoč pri pomnjenju starinskega tipa, nikoli pa v predzgodovini grščine ni bilo resničnega sprehajanja odnosnice iz stavka v stavek.

Ni torej stvarne zgodovinske podlage za to, da bi starinski različek oblikovali po korakih iz soodnosnega navadnega različka. Seveda pa se smemo postaviti na popolnoma opisno stališče, da sta navadni in starinski oziralni odvisnik v naravni skladnji dvojnici in da ju morajo izpeljave naravne skladnje znati povezati, kot povezujejo na nekem drugem področju tvorni in soodnosni trpni stavek (čeprav zgodovinsko prav tako ne spadata skupaj). V takem postopku je starinski različek bolj naraven od navadnega različka, saj dela starinski različek težave pri dekodiranju, torej je manj ugoden za ogovorjenega. Poglejmo podrobnosti:

(5) Grščina. Po pritegnitvi oziralnega zaimka se njegova odnosnica, če je kazalni zaimek, izbriše. Zgled ('kruh sem dal tistemu, katerega pomilujem' postane po pritegnitvi oziralnega zaimka 'kruh sem dal tistemu, kateremu pomilujem', nato pa sledi izbris kazalnega zaimka): 'kruh sem dal, kateremu pomilujem'. Če je odnosnica samostalnik, se po pritegnitvi oziralnega zaimka ne izbriše.

Dvojnici: (odnosnica po pritegnitvi oziralnega zaimka) kazalni zaimek in samostalnik.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (kazalni zaimek, samostalnik) / odnosnica

Tj., kazalni zaimek je bolj naraven kot samostalnik. – Kazalni zaimki tvorijo majhen razred, zato so naravni po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / se izbriše

Tj., kar se izbriše, je bolj naravno od tistega, kar se ne izbriše. – Izbris je potek, vsi poteki so naravni po načelu o potekih, točka (e) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri odnosnici po pritegnitvi oziralnega zaimka) med kazalnim zaimkom in samostalnikom, tako da se ena možnost izbriše, druga pa ne, tedaj teži kazalni zaimek, da bi se izbrisal, in samostalnik teži, da se ne bi izbrisal. Q.E.D.

4. Ta izpeljava ne more napovedati, (a) da se sproži pritegnitev oziralnega zaimka, (b) da je njegova odnosnica kazalni zaimek ali samostalnik in (c) da jezik v tej zvezi dela razliko med izbrisom in neizbrisom. Točke (a–c) bi zahtevale dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v grščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri odnosnici po pritegnitvi oziralnega zaimka) med kazalnim zaimkom in samostalnikom, tako da se ena možnost izbriše, druga pa ne, tedaj teži kazalni zaimek, da se ne bi izbrisal, in samostalnik teži, da bi se izbrisal.

6. Opombe

6.1. Podoben francoski zgled z neizraženo odnosnico, ki je kazalni zaimek: *donne-le à qui viendra le premier* 'daj ga, kateremu bo prišel prvi', tj. 'daj ga tistemu, kateri bo prišel prvi'.

(6) Grščina. Po pritegnitvi oziralnega zaimka je njegova samostalniška odnosnica pogosto kar v oziralnem odvisniku. Npr. ('vas-em, kater-e je videl, je dal ime' doživi pritegnitev oziralnega zaimka, nastane) 'vas-em, kater-im je videl, je dal ime' in pogosto sledi premik odnosnice: 'katerim je videl vasem, je dal ime'.

Dvojnici: (po pritegnitvi oziralnega zaimka) odnosnica je/ni v oziralnem odvisniku. – Okolje izpeljave je nenaravno, ker se dogaja znotraj oziralnega odvisnika. Vsi odvisniki so nenaravni po lestvici >nat (glavni, odvisni) / stavek.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (–, +) / odnosnica v oziralnem odvisniku

Tj., odnosnica, ki je v oziralnem odvisniku ni, je bolj naravna od odnosnice, ki v oziralnem odvisniku je. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / pogostno

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (po pritegnitvi oziralnega zaimka) med odnosnico, ki je ali ni v oziralnem odvisniku, tako da je ena možnost bolj pogostna, druga možnost pa manj pogostna, tedaj teži odnosnica v oziralnem odvisniku, da bi bila bolj pogostna, in odnosnica, ki ni v oziralnem odvisniku, teži, da bi bila manj pogostna. Q.E.D.

4. Naravna skladnja ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med odnosnico, ki je/ni v oziralnem odvisniku, in (b) da jezik dela v tej zvezi razliko med bolj in manj pogostnim. Napovedujejo se samo podrobnosti soigre med odnosnico, ki je/ni v oziralnem odvisniku in pogostnostjo. Za točko (a) bi bile potrebne nadaljnje izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v grščini naslednje razmere:

Če jezik loči (po pritegnitvi oziralnega zaimka) med odnosnico, ki je ali ni v oziralnem odvisniku, tako da je ena možnost bolj pogostna, druga možnost pa manj

pogostna, tedaj teži odnosnica v oziralnem odvisniku, da bi bila bolj pogostna, in odnosnica, ki ni v oziralnem odvisniku, teži, da bi bila manj pogostna.

6. Opombe

(7) Grščina. Če je odnosnica samostalnica in stoji v oziralnem odvisniku (o tem izpeljava (6)), zasede mesto reme, tj., navadno konec stavka. Zgled: 'katerim je videl vasem, je dal ime' (da gre za remo oziralnega odvisnika, je moja domneva).

Dvojnici: (samostalniška odnosnica) tema in rema. – Okolje izpeljave je nenaravno, ker se dogaja znotraj oziralnega odvisnika. Vsi odvisniki so nenaravni po lestvici >nat (glavni, odvisni) / stavek.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (tema, rema) / samostalniška odnosnica

Tj., tema je bolj naravna od reme. – Rema je kot svež podatek v posebnem interesu ogovorjenega, zato mora biti omenjena na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar aksiom o sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri samostalniški odnosnici v oziralnem odvisniku) med temo in remo, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži rema, da bi bila sprejemljiva, in tema teži, da ne bi bila sprejemljiva. Q.E.D.

4. Ta izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med temo in remo ter (b) da jezik v tej zvezi dela razliko med sprejemljivim in nesprejemljivim. Napovedujejo se le podrobnosti soigre med temo/remo in (ne)sprejemljivim. Za točko (a) bi bile potrebne dodatne izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v grščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri samostalniški odnosnici v oziralnem odvisniku) med temo in remo, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži rema, da ne bi bila sprejemljiva, in tema teži, da bi bila sprejemljiva.

6. Opombe

(8) Grščina. Odnosnica, ki je znotraj oziralnega odvisnika na položaju reme, izraža nedoločnost, saj je samo ta dobro združljiva z vlogo reme (moja domneva). Npr. ('malim, katere je videl, je dal ime', po pritegnitvi oziralnega zaimka 'malim, katerim je videl, je dal ime' in po premiku odnosnice) 'katerim je videl majhnim, je dal ime'. ('Malim' in 'majhnim' je rabljeno kot samostalnica v dajalniku množine.)

Dvojnici: (samostalniška odnosnica znotraj oziralnega odvisnika) $\pm$ določnost. Izpeljava poteka v okviru oziralnega odvisnika. Odvisniki so nenaravni v skladu z lestvico $>\text{nat}$ (glavni, odvisni) / stavek. Zato je okolje izpeljave nenaravno.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>\text{nat}$ (+, -) / določnost odnosnice

Tj., določnost je bolj naravna od nedoločnosti. – Udeleženca pri sporazumevanju sta vsak zase +določno. Vse, kar je značilno za udeleženca sporazumevanja, je naravno po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. $>\text{nat}$ (+, -) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar aksiom o sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri samostalniški odnosnici znotraj oziralnega odvisnika) med določnostjo in nedoločnostjo, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži nedoločnost, da bi bila sprejemljiva, in določnost teži, da ne bi bila sprejemljiva. Q.E.D.

4. Ta izpeljava ne more napovedati, (a) da je odnosnica znotraj oziralnega odvisnika, (b) da jezik dela razliko med določnostjo in nedoločnostjo in (c) da jezik v tej zvezi dela razliko med sprejemljivim in nesprejemljivim. Napovedujejo se samo podrobnosti soigre med (ne)določnostjo in (ne)sprejemljivim. Točki (a) in (b) bi zahtevali nadaljnje izpeljave. Točka (c) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v grščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri samostalniški odnosnici znotraj oziralnega odvisnika) med določnostjo in nedoločnostjo, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži nedoločnost, da ne bi bila sprejemljiva, in določnost teži, da bi bila sprejemljiva.

6. Opombe

Zaključujem opis pritegnitev in prehajam k polarnosti. Polarnost je jezikovni pojav, po učinku naravnost nasproten pritegnitvi, zato bi mu slovensko lahko rekli odtegnitev. Vendar za domače poimenovanje ni pravega razloga, saj slovenščina pojava na ravni sistematike ne pozna, tako da smemo vztrajati pri mednarodnem izrazu, ki se je uveljavil v študijah o jezikovnih družinah, v katerih je pojav ne samo zelo razširjen, temveč – drugače kot pritegnitve – celo gramatikaliziran. V mislih imam semitske in še zlasti hamitske jezike. Tam se pojav obravnava pod imenom polarnost, in tega izraza se bomo držali tudi tukaj. Zdi se mi primerno,

da izkoristim priliko in ponazorim to nenavadno posebnost nekaterih jezikov in celih jezikovnih družin.

Največ polarnosti nahajamo na področju fonetike in fonologije, toda ukvarjanje s takimi zgledi bi terjalo najprej nekaj selektivnega uvoda v ti vedi, za kar bi mi danes zmanjkalo časa. (Enostaven zgled s tega področja bi bilo sistematično nasprotje med enozložnimi in dvozložnimi osnovami iste pregibne besede. Npr. ednina nekaterih samostalnikov ima enozložno osnovo, množina dvozložno; in obratno: ednina drugih samostalnikov ima dvozložno osnovo, množina enozložno.) Polarnost se kaže v parih nasprotujočih si kategorij, npr. ednine in množine, moškega in ženskega spola, določnosti in nedoločnosti, dovršnosti in nedovršnosti. Vendar ostajam na področju (obliko)skladnje. Moj edini zgled bo nadvse preprost. Je iz akadščine, tj. iz starodavnega semitskega jezika, izumrlega, toda ohranjenega v tako številnih besedilih, da se dajo precej natančno obnoviti značilnosti slovnice. Govor bo o glavnih števniki, in sicer v povezavi s slovničnim spolom. Semitski jeziki, tudi akadščina, ločijo kakor znano samo moški in ženski spol. Števnika 1 in 2 se ujemata s soodnosnim samostalnikom kot pri nas: ena vasica, dve vasici. Od 3 do 10 pa se samostalniki moškega spola ujemajo s števniki v ženskem spolu, samostalniki ženskega spola pa s števniki v moškem spolu. V popačeni slovenščini torej tri sloni in trije slonice. Od 11 dalje ujemanja med samostalnikom in glavnim števnikom ni. Stanje pri števniki 3–10 bom obravnaval v izpeljavi, ki zasluži posebno pozornost tudi zato, ker na polarnost med zdaj že nekoliko odmaknjenim snovanjem naravne skladnje nisem bil pomislil, saj takrat niti izraza polarnost, pojmljenega jezikoslovno, še nisem poznal, tako da je zdaj sreča toliko večja. Izpeljava namreč napoveduje nenavadne, a resnične akadške razmere, ne da bi bilo treba teoriji najprej kaj dodati ali jo v kakem drugem pogledu spremeniti.

(9) Akadščina. Ujemanje med samostalnikom in glavnim števnikom 3–10 je podrejeno polarnosti. Če je samostalnik moškega spola, je števnik v ženskem spolu. Če je samostalnik ženskega spola, je števnik v moškem spolu (Grande 1972: 318).

Dvojnici: samostalnik moškega spola in samostalnik ženskega spola. – Glede na lestvico >nat (1–2, 3–10) / glavni števnik (utemeljena je z okoliščino, da so nižji števniki bolj naravni od višjih) je vrednost »3–10« nenaravna, iz česar sledi, da je nenaravno tudi okolje izpeljave, ki zajema samo te števnike. Števnikov od 11 dalje lestvica ne pokriva, ker pri njih kot rečeno ujemanja med samostalnikom in glavnim števnikom ni.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (moški, ženski) / spol samostalnika

Tj., moški spol je bolj naraven od ženskega spola. – Moški spol je v številnih jezikih kodiran ničto, zato je naraven po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (moški, ženski) / pridevniški spol glavnega števnik

Tj., moški spol je bolj naraven od ženskega spola. – Moški spol (tudi pridevniški) je v številnih jezikih kodiran ničto, zato je naraven po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v povezavi z glavnimi števnik 3—10) med samostalnik moškega in ženskega spola, tako da se ena možnost ujema z moškim spolom glavnega števnik, druga možnost pa se ujema z ženskim spolom glavnega števnik, tedaj teži samostalni moškega spola, da bi se ujemal z ženskim spolom glavnega števnik, in samostalni ženskega spola teži, da bi se ujemal z moškim spolom glavnega števnik. Q.E.D.

4. Ta izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med moškim in ženskim spolom samostalnik in (b) da jezik v tej zvezi dela razliko med moškim in ženskim spolom soodnosnega glavnega števnik 3—10. Napovedujejo se samo podrobnosti soigre med spolom samostalnik in spolom glavnega števnik 3—10. O točkah (a) in (b) bi bile potrebne nadaljnje izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v akadščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v povezavi z glavnimi števnik 3—10) med samostalnik moškega in ženskega spola, tako da se ena možnost ujema z moškim spolom glavnega števnik, druga možnost pa se ujema z ženskim spolom glavnega števnik, tedaj teži samostalni moškega spola, da bi se ujemal z moškim spolom glavnega števnik, in samostalni ženskega spola teži, da bi se ujemal z ženskim spolom glavnega števnik.

6. Opombe

6.1. Na začetku točke 5 mora biti vedno navedeno, za kateri jezik ali za katere jezike ta točka velja, kajti razmere, ki jih v akadščini pri 3—10 ravno ni, utegnejo biti na voljo v kakem drugem jeziku, saj ni nič nenavadnega, da se samostalni in soodnosni števniki v spolu ujemata.

6.2. Posplošitev, ki je tu izrečena o akadščini, se je v nadaljnjem razvoju nekaterih semitskih jezikov nekoliko skvarila. Tako mi niti ni znano, kakšne so razmere glede na polarnost v modernih arabskih jezikih.

6.3. V somalščini se polarnost uveljavlja v množini samostalnikov: če je ednina moškega spola, je množina ženskega in obratno. Izjema je lomljena množina, pri kateri polarnosti ni. Zgled lomljene množine iz moderne arabščine: *aflâm* k ednini *film*.

6.4. Naravna skladnja ne bi bila kos akademskim razmeram, ko se ne bi mogla nasloniti na križno povezovanje. Ker so primeri polarnosti številni, bi naravno skladnjo resno ogrozili, ko polarnosti ne bi zmogla napovedovati.

Kot kaže akademski zgled, nahajamo po jezikih tudi pojave, ki bi si jih morda še zamisliti ne upali.

OBLIKOSKLADNJA SVAHILŠČINE

To besedilo je novo in je namenjeno za predavanje in razpravo v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani. Naravna skladnja je bila zasnovana predvsem ob slovenščini, v neki meri tudi ob večjih evropskih jezikih. Afriški jezik svahilščina je precej drugačne zgradbe, zato je prav, da poskusimo dognati, ali naravna skladnja deluje v razmerah tolike različnosti. S tem namenom bom obdelal nekaj svahilskega oblikoslovja in oblikoskladnje.

Za svahilščino je značilna aglutinacijska zgradba, pri čemer so pone večinoma predpone, veliko redkeje pripone. Razmerje med obema vrstama pon je razvidno iz lestvice >nat (pripona, predpona), tj., pripone so bolj naravne od predpon. Utemeljitev: 1. Jeziki rabijo pripone precej več kot predpone (literatura o tem v Siewierska 2004: 164), torej so pripone naravne po tipološkem načelu, točka (g) v seznamu aksiomov. 2. Za ogovorjenega so predpone posebnega pomena, ker so na začetku svoje enote; kar je na začetku, pospešuje dekodiranje. Zato morajo biti predpone omenjene na mestu B lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov. Iz okoliščine, da so predpone v naravni skladnji manj naravne (nenaravne), sledi, da je treba v izpeljavah o samih predponah rabiti t.i. križno povezovanje (razen kadar je križno povezovanje iz nekih dodatnih razlogov zamrznjeno; takrat se seveda uporabi privzeto vzporedno povezovanje).

Glede jezikovnega gradiva se bom na tej začetni stopnji oprl predvsem na preizkušeni učbenik svahilščine Perrott 1957.

(1) Svahilščina. Predpone glagolskih časov so: *a-* za navadni sedanjik, *na-* za potekovni sedanjik, *li-* za preteklik, *ta-* za prihodnjik (Perrott 1957: 36).

Četvorčki: (predpone glagolskih časov) *a-*, *na-*, *li-* in *ta-*. – Glagolski časi so semantične narave, zato je križno povezovanje zamrznjeno.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (*a-*, *na-*, *li-*, *ta-*) / glasovna hierarhija predpon za glagolske čase

Tj. predpona *a-* je bolj naravna od predpone *na-*; predpona *na-* je bolj naravna od predpone *li-* (ker so nosniki bolj naravni od jezičnikov); predpona *li-* je bolj naravna od predpone *ta-* (ker so jezičniki bolj naravni od zapornikov). Podrobnosti o glasovni hierarhiji so v opombi 6.2.

1.2. >nat (navadni sedanjik, potekovni sedanjik, preteklik, prihodnjik) / hierarhija glagolskih časov

Tj., navadni sedanjik je bolj naraven od potekovnega sedanjika (primerjaj angleške razmere!); potekovni sedanjik je bolj naraven od preteklika (ker je se-

danjik v številnih jezikih kodiran ničto); preteklik je bolj naraven od prihodnjika (ker je prihodnjik tipološko manj razširjen od preteklika).

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med predponami *a-*, *na-*, *li-* in *ta-*, tako da te predpone označujejo glagolske čase navadni sedanjik, potekovni sedanjik, preteklik in prihodnjik, tedaj teži predpona *a-*, da bi označevala navadni sedanjik, predpona *na-* teži, da bi označevala potekovni sedanjik, predpona *li-* teži, da bi označevala preteklik in predpona *ta-* teži, da bi označevala prihodnjik. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med predponami *a-* ... *ta-* za glagolske čase in (b) da jezik dela razliko med glagolskimi časi navadni sedanjik ... prihodnjik. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med predponami *a-* ... *ta-* in soodnosnimi glagolskimi časi. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči med predponami *a-*, *na-*, *li-* in *ta-*, tako da te predpone označujejo glagolske čase navadni sedanjik, potekovni sedanjik, preteklik in prihodnjik, tedaj teži predpona *a-*, da ne bi označevala navadnega sedanjika, predpona *na-* teži, da ne bi označevala potekovnega sedanjika, predpona *li-* teži, da ne bi označevala preteklika in predpona *ta-* teži, da ne bi označevala prihodnjika.

6. Opombe

6.1. V to izpeljavo nisem vključil predpone *me-* za dovršilnik (Perrott 1957: 37), ker je dovršilnik morda vidske narave.

6.2. Naravnost glasov v naravni skladnji od najbolj naravnih do najmanj naravnih: samoglasniki (najbolj naraven je [a], najmanj naraven je [u]), drsniki ([j] je bolj naraven od [w]), nosniki ([n] je bolj naraven od [m]), jezičniki, priporniki, zaporniki. Te hierarhije nisem postavil zaradi svahilskih razmer, temveč je v naravni skladnji tako ulestvičena že vrsto let.

(2) Svahilščina. Sedanjik s časovno predpono *a-* se izgublja, sedanjik s časovno predpono *na-* ostaja in v veliki meri nadomešča predpono *a-*.

Dvojnici: 'a' in 'na' kot pomena predpone glagolskega časa *na-*. – Pričakovano križno povezovanje je zamrznjeno, ker je lestvica 1.1.1 semantične narave.

1. Domneve diahronne naravne skladnje:

1.1. >nat ('a', 'na') / pomen predpone *na-*

Tj., pomen 'a' je bolj naraven od pomena 'na'. – Pomen 'na' je ogovorjenemu bolj vpadljiv, ker se nanaša na tukaj in zdaj. Zato mora biti omenjen na mestu B lestvice. Po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.1:

1.1.1. >nat ('a' + 'na', samo 'na') / pomen predpone *na-*

Lestvica 1.1.1 je dovoljene razširjene oblike $>nat$ (A+B, B) in je utemeljena, ker je utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.1.

1.2. $>nat$ (novo, staro)

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v časovni predponi *na-*) med pomenoma 'a' in 'na' z ene strani ter samo 'na' z druge strani, tako da je ena možnost novo, druga pa staro, tedaj teži 'a' + 'na', da bi bilo novo, in 'na' teži, da bi bilo staro. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela pri časovni predponi *na-* razliko med pomenoma 'a' in 'na' ter (b) da jezik dela razliko med starim in novim. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med pomenoma 'a'/'na' in starim/novim. Točka (a) bi zahtevala dodatne izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v časovni predponi *na-*) med pomenoma 'a' in 'na' z ene strani ter samo 'na' z druge strani, tako da je ena možnost novo, druga pa staro, tedaj teži 'a' + 'na', da bi bilo staro, in 'na' teži, da bi bilo novo.

6. Opombe

6.1. Relativna kronologija pomenov predpone *na-* je torej: najprej samo pomen 'na', pozneje pomena 'a' in 'na'.

6.2. V izpeljavi (1) sem glagolski čas s predpono *a-* upošteval kot še polnovrednega.

6.3. Z 'a' zapisujem pomen *a*-sedanjika = navadnega sedanjika. Z 'na' zapisujem pomen *na*-sedanjika = potekovnega sedanjika.

(3) Svahilščina. Prva oseba ednine preteklika, npr. *nilisoma* 'jaz sem bral', tj. *ni-li-soma*, se pogosto glasi *nalisoma* (Perrott 1957: 36). Zadnja oblika se pravilno razčleni v *n-ali-soma*, kjer je *-ali-* verjetno vzporedna predpona preteklika (Nurse in Hinnebusch 1993: 412). V knjižnem jeziku se je predpona *-ali-* ohranila samo v prvi osebi ednine (seveda preteklika). (Predpona *n-* je nastala iz *ni-* 'jaz' z izpahom *i-* ja pred samoglasnikom.)

Dvojnici: (prva oseba ednine preteklika) *-li-* in *-ali-*. – Ko bi bil zajet celoten preteklik, bi moralo biti povezovanje vzporedno, kajti glagolski časi so semantične narave. Vendar se predpona *-ali-* rabi samo v prvi osebi ednine. Torej deluje pričakovano križno povezovanje.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat$ (*-li-*, *-ali-*) / predpona preteklika

Tj., predpona *-li-* je bolj naravna od predpone *-ali-* po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / pogostno

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v prvi osebi ednine preteklika) med predponama *-li-* in *-ali-*, tako da je ena bolj pogostna, druga pa manj pogostna, tedaj teži predpona *-li-*, da bi bila manj pogostna, in predpona *-ali-* teži, da bi bila bolj pogostna. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med bolj in manj pogostnim. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med *-li-/ -ali-* in bolj/manj pogostnim. Točka (a) bi zahtevala dodatne izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da približe utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v prvi osebi ednine preteklika) med predponama *-li-* in *-ali-*, tako da je ena bolj pogostna, druga pa manj pogostna, tedaj teži predpona *-li-*, da bi bila bolj pogostna, in predpona *-ali-* teži, da bi bila manj pogostna.

6. Opombe

(4) Svahilščina. Enozložni glagoli in dva dvozložna se morajo okrepiti z najmanj eno predpono (navadno je to predpona nedoločnika *ku-*), šele iz take razširjene tvorbe se tvorijo glagolski časi. Npr. *-fa* 'umreti' se navadno okrepi v *ku-fa* (Perrott 1957: 37).

Dvojnici: $\pm$ predpona za okrepitev glagolske osnove.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (–, +) / predpona za okrepitev glagolske osnove

Tj., odsotnost predpone je bolj naravna kot navzočnost predpone. – Po načelu najmanjšega napora, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med navzočnostjo in odsotnostjo predpone za okrepitev glagolske osnove, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži navzočnost predpone, da bi bila sprejemljiva, in odsotnost predpone teži, da ne bi bila sprejemljiva. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med navzočnostjo in odsotnostjo predpone za okrepitev glagolske osnove ter (b) da jezik dela razliko

med sprejemljivim in nesprejemljivim. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med navzočnostjo/odsotnostjo predpone in (ne)sprejemljivim. Točka (a) bi zahtevala dodatne izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da približe utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči med navzočnostjo in odsotnostjo predpone za okrepitev glagolske osnove, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži navzočnost predpone, da ne bi bila sprejemljiva, in odsotnost predpone teži, da bi bila sprejemljiva.

6. Opombe

6.1. Med glagole, ki se ravna po tej izpeljavi, spadajo vsi enozložni; npr. *-fa* 'umreti'. Zato mora biti v slovnici pravilo: enozložni glagol à $+[izpeljava\ (4)]$. Sem sodita tudi dva dvozložna glagola: *-isha* 'končati' in *-enda* 'iti'. V svojih slovarskih zapisih morata imeti oznako $\gg+[izpeljava\ (4)]\ll$. Vsi preostali glagoli imajo oznako $-[izpeljava\ (4)]$.

6.2. Nekateri glagolski časi glagolov, omenjenih v točki 6.1, se ne ravna po tej izpeljavi, npr. navadni sedanjik: *a-ja* 'on(a) prihaja'. Zato so potrebna pravila naslednje vrste: navadni sedanjik à $-[izpeljava\ (4)]$.

6.3. Po svahilskem pravopisu se sestavine besede ne ločujejo z vezajem. Npr. moj zapis *a-ja* 'on(a) prihaja' se v resnici piše *aja*. (Svahilščina rabi latinično pisavo.)

(5) Svahilščina. Samostojni osebni zaimki (rabijo se samo pod poudarkom): prva oseba ednine *mimi*, druga oseba ednine *wewe*, tretja oseba ednine *yeye*; prva oseba množine *sisi*, druga oseba množine *ninyi*, tretja oseba množine *wan* (Perrott 1957: 35).

Trojčki: prva, druga in tretja slovnična oseba. – Izpeljava deluje v nenaravnem okolju, ker se samostojni osebni zaimki rabijo samo poudarjeno. Soodnosna lestvica okolja se glasi: $>nat\ (-, +) / \text{poudarjeno}$.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat\ (1\ 2\ 3) / \text{hierarhija slovničnih oseb}$

Tj., prva oseba je kot oseba govorečega bolj naravna od druge osebe; druga oseba je kot oseba ogovorjenega bolj naravna od tretje osebe. – Po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2a. $>nat\ ([j]\ [w]\ [m]) / \text{glasovna hierarhija ednine}$

Tj., drsnik $[j]$ je bolj naraven od drsnika $[w]$; drsnik $[w]$ je bolj naraven od nosnika $[m]$. Glasovno je torej $[j]$ najbolj naraven, $[m]$ najmanj naraven.

1.2b. $>nat\ ([w]\ [n]\ [s]) / \text{glasovna hierarhija množine}$

Tj., drsnik $[w]$ je bolj naraven od nosnika $[n]$; nosnik $[n]$ je bolj naraven od pripornika $[s]$. Glasovno je torej $[w]$ najbolj naraven, $[s]$ najmanj naraven.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri poudarjenih osebnih zaimkih v ednini) med prvo, drugo in tretjo slovnično osebo, tako da se te osebe povezujejo z glasovi [j], [w] in [m], tedaj teži prva oseba, da bi se povezala z [m], druga oseba teži, da bi se povezala z [w], in tretja oseba teži, da bi se povezala z [j]. Q.E.D.

Če jezik loči (pri poudarjenih osebnih zaimkih v množini) med prvo, drugo in tretjo slovnično osebo, tako da se te osebe povezujejo z glasovi [w], [n] in [s], tedaj teži prva oseba, da bi se povezala z [s], druga oseba teži, da bi se povezala z [n], in tretja oseba teži, da bi se povezala z [w]. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med tremi slovničnimi osebami, (b) da jezik dela razliko med samostojnimi osebnimi zaimki v ednini in (c) da jezik dela razliko med samostojnimi osebnimi zaimki v množini. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med slovničnimi osebami in samostojnimi osebnimi zaimki. Točke (a)—(c) bi zahtevale dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri poudarjenih osebnih zaimkih v ednini) med prvo, drugo in tretjo slovnično osebo, tako da se te osebe povezujejo z glasovi [j], [w] in [m], tedaj teži prva oseba, da se ne bi povezala z [m], druga oseba teži, da se ne bi povezala z [w], in tretja oseba teži, da se ne bi povezala z [j].

Če jezik loči (pri poudarjenih osebnih zaimkih v množini) med prvo, drugo in tretjo slovnično osebo, tako da se te osebe povezujejo z glasovi [w], [n] in [s], tedaj teži prva oseba, da se ne bi povezala z [s], druga oseba teži, da se ne bi povezala z [n], in tretja oseba teži, da se ne bi povezala z [w].

6. Opombe

6.1. Glasovna hierarhija naravne skladnje je predstavljena v izpeljavi (1), točka 6.2.

6.2. V svahilščini je hierarhija edninskih oseb neodvisna od hierarhije množinskih oseb. (Več v točki 6.3.) Ni vedno tako, saj iz slovenščine vemo, da je ozka povezava (i) med tretjo osebo osebnih zaimkov vseh števil (*on-*) ter (ii) med množino in dvojino osebnih zaimkov (*mi*, *midva*).

6.3. Izgovarjava angleških osebnih zaimkov v imenovalniku: ednina 1. *I*, 2. *you*, 3. *he/she/it*; množina 1. *we*, 2. *you*, 3. *they*. Vsi ti osebni zaimki se ravna po glasovni hierarhiji naravne skladnje. Sledijo podrobnosti. Ednina: *I* vsebuje samo dvoglasnik, *you* obeh števil bo na vrsti malo kasneje, *he* in *she* vsebujeta pripornik, *it* vsebuje zapornik in manj naravno zlogovno zgradbo, namreč VC namesto bolj naravne zgradbe CV drugih osebnih zaimkov. Množina: *we* vsebuje drsnik in [i:], *they* vsebuje pripornik. *You* vsebuje drsnik ter najmanj naravni samoglasnik [u:] (medtem ko *we* vsebuje bolj naravni [i:]), a mu naravnost nekoliko (koliko?)

veča ponavljanje (enaka oblika v obeh številih). Preseneča (moti) le, da hierarhija v množini ni obrnjena (saj zahteva množina navadno križno povezovanje, če zahteva ednina vzporedno povezovanje (kakor ednina res tukaj)). To se pojasni z okoliščino, da množinski osebni zaimki niso množina k edninskim osebnim zaimkom, saj npr. 'mi' ni 'jaz' + 'jaz' (+ 'jaz' itd.). Navedeno o množini velja tudi za dvojino.

(6) Svahilščina. Osebni zaimki kot predpone. Ednina 1. *ni-*, 2. *u-*, 3. *a-*. Množina 1. *tu-*, 2. zložni *m-*, 3. *wa-* (Perrott 1957: 35).

Trojčki: prva, druga in tretja slovnična oseba. – Okolje je nenaravno: predpone.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (1 2 3) / hierarhija slovničnih oseb

Tj., prva oseba je kot oseba govorečega bolj naravna od druge osebe; druga oseba je kot oseba ogovorjenega bolj naravna od tretje osebe. – Po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2a. >nat ([a] [u] [n]) / glasovna hierarhija ednine

Tj., samoglasnik [a] je bolj naraven od samoglasnika [u]; samoglasnik [u] je bolj naraven od nosnika [n]. Glasovno je torej [a] najbolj naraven, [n] najmanj naraven.

1.2b. >nat ([w] [m] [t]) / glasovna hierarhija množine

Tj., drsnik [w] je bolj naraven od nosnika [m]; nosnik [m] je bolj naraven od zapornika [t]. Glasovno je torej [w] najbolj naraven, [t] najmanj naraven.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri predponskih osebnih zaimkih v ednini) med prvo, drugo in tretjo slovnično osebo, tako da se te osebe povezujejo z glasovi [a], [u] in [n], tedaj teži prva oseba, da bi se povezala z [n], druga oseba teži, da bi se povezala z [u], in tretja oseba teži, da bi se povezala z [a]. Q.E.D.

Če jezik loči (pri predponskih osebnih zaimkih v množini) med prvo, drugo in tretjo slovnično osebo, tako da se te osebe povezujejo z glasovi [w], [m] in [t], tedaj teži prva oseba, da bi se povezala z [t], druga oseba teži, da bi se povezala z [m], in tretja oseba teži, da bi se povezala z [w]. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med tremi slovničnimi osebami, (b) da jezik dela razliko med predponskimi osebnimi zaimki v ednini in (c) da jezik dela razliko med predponskimi osebnimi zaimki v množini. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med slovničnimi osebami in predponskimi osebnimi zaimki. Točke (a) – (c) bi zahtevale dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri predponskih osebnih zaimkih v ednini) med prvo, drugo in tretjo slovnično osebo, tako da se te osebe povezujejo z glasovi [a], [u] in [n], tedaj teži prva oseba, da se ne bi povezala z [n], druga oseba teži, da se ne bi povezala z [u], in tretja oseba teži, da se ne bi povezala z [a].

Če jezik loči (pri predponskih osebnih zaimkih v množini) med prvo, drugo in tretjo slovnično osebo, tako da se te osebe povezujejo z glasovi [w], [m] in [t], tedaj teži prva oseba, da se ne bi povezala z [t], druga oseba teži, da se ne bi povezala z [m], in tretja oseba teži, da se ne bi povezala z [w].

6. Opombe

6.1. Glasovna hierarhija naravne skladnje je predstavljena v izpeljavi (1), točka 6.2.

6.2. Glasovna hierarhija predpon in pripon za osebne zaimke ni vedno tako dosledna kot v svahilščini. Med motečimi dejavniki so: 1. Delovanje glasovnih sprememb. 2. Vloga podhierarhij, predvsem za vključujočo in izključujočo prvo (včasih tudi drugo) osebo. 3. Vloga ničte pone za osebni zaimek. Ali jo smemo uvrščati v glasovno hierarhijo? Ali ničta pona lahko pomeni, da jezik tiste glagolske osebe nima? 4. Vloga enakih osebnih zaimkov za različne osebe. 5. Včasih se rabijo različne pone za različne glagolske kategorije (npr. en nabor za prihodnjik, drugi nabor za vse preostalo). 6. Ni jasno, ali je tretja oseba v istem sistemu osebkov kot prva in druga oseba (opozoril Lyons 1977: 638). 7. Sistem zaimenskih osebkov je v ergativnih jezikih drugačen kot v (imenovalniško-)tožilniških jezikih. 8. Razlikovanje zaimenskih osebkov po spolu, zlasti v tretji osebi. 9. Glasovna odvisnost predponskih zaimkov od soodnosnih samostojnih zaimkov (za katere ne veljajo enake omejitve kot za predponске zaimke). 10. Težavno je razlikovanje med ponskimi in naslonskimi zaimki.

(7) Svahilščina. Velelnik premore oblike samo za drugo glagolsko osebo. Trdilni velelnik je najpreprostejša glagolska oblika, npr. *soma* 'beri'. Množino tvori s pripono, npr. *some-ni* 'berite', in je sploh edina glagolska oblika tvornika, ki se tvori s pripono (Perrott 1957: 46). Ker so pripone bolj naravne od predpon, sledi, da je trdilni velelnik zanesljivo najbolj naravna glagolska oblika svahilščine.

Dvojnici: *soma* in *some-ni*. – Ker rabi trdilni velelnik priponsko obrazilo, je okolje izpeljave naravno, torej deluje vzporedno povezovanje.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (*soma*, *some-ni*) / trdilni velelnik

Tj., oblika *soma* je bolj naravna od oblike *some-ni*. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (ednina, množina)

Tj., ednina je bolj naravna od množine. – Ednina je v številnih jezikih kodirana ničto, zato je naravna po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri trdilnem velelniku) med oblikama *soma* in *some-ni*, tako da se ena rabi v ednini, druga pa v množini, tedaj teži oblika *soma*, da bi se rabila v ednini, in oblika *some-ni* teži, da bi se rabila v množini. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela pri trdilnem velelniku razliko med oblikama *soma* in *some-ni* in (b) da jezik dela razliko med ednino in množino. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med *soma/some-ni* in ednino/množino. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri trdilnem velelniku) med oblikama *soma* in *some-ni*, tako da se ena rabi v ednini, druga pa v množini, tedaj teži oblika *soma*, da bi se rabila v množini, in oblika *some-ni* teži, da bi se rabila v ednini.

6. Opombe

6.1. Na podlagi svahilskih razmer smemo sklepati, da je tudi v vseh drugih jezikih, npr. v slovenščini, trdilni velelnik druge osebe najbolj naravna oblika glagolskega sestava. Tako razumemo, zakaj je trdilni velelnik druge osebe ednine po jezikih opazno kratek. Prim. (pri slovenskem glagolu *teči*) *tec-i* itd. (nasproti sedanjiku *teč-em* itd.; [c] je bolj naraven od [č]).

6.2. Desetletja sem v zvezi z velelnikom raznih jezikov omahoval med mnenjem, da je velelnik najbolj naravna glagolska oblika sploh, in mnenjem, da je od velelnika bolj naraven sedanjik. To drugo mnenje svahilščina dokončno zavrača.

6.3. Velelnik sprejema poleg pripone tudi predpone, npr. glagol *-pa* 'dati', ima m.dr. velelno obliko *ni-pe* 'daj mi' s predpono *ni-*. Vendar ni raba nobene predpone omejena samo na velelnik, tako da morebitne predpone ne vplivajo na (ne) naravnost trdilnega velelnika.

6.4. Razloček med *soma* in *some-* je razložen v izpeljavi (8).

(8) Svahilščina. Če trdilni ali zanikani velelnik na izglasni *a* vsebuje eno ali več pon, se končni *a* zamenja z *e*, npr. glagol *-pa* 'dati' se s predpono *ni-* 'meni' ne glasi *ni-pa*, temveč *ni-pe* 'daj mi' (Perrott 1957: 47). (Ne končujejo se vsi velelniki na *a*, npr. *rud-i* 'vrni se'.)

Dvojnici: goli in negoli velelnik. – Ker je vključen tudi trdilni velelnik, je okolje izpeljave naravno.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (+, -) / goli velelnik

Tj., goli velelnik je bolj naraven od negolega. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat ([a], [e]) / končni glas glagolske osnove v velelniku

Tj., samoglasnik [a] je bolj naraven od samoglasnika [e]. – V skladu z glasovno hierarhijo naravne skladnje (kjer je [a] najbolj naravni samoglasnik).

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med golim in negolim velelnikom, tako da se eden konča na [a], drugi pa na [e], tedaj teži goli velelnik, da bi se končal na [a], in negoli velelnik teži, da bi se končal na [e]. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med golim in negolim velelnikom in (b) da jezik dela razliko med končnim [a] in končnim [e]. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med (ne)golim velelnikom in samoglasnikoma [a] in [e]. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči med golim in negolim velelnikom, tako da se eden konča na [a], drugi pa na [e], tedaj teži goli velelnik, da bi se končal na [e], in negoli velelnik teži, da bi se končal na [a].

6. Opombe

6.1. Glasovna hierarhija naravne skladnje je predstavljena v izpeljavi (1), točka 6.2.

(9) Svahilščina. Zanikani velelnik se tvori iz trdilnega s predpono *si-*, npr. trdilno *soma* 'beri', zanikano *si-some* 'ne beri', *si-some-ni* 'ne berite' (Perrott 1957: 47).

Dvojnici: trdilni in zanikani velelnik. – Trdilni velelnik je naraven, zanikani je nenaraven, okolje izpeljave je zato naravno (privzeto).

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (trdilni, zanikani) / velelnik

Tj., trdilni velelnik je bolj naraven od zanikanega. – Po jezikih so zanikani velelniki domala vedno kodirani obilneje kot trdilni. Zato je trdilni velelnik naraven po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (–, +) / predpona *si-*

Tj., odsotnost predpone *si-* je bolj naravna od njene navzočnosti. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med trdilnim in zanikanim velelnikom, tako da ima eden predpono *si-*, drugi pa ne, tedaj teži trdilni velelnik, da ne bi imel predpone *si-*, in zanikani velelnik teži, da bi imel predpono *si-*. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med trdilnim in zanikanim velelnikom in (b) da jezik dela razliko med navzočnostjo in odsotnostjo predpone *si-*. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med velelnikom in predpono *si-*. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči med trdilnim in zanikanim velelnikom, tako da ima eden predpono *si-*, drugi pa ne, tedaj teži trdilni velelnik, da bi imel predpono *si-*, in zanikani velelnik teži, da ne bi imel predpone *si-*.

6. Opombe

6.1. Da je trdilni velelnik bolj naraven od zanikanega, se vidi (tudi) po okoliščini, da se trdilnost velelnika izraža s pripono (glej izpeljavo (7)), zanikanost velelnika pa s predpono (o tem ta izpeljava).

(10) Svahilščina. Zanikani velelnik se rabi le malo, nadomešča ga konjunktiv. Druga oseba zanikanega konjunktiva glagola 'brati' se glasi *u-si-some* v ednini in *m-si-some* v množini (*m-* je zložni [m]!) (Perrott 1957: 47—48).

Dvojnici: zanikani velelnik in konjunktiv. – Zanikani velelnik je nenaraven, konjunktiv (tako zanikani kot nezanikani) tudi, torej je okolje izpeljave nenaravno. Nenaravnost konjunktiva je razvidna iz lestvice >nat (povedni naklon, konjunktiv); povedni naklon je po jezikih pogosto kodiran ničto.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (zanikani velelnik, konjunktiv) / druga oseba

Tj., zanikani velelnik je bolj naraven od konjunktiva. – Konjunktiv ima v nasprotju z zanikanim velelnikom tudi osebila, torej je nenaraven po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / pogostno

Tj., bolj pogostno je naravnejše od manj pogostnega. – To je kar načelo pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med zanikanim velelnikom in konjunktivom, tako da je eden bolj, drugi manj pogosten, tedaj teži zanikani velelnik, da bi bil manj pogosten, in konjunktiv teži, da bi bil bolj pogosten. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med zanikanim velelnikom in konjunktivom in (b) da jezik dela razliko med bolj in manj pogostnim. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med zanikanim velelnikom/konjunktivom in večjo/manjšo pogostnostjo. Točka (a) bi zahtevala dodatne izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da поблиže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči med zanikanim velelnikom in konjunktivom, tako da je eden bolj, drugi manj pogosten, tedaj teži zanikani velelnik, da bi bil bolj pogosten, in konjunktiv teži, da bi bil manj pogosten.

6. Opombe

Da se predpone vedejo nenaravno, je razvidno tudi iz množine samostalnikov. Samostalniki se delijo na osem spolov. Tu bomo ponazorili samo enega.

(11) Svahilščina. Samostalniki enega med spoli imajo v ednini predpono *ki-*, v množini pa *vi-*. Npr. ednina *ki-tu* 'snovna stvar', množina *vi-tu* (Perrott 1957: 6).

Dvojnici: (predponi za samostalnike in prilastke) *ki-* in *vi-*.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (*vi-*, *ki-*) / predpona

Tj., predpona *vi-* je bolj naravna od predpone *ki-*. – [k] je kot zapornik med najmanj naravnimi glasovi.

1.2. >nat (ednina, množina)

Tj., ednina je bolj naravna od množine. – Ednina je v številnih jezikih kodirana ničto, zato je naravna po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri samostalnikih in prilastkih) med predponama *ki-* in *vi-*, tako da se ena rabi v ednini, druga pa v množini, tedaj teži predpona *ki-*, da bi se rabila v ednini, in predpona *vi-* teži, da bi se rabila v množini. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med predponama *ki-* in *vi-* ter (b) da jezik dela razliko med ednino in množino. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med *ki-/vi-* in ednino/množino. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri samostalnikih in prilastkih) med predponama *ki-* in *vi-*, tako da se ena rabi v ednini, druga pa v množini, tedaj teži predpona *ki-*, da bi se rabila v množini, in predpona *vi-* teži, da bi se rabila v ednini.

6. Opombe

6.1. Glasovna hierarhija naravne skladnje je predstavljena v izpeljavi (1), točka

6.2.

(12) Svahilščina. Predpone za stavčni člen predmet se glasijo enako kot predpone za osebek. Izjema: predpone za predmet, ki +človeško, so deloma drugačne (Perrott 1957: 38–39).

Dvojnici: [predpone za osebek = predpone za predmet] in [predpone za osebek $\neq$ predpone za predmet].

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat$ ([predpone za osebek = predpone za predmet], [predpone za osebek $\neq$ predpone za predmet])

Tj., možnost [predpone za osebek = predpone za predmet] je bolj naravna kot možnost [predpone za osebek $\neq$ predpone za predmet]. – Prva možnost vsebuje posnemanje in posnemanje je potek. Vsi poteki so naravni po načelu o potekih, točka (e) v seznamu aksiomov.

1.2. $>nat$ (+, –) / človeško

Tj., +človeško je bolj naravno kot –človeško. – Udeleženca v sporazumevanju sta +človeško, zato je +človeško naravno po načelu govorečega in odgovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med možnostma [predpone za osebek = predpone za predmet] in [predpone za osebek $\neq$ predpone za predmet], tako da se ena možnost rabi za +človeško, druga pa za –človeško, tedaj teži možnost [predpone za osebek = predpone za predmet], da bi se rabila za –človeško, in možnost [predpone za osebek $\neq$ predpone za predmet] teži, da bi se rabila za +človeško. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med možnostma [predpone za osebek = predpone za predmet] in [predpone za osebek $\neq$ predpone za predmet] ter (b) da jezik dela razliko med +človeškim in –človeškim. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med obema možnostma in $\pm$ človeško. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči med možnostma [predpone za osebek = predpone za predmet] in [predpone za osebek $\neq$ predpone za predmet], tako da se ena možnost rabi za +človeško, druga pa za –človeško, tedaj teži možnost [predpone za osebek = predpone za predmet], da bi se rabila za +človeško, in možnost [predpone za osebek $\neq$ predpone za predmet] teži, da bi se rabila za –človeško.

6. Opombe

(13) Svahilščina. Samo knjižni jezik. Če je stavčni člen predmet določni, ga v glagolu spremlja predpona za predmet. Npr. *kitabu changu umekileta?* moja knjiga si jo prinesel 'ali si prinesel mojo knjigo?' (Perrott 1957: 40).

Dvojnici: $\pm$ določni predmet.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat$ (+, –) / določni predmet

Tj., določno je bolj naravno od nedoločnega. – Udeleženca sporazumevanja sta +določno. Zato je +določno naravno po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (–, +) / predpona predmeta v glagolu

Tj., odsotnost predpone je bolj naravna kot navzočnost predpone. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v knjižnem jeziku) med določnim in nedoločnim predmetom, tako da enega spremlja v glagolu predpona predmeta, drugega pa v glagolu ne spremlja predpona predmeta, tedaj teži določni predmet, da bi ga v glagolu spremljala predpona predmeta, in nedoločni predmet teži, da ga v glagolu ne bi spremljala predpona predmeta. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med knjižnim in neknjižnim jezikom, (b) da jezik dela razliko med določnim in nedoločnim predmetom in (c) da jezik dela razliko med navzočnostjo in odsotnostjo predpone predmeta v glagolu. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med (ne)določnim predmetom in navzočnostjo/odsotnostjo predpone predmeta v glagolu. Točke (a) – (c) bi zahtevale dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v knjižnem jeziku) med določnim in nedoločnim predmetom, tako da enega spremlja v glagolu predpona predmeta, drugega pa v glagolu ne spremlja predpona predmeta, tedaj teži določni predmet, da bi ga v glagolu ne spremljala predpona predmeta, in nedoločni predmet teži, da bi ga v glagolu spremljala predpona predmeta.

6. Opombe

6.1. V neknjižnem jeziku so razmere drugačne. Obravnavane so v izpeljavi (14).

(14) Svahilščina. V neknjižnem jeziku je določni stavčni člen predmet obvezno spremljan od predpone za predmet v glagolu, če stoji predmet pred glagolom. Npr. *kitabu changu umekileta?* moja knjiga si jo prinesel 'ali si prinesel mojo knjigo?' Če stoji predmet za glagolom, predpona za predmet v glagolu ni obvezna. Npr. *ume(ki)leta kitabu changu?* si (jo) prinesel moja knjiga (Perrott 1957: 39–40).

Dvojnici: določni predmet pred in za glagolom.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (pred glagolom, za glagolom) / določni predmet

Tj. določni predmet pred glagolom je bolj naraven kot določni predmet za glagolom. – Osnovni besedni red svahilščine je SVO, zato ogovorjeni pričakuje

predmet za glagolom, torej mora ta najbolj ugodna možnost biti omenjena na mestu B lestvice. (Mesto B je ugodno za ogovorjenega.)

1.2. >nat (–, +) / predpona predmeta v glagolu

Tj., odsotnost predpone je bolj naravna kot navzočnost predpone. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.2:

1.2.1. >nat (±, +) / predpona predmeta v glagolu

Lestvica 1.2.1 je dovoljene razširjene oblike >nat (A+B, B) in je utemeljena, ker je utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.2.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v neknjižnem jeziku) med določnim predmetom pred glagolom in določnim predmetom za glagolom, tako da eno možnost spremlja v glagolu predpona predmeta obvezno in da drugo možnost spremlja v glagolu predpona predmeta neobvezno, tedaj teži določni predmet pred glagolom, da bi ga v glagolu spremljala predpona predmeta obvezno, in določni predmet za glagolom teži, da bi ga v glagolu spremljala predpona predmeta neobvezno. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med določnim predmetom pred in za glagolom in (b) da jezik dela razliko med obvezno in neobvezno predpono v glagolu. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med predmetom, ki stoji pred/za glagolom, in (ne)obveznostjo predpone v glagolu. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v neknjižnem jeziku) med določnim predmetom pred glagolom in določnim predmetom za glagolom, tako da eno možnost spremlja v glagolu predpona predmeta obvezno in da drugo možnost spremlja v glagolu predpona predmeta neobvezno, tedaj teži določni predmet pred glagolom, da bi ga v glagolu spremljala predpona predmeta neobvezno, in določni predmet za glagolom teži, da bi ga v glagolu spremljala predpona predmeta obvezno.

6. Opombe

6.1. V knjižnem jeziku so razmere drugačne. Obravnavane so v izpeljavi (13).

(15) Svahilščina. Predponi za stavčni člen predmet vedno sledi zlogovna meja, prek katere pojavi sandhija niso mogoči. Npr. *na-ki-ona ki-tabu* 'vidim knjigo': predpona predmeta *-ki-* ne doživlja sandhija (moja domneva na podlagi Perrott 1957: 39). (Pričakoval bi, da bi se prva beseda zgleda glasila *ni-na-ki-ona* jaz – sedanjik – predpona predmeta – videti.)

Dvojnici: (predpona predmeta) ±zlogovna meja za predpono predmeta

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (–, +) / zlogovna meja za predpono predmeta

Tj., odsotnost zlogovne meje je bolj naravna kot navzočnost zlogovne meje.
– Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.1. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (f) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (znotraj glagola) med navzočnostjo in odsotnostjo zlogovne meje za predpono predmeta, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži navzočnost zlogovne meje za predpono predmeta, da bi bila sprejemljiva, in odsotnost zlogovne meje za predpono predmeta teži, da ne bi bila sprejemljiva. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med navzočnostjo in odsotnostjo zlogovne meje za predpono predmeta in (b) da jezik dela razliko med sprejemljivim in nesprejemljivim. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med zlogovno mejo in (ne)sprejemljivostjo. Točka (a) bi zahtevala dodatne izpeljave. Točka (b) je v naravni skladnji aksiomska in se ne da pobliže utemeljevati.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (znotraj glagola) med navzočnostjo in odsotnostjo zlogovne meje za predpono predmeta, tako da je ena možnost sprejemljiva, druga pa ne, tedaj teži navzočnost zlogovne meje za predpono predmeta, da ne bi bila sprejemljiva, in odsotnost zlogovne meje za predpono predmeta teži, da bi bila sprejemljiva.

6. Opombe

6.1. Predpona predmeta *-m-* za +človeško tretjo osebo ednine se pred začetnim samoglasnikom glagolske osnove spremeni v *-mw-*. Npr. pričakovano *a-m-ona* 'on vidi njega' postane *a-mw-ona* brez zlogovne meje med predpono in osnovo (Perrott 1957: 39). Slovarski zapis predpone predmeta *-m-* mora zato vsebovati oznako »–[izpeljava (15)]«.

(16) Svahilščina. Predpone za osebek so pogosto na (levem) robu glagolske oblike in jih učbeniki zato radi zapisujejo z vezajem na desni: *p-*. Predpone za predmet so vedno v stiku z glagolsko osnovo, torej navadno niso na robu glagolske oblike, zato jih učbeniki radi zapisujejo z vezajem na obeh straneh: *-p-*.

Dvojnici: osebek in predmet kot predpona glagola.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (osebek, predmet) / predpona

Tj., osebek je bolj naraven od predmeta. – Osebek je najpogostnejši stavčni člen, zato naraven po načelu pogostnosti, točka (č) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (bolj, manj) / včlenjeno v glagol

Tj., kar je bolj včlenjeno v glagol, je naravnejše kot tisto, kar je manj včlenjeno v glagol. – Po načelu o včlenjenosti v zgradbo, točka (c) v seznamu aksiomov.

2. Deluje križno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči med predponskim osebkom in predponskim predmetom, tako da je eden bolj včlenjen v svojo zgradbo, drugi pa manj, tedaj teži predponski osebek, da bi bil manj včlenjen v svojo zgradbo, in predponski predmet teži, da bi bil bolj včlenjen v svojo zgradbo. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med predponskim osebkom in predponskim predmetom in (b) da jezik dela razliko med večjo in manjšo včlenjenostjo v glagol. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med osebkom/predmetom in večjo/manjšo včlenjenostjo v glagol. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči med predponskim osebkom in predponskim predmetom, tako da je eden bolj včlenjen v svojo zgradbo, drugi pa manj, tedaj teži predponski osebek, da bi bil bolj včlenjen v svojo zgradbo, in predponski predmet teži, da bi bil manj včlenjen v svojo zgradbo.

6. Opombe

(17) Svahilščina. Predpona za stavčni člen predmet je v drugi in tretji osebi množine enaka. Npr. *anawapiga* pomeni 'tepe vas' in 'tepe jih'. Da bi pri sporazumevanju ne bilo težav, se ob predponskem predmetu druge osebe množine 'vas' namesto pričakovanega povednega naklona rabi velelnik množine s pomenom povednega naklona (Brauner in Bantu 1967: 147–48).

Dvojnici: (predpona za predmet) 2. oseba množine in preostale osebe/števila. – V izpeljavi sodeluje poleg oblik s predponami tudi oblika za velelnik množine, ki pa se dela s pripono. Ker so pripone bolj naravne od predpon, se uveljavlja privzeto vzporedno povezovanje.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (2. oseba množine, drugo) / predpona za predmet

Tj., predpona za predmet v 2. osebi množine je bolj naravna kot druge predpone za predmet. – Predpona za predmet v 2. osebi množine je oblikovno enaka predponi za predmet v 3. osebi množine, zato je predpona za predmet v 2. osebi množine težavna za dekodiranje, in mora torej biti omenjena na mestu A lestvice. Po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (velelnik množine, povedni naklon)

Tj., velelnik množine je bolj naraven od povednega naklona. – Povedni naklon se dela s samimi predponami, velelnik množine pa s pripono, in je zato naravnejši od povednega naklona. Razmerje med priponami in predponami ureja tipološko načelo, točka (g) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri predponi za predmet) med predpono za 2. osebo množine in drugimi predponami, tako da se ena možnost namesti v povedni naklon, druga možnost pa v velelnik za množino, tedaj teži predpona za 2. osebo množine, da bi se nameščala v velelnik množine, in druge predpone za predmet težijo, da bi se nameščale v povedni naklon. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko (pri predponah za predmet) med 2. osebo množine in drugimi oblikami in (b) da jezik dela razliko med povednim naklonom in velelnikom množine. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med predpono za 2. osebo množine in drugimi predponami ter med povednim naklonom in velelnikom množine. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri predponi za predmet) med predpono za 2. osebo množine in drugimi predponami, tako da se ena možnost namesti v povedni naklon, druga možnost pa v velelnik za množino, tedaj teži predpona za 2. osebo množine, da bi se nameščala v povedni naklon, in druge predpone za predmet težijo, da bi se nameščale v velelnik množine.

6. Opombe

(18) Svahilščina. Stavek z vezjo. Če je v nikalnem stavku povedkovo določilo abstraktnega pomena, je pomen stavka trdilni; npr. nikalni stavek 'to ni bilo veselje' ima trdilni pomen 'to je bilo veselje'. Če je v nikalnem stavku povedkovo določilo konkretnega pomena, je tudi pomen stavka nikalni; npr. nikalni stavek 'to ni prijatelj' ima res ta nikalni pomen (Brauner in Bantu 1967: 155).

Dvojnici: samostalnik abstraktnega in konkretnega pomena v povedkovem določilu. – Ker je stavek nikalni, je okolje nenaravno. A ker sta lestvici 1.1 in 1.2 semantične narave, je križno povezovanje zamrznjeno.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (abstraktni, konkretni) / samostalnik v povedkovem določilu

Tj., samostalnik abstraktnega pomena je bolj naraven kot samostalnik konkretnega pomena. – Ogovorjeni ima težave z dekodiranjem abstraktnega samostalnika, zato mora biti abstraktni samostalnik omenjen na mestu A lestvice po načelu o govorečem in ogovorjenem, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (trdilni, nikalni) / pomen stavka

Tj., trdilni pomen stavka je bolj naraven kot nikalni pomen stavka. – Stavki s trdilnim pomenom se navadno kodirajo ničto, in so zato naravni po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (v povedkovem določilu nikalnega stavka) med samostalnikom konkretnega in abstraktnega pomena, tako da je ena možnost povezana s trdilnim pomenom stavka, druga možnost pa z nikalnim pomenom stavka, tedaj teži samostalnik konkretnega pomena, da bi se povezal z nikalnim pomenom stavka, in samostalnik abstraktnega pomena teži, da bi se povezal s trdilnim pomenom stavka. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med samostalnikom konkretnega in abstraktnega pomena v povedkovem določilu in (b) da jezik dela razliko med trdilnim in nikalnim pomenom stavka. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med samostalnikom konkretnega in abstraktnega pomena ter trdilnim/nikalnim pomenom stavka. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (v povedkovem določilu) med samostalnikom konkretnega in abstraktnega pomena, tako da je ena možnost povezana s trdilnim pomenom stavka, druga možnost pa z nikalnim pomenom stavka, tedaj teži samostalnik konkretnega pomena, da bi se povezal s trdilnim pomenom stavka, in samostalnik abstraktnega pomena teži, da bi se povezal z nikalnim pomenom stavka.

6. Opombe

6.1. Glede trdilnega pomena nikalnega stavka prim. slovensko *Če to ni bilo veselje!*

(19) Svahilščina. Podvojeni samostalniki, pridevniki in glagoli imajo oslabljeni pomen; npr. 'gozd gozd' pomeni 'nekaj gozdu podobnega'. Podvojeni prislovi imajo okrepljeni pomen; npr. 'hitro hitro' pomeni 'zelo hitro' (Brauner in Bantu 1967: 148–49).

Dvojnici: prislov in druge besedne vrste, vsi podvojeni. – Podvojitev je nenaravno okolje. A ker je lestvica 1.2 semantične narave, je križno povezovanje zamrznjeno.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (prislov, drugo)

Tj., prislov je bolj naraven kot druge besedne vrste. – Prislov je v primerjavi z drugimi besednimi vrstami majhen razred, zato naraven po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (d) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (okrepljeni, oslabljeni) / pomen podvojitve

Tj., okrepljeni pomen je bolj naraven od oslabljenega. – Okrepljeni pomen podvojitve je po jezikih bolj razširjen kot oslabljeni pomen podvojitve, zato je okrepljeni pomen naraven po tipološkem načelu, točka (g) v seznamu aksiomov.

2. Deluje vzporedno povezovanje.

3. Posledice:

Če jezik loči (pri podvojitvah) med prislovi in drugimi besednimi vrstami, tako da ima ena možnost okrepljeni pomen, druga možnost pa oslabljeni pomen, tedaj teži prislov, da bi imel okrepljeni pomen, in druge besedne vrste težijo, da bi imele oslabljeni pomen. Q.E.D.

4. Izpeljava ne more napovedati, (a) da jezik dela razliko med prislovi in drugimi besednimi vrstami in (b) da jezik dela razliko med okrepljenim in oslabljenim pomenom podvojitve. Izpeljava opisuje samo podrobnosti soigre med prislovi in drugimi besednimi vrstami z ene strani ter okrepljenim/oslabljenim pomenom z druge strani. Točki (a) in (b) bi zahtevali dodatne izpeljave.

5. Naravna skladnja je ovržena, če so v svahilščini naslednje razmere:

Če jezik loči (pri podvojitvah) med prislovi in drugimi besednimi vrstami, tako da ima ena možnost okrepljeni pomen, druga možnost pa oslabljeni pomen, tedaj teži prislov, da bi imel oslabljeni pomen, in druge besedne vrste težijo, da bi imele okrepljeni pomen.

6. Opombe

NAVEDENKE

- Allén, Sture (ur.), *Of thoughts and words: The relation between language and mind*. River Edge, NJ, World Scientific. 1995.
- Andersen, Henning, "Diphthongization". *Language* 48, 11–50. 1972.
- Anderson, Stephen R., in Paul Kiparsky (ur.), *A Festschrift for Morris Halle*. New York, Holt, Reinhart and Winston, 1973.
- Anderson, John M., "The non-autonomy of syntax". *Folia linguistica* 39, 223–50. 2005.
- Askedal, John Ole, "Zum Koordinationstyp 'syntaktische und Wortbildungsmittel'". V zborniku Roggausch (ur.) 2001, 215–31.
- Behaghel, Otto, *Deutsche Syntax*. Druga knjiga. Heidelberg, Winter. 1924.
- Bornemann, Eduard, in Ernst Risch, *Griechische Grammatik*. Druga izdaja. Frankfurt, Diesterweg. 1978.
- Brauner, Siegmund, in Joseph K. Bantu, *Lehrbuch des Swahili*. Druga izdaja. Leipzig, Enzyklopädie. 1967.
- Butt, John, in Carmen Benjamin, *A new reference grammar of modern Spanish*. Tretja izdaja. London, Arnold. 2000.
- Chomsky, Noam, *Syntactic structures*. The Hague: Mouton. 1957.
- Chomsky, Noam, in Morris Halle, *The sound pattern of English*. New York, Harper & Row. 1968.
- Croft, William, *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford, Oxford University Press. 2001.
- Croft, William, in D. Alan Cruse, *Cognitive linguistics*. Cambridge, Cambridge University Press. 2004.
- Dobrovoljc, Helena, *Slovenska teorija jezikovne naravnosti*. Ljubljana, Založba ZRC. 2005.
- Dressler, Wolfgang U., „Towards a natural morphology of compounding“. *Linguistica* 45, 29–40. 2005.
- Duden. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Šesta izdaja. Mannheim, Dudenverlag. 1998.
- Duden. *Die Grammatik*. Sedma izdaja. Mannheim, Dudenverlag. 2005.
- Dular, Janez, *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta. 1982.
- Gallmann, Peter, *Kategoriell komplexe Wortformen*. Tübingen, Niemeyer. 1990.
- Grande, Bencion Meerovič, *Vvedenie v sravnitel'noe izučenie semitskih jazykov*. Moskva, Nauka. 1972.

- Grošelj, Milan, »Philologa II«. *Razprave I*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. 1950, 109–32.
- Harris, Zellig, *Methods in structural linguistics*. Chicago, Chicago University Press. 1951.
- Havers, Wilhelm, *Handbuch der erklärenden Syntax*. Heidelberg, Winter. 1931.
- Henry, Alison, *Belfast English and Standard English: Dialect variation and parameter setting*. New York, Oxford University Press. 1995.
- Hofstadter, Douglas R., "Speechstuff and thoughtstuff: Musings on the resonances created by words and phrases via the subliminal perception of their buried parts". V zborniku Allén ur. 1995, 217–66. – Na ta članek me je 1995 opozoril Wayles Browne.
- Huddleston, Rodney, in Geoffrey K. Pullum, *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge, Cambridge University Press. 2002.
- Johnson, David E., in Paul M. Postal, *Arc pair grammar*. Guildford, N.J., Princeton University Press. 1980.
- Kiefer, Ferenc, in David M. Perlmutter (ur.), *Syntax und generative Grammatik*. Frankfurt, Athenaion. 1974.
- Kilani-Schoch, Marianne, in Wolfgang U. Dressler, *Morphologie naturelle et flexion du verbe français*. Tübingen, Narr. 2005.
- Leirbukt, Oddleif, "Über dativische Appositionen bei akkusativischem Bezugswort im Deutschen". *Linguistische Berichte* 55, 1–17. 1978.
- Lyons, John, *Semantics I*. Cambridge, Cambridge University Press. 1977.
- Manzini, M. Rita, in Leonardo M. Savoia, *I dialetti italiani e romanzi. Morfosintassi generativa*. 3 deli. Alessandria, Edizioni dell'Orso. 2005.
- Marušič, Franc, Andrew Ira Nevins in William Badecker, »The grammars of conjunction agreement in Slovenian«. http://www.ung.si/~fmarusic/pub/marusic&al_2012_conjunct_agreement_19sept.pdf
- Mayerthaler, Willi, *Morphologische Natürlichkeit*. Wiesbaden, Athenaion. 1981.
- Moravcsik, Edith A., »On the distribution of ergative and accusative patterns«. *Lingua* 45, 233–79. 1978.
- Nevins, Andrew, "Dual number and context-sensitive markedness". Rokopis, datiran 30. maja 2007.
- Nurse, Derek, in Thomas J. Hinnebusch, *Swahili and Sabaki. A linguistic history*. Berkeley, University of California Press. 1993.
- Orešnik, Janez, »Vabilo k preučevanju transformacijske generativne slovnice.« *Jezik in slovstvo* 12, 83–6. 1967.
- Orešnik, Janez, "On some weak preterite subjunctives of otherwise strong verbs in Modern Icelandic." *Arkiv för nordisk filologi* 86, 139–78. 1971.

- Orešnik, Janez, *Krepke in šibke dvojnice v skladnji. Strong and weak variants in syntax*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana, 1999.
- Orešnik, Janez, in Donald F. Reindl (ur.), *Sprachtypologie und Universalienforschung* 56/3. (Podnaslov številke časopisa: Slovenian from a typological perspective. On the occasion of the International Congress of Slavists in Ljubljana, 15–21 August 2003.) 2003.
- Peirce, Charles S., *Collected papers*. Cambridge, Harvard University Press. 1965.
- Perlmutter, David M., in Janez Orešnik, "Language particular rules and explanation in syntax." V zborniku Anderson in Kiparsky (ur.) 1973, 419–59.
- Prevoda:
- "Razlaganje sintaktičnih posebnosti." Institut Jožef Stefan, poročilo P-282. Ljubljana 1973. (*Slavistična revija* je objavo odklonila.)
- "Einzel sprachliche Regeln und Erklärung in der Syntax." V zborniku Kiefer in Perlmutter (ur.) 1974, 161–230.
- Perlmutter, David M. (ur.), *Studies in Relational Grammar 1*. Chicago, Chicago University Press. 1983.
- Perrott, Diane Valerie, *Swahili*. Druga izdaja. London, The English Universities Press. 1957.
- Postal, Paul M., *On raising*. Cambridge, Mass., The MIT Press. 1974.
- Postal, Paul M., "Some defective paradigms". *Linguistic Inquiry* 24, 347–64. 1993.
- Radford, Andrew, *Syntactic theory and the structure of English. A minimalist approach*. Cambridge, Cambridge University Press. 1997.
- Richtiges und gutes Deutsch*. Tretja izdaja. Mannheim, Dudenverlag. 1985.
- Schindler, Wolfgang, *Untersuchungen zur Grammatik appositionsverdächtiger Einheiten im Deutschen*. Tübingen, Niemeyer. 1990.
- Schmitt-Brandt, Robert, *Einführung in die Indogermanistik*. Tübingen/Basel, Francke. 1998.
- Siewierska, Anna, *Person*. Cambridge, Cambridge University Press. 2004.
- SS 2000 = Toporišič 2000.
- Steenwijk, Han, *The Slovene dialect of Resia San Giorgio*. Amsterdam: Rodopi. 1992.
- Toporišič, Jože, *Slovenska slovnica*. Četrta izdaja. Maribor, Obzorja. 2000.

STVARNO KAZALO

- Andersen, Henning 15 16 19
 Anderson, John M. 48
 Angleščina 14 24, angleščina Belfasta 59
 Askedal, John Ole 68
 Atrakcija 66 74 107 in nasl., v klasičnih jezikih 108 in nasl., v angleščini 107, *attractio inversa* 108 in nasl.
 Atrakcija med oziralnim zaimkom in odnosnico 109 in nasl.
 Behaghel, Otto 32
 Besedni red v slovenščini 65 66
 Binarnost 41
Biti 43
 Bohte, Zvonimir 40
 Bornemann in Risch (1978) 108
Boy 35 55
 Bračič, Stojan 78
 Brauner in Bantu (1967) 137—139
 Butt in Benjamin (2000) 82
 Cazinkić, Robert 24
 Chomsky in Halle *Glasovni ustroj angleščine* 35 55
 Chomsky, Noam 54
Collins Cobuild 14
 Croft, William 60
 Croft in Cruse (2004) 45
 Cvetko Orešnik, Varja 30 74 77 106
 Čuden, Darko 79
 Diagram 37
Dober dan 30, *dobro jutro* 33
 Dobrovoljc, Helena 18
 Dressler, Wolfgang 35 in nasl., 55
 Duden *Grammatik* (2005) 52
 Duden *Gutes und richtiges Deutsch* 29 32 68
 Dular, Janez 68
 Dva člena osebk v tesni zvezi 78
 Dvojina 76
 Ebert, Peter 108
 Edninski srednji spol v gorenjščini 79
Enciklopedija slovenskega jezika 107
Enoenoličnost 40
 Enozložni glagoli v svahilščini 124 125
 Ergativna zgradba 61, ergativnost v slovenščini 62
 Fillmore, Charles 57
 Filogenetsko načelo 26 in nasl.
 Gallmann, Peter 29
Gigafida 76
 Glasovna hierarhija 125 in nasl.
 Glavni števnik 20 21 22 23, glavni števnik angleščine 17, glavni števnik slovenščine 18
 Goethe 28 29
Google 31 79
 Grošelj, Milan 31 32
 Harris, Zellig 54
 Havers, Wilhelm 13
 Henry, Alison 59
 Hofstadter, Douglas R. 34
 Huddleston in Pullum (2002) 50 51 58 69 70 71 81
 Imenovalnik osebnih zaimkov v angleščini 126 127
 Indeksikalnost 38
 Imenovalniško-tožilniška zgradba 61
 -ing v oziralnih polstavkih angleščine 60 70
 Islandščina 54 55
 Izjeme od skladenjskih pravil 75 in

- nasl.
 Izpeljava 14
Janez se mi zdi len 73 74
Janezova in Tonetova razglednica 66 67
Jezikovni kotičkar 32, zgledi v angleščini, francoščini in italijanščini 34
Kažipot 30
 Kilani-Schoch in Dressler (2005) 36 56
 Kognitivna psihologija 44 45
 Kognitivno jezikoslovje 60
 Kovačič, Irena 28 31
Krajevna in avtocesta 72 73
 Krajšanje jezikovnih izrazov 30
 Kratnostni števnik 14
 Krek, Simon 76
 Križno povezovanje 15
 Lakoff, George 57
 Leirbukt, Oddleif 29
 Lenček, Rado 76
 Lestvica naravnosti 13
Let + nedoločnik v angleščini 67
 Ljubljanska slovenščina 63
 Majhen nasproti velikemu razredu 14
 Marušič in dr. 88—107
 Marušič, Lanko 77
 Mayerthaler, Willi 14 35 55 84 85
 Meja med nizkimi in manj nizkimi števili 15
Mesto in morje sta lepa 75 76
 Miklič, Tjaša 41
 Milojević Sheppard, Milena 77
 Moravcsik, Edith 61
 Morfosemantična transparentnost 38 39
 Morfotaktična transparentnost 39
 Moški in ženski priimki v slovenščini 50
 Načela naravnega oblikoslovja 36 in nasl.
 Načelo najmanjšega napora 13 30
 Načelo o majhnem nasproti velikemu razredu 46
 Načelo o sprejemljivosti 65 in nasl., in pogostnost 69 70
 Načelo potekov 14
 Napovedi v tvorbeni skladnji in tvorbenem oblikoslovju 62 63
 Naravna fonologija 35 55
 Naravna skladnja 36 55 56 64
 »Naravno« 42 43
 Naravno oblikoslovje dunajske šole 35 in nasl.
 Nauk bosanske šale 27 28
 Neizražena odnosnica v francoščini 115
 Nenaravno okolje 15
 Nesamostalnik kot jedro samostalniške zveze 51
 Nevins, Andrew 63
 Newmeyer, Frederick 58
 Nurse in Hinnebusch (1993) 123
 Oblikoslovje, oblikoskladnja in skladnja svahilščine 121 in nasl.
 Obratna zaznamovanost 17 in nasl.
Öffentliche und Privatmittel v nemščini 67
 Omejevalni oziralni odvisnik 24 25
 Optimalnostna teorija 64
 Orešnik, Janez 54 57
 Osebek kot ±[samostalniška beseda v imenovalniku] 89 90
 Osebni zaimki kot predpone v svahilščini 127 128
 Osnove naravne skladnje 13 in nasl.
 Osnovna merila (aksiomi) naravne skladnje 13

- Oziralni odvisniki 108 in nasl.
 Oziralnik *that* v angleščini 24 25
 Parameter govorca/ogovorjenega 13
 Parametrizacija v tvorbeni slovnici 61
 Peirce, Charles 36 41
 Perlmutter, David 54 56 57
 Perrott, Diane Valerie 121 in nasl.
 Piper, Predrag 80
 Plitva nasproti globinski napovedi 63 64
 Podvojene besedne vrste v svahilščini 139 140
 Pogostnost 13 43, pogostnost ujemanja osebka s povedkom 88—106, pogostnost atrakcije v stari grščini 112
 Polarnost v semitskih in hamitskih jezikih 117 in nasl., v akadščini 118—120
 Popper, Karl 34
 Posamostaljeni pridevniki srednjega spola 77 78
 Postal, Paul 56 57
 Povedkovo določilo v nemščini 52 53
 Povezovanje, vzporedno ali križno 22 23
 Pravila povezovanja 13 15
 Predikat »naravno« 26
 Predpona *ki vi* v svahilščini 132
 Predpona za predmet v svahilščini 132—136, in velelnik 137 138, tudi predpona za osebek 136 137
 Predpone glagolskih časov v svahilščini 121—124
 Preference glede na lik in ozadje 40
Preprečiti, da (ne) bi 12
 Pridevnik v sintetični in analitični tretji stopnji angleščine 70 71
 Prilastek ob samostalniku, ob glagolu ne 49
 Pristavek v nemščini 29
 Pritegnitev 107 in nasl.
 Privzeti spol 88—106
 Produktivnost 37 43
 Protislovja med merili naravnosti 14 29
 Prototip 44, prototipičnost 41 44 in nasl.
 Radford, Andrew 59 67
 Razširjenost jezikovnih pojavov 43
 Reindl, Donald 15 18 20 78
Rezgetajoči konj 30 31
 Rezijanščina 79
 Rosch, Eleanor 44
 Ross, John 56
 Samostalnik kot jedro samostalniške zveze 50
 Samostalniki ženskega spola ednine 79
 Samostalniška beseda 45 46
 Samostalniški kazalni zaimki 78 79
 Samostojni osebni zaimki v svahilščini 125—127
 Schindler, Wolfgang 29
 Schmitt-Brandt, Robert 31
 Semiotika 36 42, semiotski sistemi 16
 Siebenreich, Nika in Nico 78
 Siewierska, Anna 121
 Skladenjska izjema v angleščini 80 81
 Slovarska enota *duša* 27
 Slovenska skladnja 11 75
 Slovenski knjižni jezik je za Slovence tuji jezik 87
Slovensko jezikoslovje 32
 Slovnica Duden (1998) 29
 Slovnica nasproti pragmatiki 58
 Slovnica slovenščine 45
Sočna/sončna zelenjava 74
 Sonaravni pojav 18

- Sprejemljiva nasproti nesprejemljivi rabi 14
 SS (2000) 11 45 75 78 107
 SSKJ 12
 Stampe, David 35 55
 Stara grščina 108 in nasl., starinski ozi-
 ralni odvisniki v stari grščini 113
 in nasl.
Staro in mlado 12
 Stavek z vezjo v svahilščini 138 139
 Steenwijk, Han (1992) 79
 Svahilščina 121 in nasl.
 Svojinska zgradba 61
 Škofic Guzej, Jožica 79
 Šuštaršič, Rastislav 31
 Tip *Krško* 47
 Tip *sedeča kopel* 30 31 33
 Tipologija števnikov 18
 Tipološko načelo 14
Tisoč in ena noč 83
 Toporišič, Jože, glej SS
 Trpnik glagolov z nepremim predme-
 tom v slovenščini 68 69
 Trpnik tipološko 60 61
 Trpnik v slovenščini 60
 Tvorbena slovnica 54 in nasl.
 Ujemanje osebkov srednjega spola 11
 Ujemanje osebkov ženskega spola 80
 Ujemanje predmeta v rezijanščini 80
 Ujemanje priredno zloženih osebkov
 88—106
 Ujemanje v hrvaščini in srbščini 80
 Univerbizacija 30
 Univerzalne skladišne zgradbe 59 60
 Utemeljevanje lestvic naravnosti 14
 Vakselj, Anton 40
 Včlenjenost v zgradbo 13
 Velelnik v svahilščini 128—132, in ko-
 njunktiv 131 132
 Vennemann, Theo 35 55
 Vezljivost glagola in samostalnika 48
 49
 Veznik 'in' v glavnih števnikih 81 in
 nasl., v slovenščini 82 83, v špan-
 ščini 83 84, v francoščini 84 85 86,
 v angleščini 86 87
 Vitez, Primož 86
 Wurzel, Wolfgang 35 55
 Zadržanost do oblikoslovja dunajske
 šole 43
 Zdravorazumsko »naravno« 28
 Zgodovinski izvor tipa *sedeča kopel* 31
 32
 Zloženke 36 in nasl.
 Znak 36 42
 Zveneči soglasnik 19 20

Izdala
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Oblikovanje, grafična priprava in tisk
Designpro d.o.o.

Ljubljana
2015

CENA 15 EUR

9 789612 680374